

LUCIDA
INTERVALLA

PRILOZI ODELJENJA ZA
KLASIČNE NAUKE

33–34
(1–2/2006)

FILOZOFSKI FAKULTET
U BEOGRADU
2006

Lucida intervalla – Prilozi Odeljenja za klasične nauke
Periodično izdanje Filozofskog fakulteta u Beogradu
ISSN 1450-6645
Izlazi dvaput godišnje

Uredništvo

Marjanca Pakiž (gl. i odg. urednik), Aleksandar Loma, Vojin Nedeljković,
Nenad Ristović, Sandra Šćepanović (Beograd), Dejan Matić (Leipzig),
Daniel Marković (Urbana-Champaign)

Adresa

Čika-Ljubina 18–20, 11000 Beograd
tel. +381 +11 2639628

Žiro-račun

840-1614666-19, s pozivom na broj 0302

Na osnovu mišljenja Ministarstva nauke (413-00-1080/2002-01)
ova publikacija oslobođena je plaćanja opšteg poreza na promet,
shodno čl. 11 st. 7 Zakona o porezu na promet.

Goran Vidović

Novo lice komedije: Menandrovi *Parničari*

Apstrakt. Ovaj rad predstavlja pregled osnovnih načela grčke komedije IV veka analiziranih na primeru njenog jedinog poznatog predstavnika, suptilnog i pronicljivog Menandra, kao i poseban osvrt na *Parničare* sa prevodom sačuvanih fragmenata.

Ključne reči: nova antička komedija, Menandar, karakterizacija, selektivni realizam, konvencije, ozbiljnost.

Razvoj grčke komedije sa helenizmom ulazi u svoju završnu fazu. Nepun vek nakon prvih Aristofanovih izvođenja na pozornici i pred njom našli su se neki novi ljudi, ponikli u znatno drugačijem ambijentu od svojih predaka. Umesto građana slobodnih i naprednih polisa dolaze građani polisa poraženih i pokorenih, a ubrzo i žitelji novog carstva. Aleksandar Makedonski uspeo je ono što dotad niko nije — ujediniti Grčku — ali ne onako kako su to želeli Grci, ili bar ne svi. Prekretnica u političkom smislu, a pokazaće se i u kulturnom, označava godina 338, kada je Grčka morala da kapitulira pred snažnom Makedonijom. Male lokalne zajednice, odavno prevaziđene, bez dovoljno kapaciteta za velike promene, silom su integrisane u masivnu tvorevinu, zadržavajući pritom privid savezništva. Istina, mnogi centri klasične Grčke uživali su privredni i uopšte materijalni prosperitet, a sama Atina, očigledno zbog velikog duhovnog autoriteta svoje slavne prošlosti, bila je posebno privilegovana kod novog hegemonu. Ali, stvarno stanje odražavalo je proces korenite promene, i uza sve društvene, ekonomske i političke posledice, naročito su značajne promene u sferi kulture i umetnosti.

U stvaralaštvu nove komedije uočava se evolucija jednog žanra uslovljena ne samo novim političkim prilikama, već i svim pratećim pojavama koje su uticale na književnost uopšte. Pomeranje horizonta na azijska prostranstva i otvaranje novih kulturnih centara proširilo je bazu grčke kulture i jezika, a prožimanje raznorodnih duhovnih i kulturnih tekovina stvorilo je novu paletu umetničkih inspiracija. Književna delatnost uopšte polako potiskuje svoju isključivo lokalnu aromu, umesto koje se sve više oseća dah kozmopolitizma. Međutim, u slučaju komedije, otvaranje

novih vidika praćeno je i zamraćivanjem nekih postojećih. Grćki duh naviknut na politićki ųivot u samoupravnom polisu i ųeljan druųtvenog angaųovanja bio je zauzdan, misli koje su ga vekovima nadahnjivale polako nestaju, a „iųćezavanje kolektivnih ideala dovelo je do afirmacije pojedinca“.¹ Novo vreme postavilo je nova pravila, stoga i nova komedija nije neopravdano tako nazvana.

U nedostatku boljeg kriterijuma, ponovo se kao poćetna godina jednog knjiųevnog roda uzima godina izvoćenja prvog poznatog komada, a kao krajnja, godina smrti poslednjeg znaćajnog autora. Po tome bi poćetak bio 321, kada je izvedena Menandrova komedija *Bes*, dok bi se spuųtanje komićke zavese moglo oznaćiti smrću Filemona, 264/3.² ųta se zaista deųavalo izmeću, teųko je reći, naroćito posle smrti Menandra, oko 290. Nova komedija, naime, deli maleroznu sudbinu stare: svega jedan jedini nauci poznat pisac. Problem je bio utoliko teųi ųto od njenog jedinog predstavnika dugo nije bila poznata nijedna cela komedija, a i prvi obimniji fragmenti pojavili su se tek u moderno doba. Slika o Menandru se sklapala iz kockica — slućajnih fragmenata, citata iz antićkih pisaca i antologija, a i rizićnom metodom traųenja originalnih grćkih sastojaka u rimskim obradama. Kako vekovima nije bio poznat nijedan znaćajan odlomak potencijalnog grćkog predloųka, rezultati nisu mogli biti definitivni, pa su i neki tako doneųeni zakljućci kasnije dovedeni u pitanje, a neki i oboreni. U svakom slućaju, ne moųe se poreći veliki trud uloųen u proućavanje i razumevanje jedinog poznatog helenistićkog komediografa; ųelja za upoznavanjem Menandra svakako je podstaknuta njegovom ćesto visokom ocenom joų u antici.

Menandar

O Menandrovom ųivotu se ne zna takoreći niųta osim osnovnih biografskih podataka. Od oskudnih izvora izdvajaju se jedan natpis, anonimni spis *O komediji*, leksikon *Suda*, navodi kod Aula Gelija, Diogena Laerćanina i drugih pisaca. Obaveųteni smo da je roćen 342/1. a umro negde izmeću 293. i 289, i da je za to vreme napisao preko sto komedija, od kojih je prvu nagradu osvojio samo osam puta. Paųnju skreće i po-

---

¹ JANKOVIĆ 1972: 170.

² OCD², s.v. COMEDY (GREEK), NEW.

datak da je komediograf Aleksid bio Menandrov učitelj, možda i stric; saznajemo dalje da je bio Teofrastov učenik i to zajedno sa prosvećenim vladarom Demetrijem Falerskim, epimeletom grada od 317. do 307, po čijem svrgavanju je Menandar zapao u probleme. Menandrova karijera tako počinje u teškim trenucima za Atinu – ključni poraz na moru rezultirao je primanjem makedonske posade u Munihiju, a poraženi Demosten ispija otrov. Od onoga što može ostaviti traga u njegovom književnom delu, uglavnom je potvrđeno da je poticao iz ugledne kuće, da je živio na visokoj nozi i da se kretao u krugu obrazovanih Atinjana.

Sic notus Menander?

Pored skromnih informacija o Menandrovom životu, još veću prepreku predstavlja nedovoljno poznavanje njegove dramske delatnosti. Gotovo ceo srednji vek nije poznao ništa od Menandra, koji je dugo bio čuven po kratkim i nedovoljno informativnim fragmentima sačuvanim kod antičkih pisaca. Tako se stvorila maglovita slika pesnika koji je naročito sklon laganim filozofskim razmišljanjima usled kojih njegova dela obiluju jezgrovitim moralnim savetima. Zahvaljujući takvoj pesnikovoj reputaciji nastale su i *Μενάνδρου γνῶμαι μονόστιχοι*, zbirka od blizu hiljadu poučnih i sentencioznih aforizama, od kojih samo mali broj potiče zaista od Menandra. Ispostavilo se zapravo da su iz celokupnog Menandrovog dela sakupljani samo oni citati koji su bili zgodni i upotrebljivi za antologije, ili kao primeri za razna jezička ili književna pitanja. Bez konteksta teško može da se odredi njihov pravi značaj, kao i mesto u celini – vrlo je moguće da su mnoge naizgled ozbiljne misli u stvari bile plod ironije ili parodije. Iako nije mnogo od pomoći za ozbiljnu književnu analizu, ovakva tradicija barem pokazuje da je Menandar bio izuzetno cenjen, između ostalog i kao „tvorac popularnih apoftegmi i izreka par excellence“.³

Menandar je bio omiljen i mnogim antičkim autorima koji su poznavali i njegova dela, a ne samo prigodne citate. Slavljenje Menandra kao vernog prikazivača života iz pera Aristofana Vizantinca odavno je postalo antologijsko;⁴ Kvintilijan je hvalio njegovo umeće odslikavanja

---

³ ЈАНКОВИЋ 1978: 59.

⁴ Ὡς Μένανδρος καὶ βίε, πότερος ἄρ' ὑμῶν πότερον ἐμιμήσατο;

života, dramaturšku tehniku, stil i karakterizaciju likova;⁵ Plutarh ga je izuzetno cenio, naročito u poređenju sa Aristofanom,⁶ a Ovidije mu odaje veliko priznanje stihom *fabula iucundi nulla est sine amore Menandri*.⁷ Ovakvih primera je podosta, pa se, imajući u vidu da je prvu nagradu osvojio samo osam puta, stiče utisak upadljive nesrazmere njegovog uspeha na sceni za života i kasnijeg visokog mišljenja o njemu. To može biti naročito indikativno u slučaju književnog roda čija je suština izvođenje pred publikom. Ne treba zaboraviti da su blagonakloni budući naraštaji bili pre svega široko obrazovani ljudi od knjige, što prosečan atinski gledalac svakako nije: njega nije preterano zanimala Menandrova neosporna veština predstavljanja naravi ili životnih situacija; čovek je jedino biće koje se smeje⁸ i on dolazi u pozorište pre svega u želji za čistim i često sirovim humorom. Upravo je taj humor bio mnogo suptilniji nego što će biti Plautov, a sasvim drugačijeg tipa nego što je bio Aristofanov.

U celini gledano, Menandrova komedija se može jasnije odeliti od srednje, nego srednja od Aristofanove — završeni su mnogi procesi koji su se odvijali u srednjoj, „eksperimentalnoj“ fazi, a mnogi elementi komedije dobijaju konačan oblik i postaju trajna obeležja.

Intermezzo

Od promena koje se tiču pretežno forme, nekoliko ih je posebno upečatljivih. Komedija Aristofanovog tipa predstavljala je čitav projekat, prosto rečeno, „difficult to compose and expensive to produce“.⁹ Iz očiglednih praktičnih razloga, prvi je pod nož otišao stari hor — onaj od koga je, na neki način, sve i počelo. Osim toga, uloga tog konstitutivnog elementa prvih drama, centralnog i neizostavnog nadzornika svečane atmosfere, izgleda da je komediji novog tipa bila nepotrebna, čak i suvišna za ono što je ona želela da prikaže. Hor nije mogao imati ade-

---

⁵ Quint. *Inst.* 10,1,69 *omnem uitae imaginem expressit, tanta in eo inueniendi copia et eloquendi facultas, ita est omnibus rebus personis adfectibus accommodatus.*

⁶ Plut. *Mor.* 853a – 854d (Συγκρίσεως Αριστοφάνους καὶ Μενάνδρου ἐπιτομή).

⁷ Ov. *Trist.* 2,369.

⁸ Arist. *Part. Anim.* 3,10, 673 a 8 τὸ μόνον γελᾶν τῶν ζώων ἄνθρωπον.

⁹ DUCKWORTH 1952: 22.

kvatno mesto u takvoj komediji: iako se radnja zvanično odvija isključivo u eksterijeru, atmosfera je nekako kamerna. Teško je reći šta se tačno desilo sa horom, ali je najverovatnije da je nekada moćni učesnik i često nosilac radnje sveden na interludiju, razonodu u pauzi. Hor je često kod Menandra predstavljen grupom pijanih mladića kojima je bolje skloniti se sa puta, i tako je barem formalno bio povezan sa radnjom.¹⁰ Horske partije nisu se smatrale integralnim delom teksta, niti su u ijednom nađenom rukopisu kao takve i beležene; na mestu gde na scenu stupa hor, koje verovatno označava kraj čina (ako je takva podela uopšte i postojala¹¹), stoji prosto oznaka horskog mesta — ΧΟΡΟΥ. Pauza između činova mogla je omogućiti da po potrebi prođe određeni vremenski interval koji je zahtevao tok radnje, a da se pritom izostave nebitni događaji koji su se za to vreme odigrali. Ovakva sudbina hora je svakako u vezi sa samim karakterom nove komedije, ali i sa temperamentom gledalaca, a izostavljanje horskih partija iz teksta možda potiče iz doba kada je tekst bio namenjen pre čitanju nego izvođenju.

Sa nestankom hora nestalo je i izražene metričke raznovrsnosti. U novoj komediji preovlađuje jampski trimetar, ređe trohejski tetrametar, a karakteristično je za Menandra da je i metričkim sredstvima prilagođavao način govora pojedinim likovima, već prema njihovom polu, starosti, socijalnom statusu i obrazovanju, ili trenutnom raspoloženju. Metričkim igrarijama često je postizao komičan efekat parodiranja svečano-monumentalne tragičke atmosfere ili je podizao ritam nekog dramatičnog prizora. Menandar je uopšte smatran vrsnim tehničarem koji stihove ređa majstorski i gotovo rutinski: anegdota po kojoj pesnik samouvereno izjavljuje da je komediju praktično napisao time što je osmislio radnju, još samo da napiše stihove¹², svakako nije bez osnova, jer su njegovi stihovi lišeni „svakog traga metričke prisile“.¹³

---

¹⁰ Ovakve najave uspostavljale su kakvu-takvu vezu hora sa radnjom komedije, ali izgleda da često nije bilo ni te tanke niti, nego da su nastupi hora bili u najdoslovnijem smislu interludija“ (JANKOVIĆ 1978: 20); međutim, postoji i donekle drugačije mišljenje (doduše, konkretno samo u slučaju *Parničara*) da pririti momci koji predstavljaju hor na kraju prvog čina *Parničara* ulaze u Herestratovu kuću na pijanku, te da se početkom drugog čina Habrotona obraća njima (BEARE 1964: 203).

¹¹ Pitanje podele na činove podrobno razmatra BEARE 1964: 196-219.

¹² Plut. *Mor.* 347 e-f νῆ τοὺς θεοὺς ἔγωγε πεποίηκα τὴν κωμῳδίαν· ὠκονόμηται

Piši kao što govoriš

Jezik Menandrovih komedija mnogo je prirodniji i bliži svakodnevnom govoru nego što je to ranije na sceni bio slučaj, i to govoru koji je tada preovlađivao u grčkom svetu: jezik drame više nije čisti atički iz petog veka, već savremena govorna, kozmopolitska i univerzalna κοινή. Izraz je prilagođen govornicima, a stil mu je jasan, jezgrovit i efektan — svaka reč je na svom mestu.¹⁴ Pitom i neusiljen, svakako ne i lišen umetničkog doterivanja, novi izraz je bio odraz novog vremena. Takav jezik, s druge strane, za razliku od klasičnog atičkog, nije bio omiljen kod poznoantičkih i srednjovekovnih jezičara, a za školske udžbenike bio je i nepoželjan pa se nije učvrstio kao deo školske tradicije. Samim tim je potreba za sistematskim prepisivanjem rukopisa nestala, i opstanak tekstova je ugrožen.

Res privata

Sušтина Menandrove komedije je do te mere drugačija od stare, da i samo poređenje u tom pogledu postaje besmisleno. Dugo ublažavana politička satira konačno je sahranjena – zajedno sa slobodom govora nestao je i umetnikov lični afinitet: „istorija komedije u IV veku i nije drugo nego istorija prijanjanja uz prilike nove društvene i političke stvarnosti.“¹⁵ Politika više nije bila u rukama atinskih građana niti se bavila njihovim neposrednim potrebama: odluke su se donosile na drugom mestu, a čovek je srećan „kad ih ne oseća [...] pojedinac sa svojim krugom čini svet za sebe s njegovim vlastitim potrebama, željama i strastima“.¹⁶ Izgubivši najzad i poslednju iluziju o učešću u vlasti i upravljanju spoljnom i unutrašnjom politikom, Grci su izgubili i interesovanje za nju, a svu emocionalnu i duhovnu energiju usmerili su na privatnu sferu života.¹⁷ Ismevati političare i vojskovođe jeste svakako bilo i rizično, ali, što je možda bilo presudno — znajući šta je sve Grčka preživela u poslednjem stoleću — vrlo je verovatno da više nije bilo čak ni zabavno.

γὰρ ἡ διάθεσις· δεῖ δ' αὐτῇ τὰ στιχίδια ἐπαῶσαι.

¹³ LESKY 2000: 644.

¹⁴ LESKY 2000: 644.

¹⁵ ТУРИТЪ 1965: 358.

¹⁶ LESKY 2000: 624.

¹⁷ ЈАНКОВИТЪ 1978: 61.

Nova komedija, kakvu poznajemo iz dela Menandra, pravi na taj način radikalno zaokret u pogledu izbora teme. Ako je u domenu tragedije bila *res sacra*, stare komedije *res publica*, onda je suština nove komedije *res privata*.¹⁸ Centralno mesto sada zauzima jedna nova pojava pred kojom je velika budućnost — svakodnevni život običnih ljudi, njihovi ljubavni i porodični problemi, njihove lične dileme. Glavni junaci više nisu konkretne istorijske ili mitološke ličnosti, (bilo glavom i bradom, bilo predstavljene svojim komičnim ovozemaljskim ekvivalentima), već obični atinski živalj, najčešće iz srednjeg (dobrostojećeg) sloja. Bilo je, doduše, i ranije na sceni ponegde običnih ljudi, ali uvek u nestvarnom okruženju — oni su samo pravili kontrast fantastičnoj pozadini. Novina koju su uveli pesnici Menandrovog doba je komedija u kojoj se javljaju *isključivo* obični ljudi od krvi i mesa — i to *anonimni* ljudi — koji žive svoje obične živote. Na jedan sasvim jednostavan način stvoreni su novi komični junaci, koji su, baš zato što su svakodnevni i obični ljudi — postali zapravo potpuno apstraktni.

Akteri i karakteri

Upravo su komični junaci najveći doprinos nove komedije. Naime, fiksni komički tipovi su postojali i pre Menandra, ali sa jednom bitnom razlikom: stalni tipovi ranije komedije i narodnih farsi bili su karikirane pojave koje predstavljaju nekoliko smešnih ljudskih osobina i komika se zasnivala na samim likovima. Taj je vid zabave bio dosta zastupljen i ima duboke korene, što svedoči i organizovani sistem glumačkih maski. Maske su služile da naglase određene crte karaktera, a broj tipova ostaće kroz celu antiku ograničen koliko i broj maski. Nova komedija je učinila napredak u tom smislu što tradicionalni komički tipovi više nisu sami sebi cilj: oni su sredstvo pomoću kojeg se konstruiše sada već složeni komični zaplet. Tipovi oživljavaju i postaju ličnosti: one su uklopljene u radnju komedije koju pokreću njihovi postupci, koji odražavaju njihove naravi. Tako je spajanjem dva elementa — ranije komedije, koja nije prikazivala živote običnih ljudi, i stalnih tipova pod maskama, kojima je nedostajala ozbiljna dramska radnja — nastala forma koja se najbliže definiše kao komedija karaktera.

---

¹⁸ ЈАНКОВИЋ 1978: 13.

Menandrov izbor da pristupi komediji kao karakterološkoj studiji nije neočekivan. Sva je verovatnoća da je proučavanje karakterâ u to vreme bilo popularno, što svedoče i *Karakter* Menandrovog učitelja Teofrasta. Menandar je svakako bio upoznat sa Teofrastovim radom,¹⁹ i moguće je da je povremeno pozajmljivao crte njegovih *Karaktera* da bi pojačao efekat, ali ne izgleda verovatno da je potpuno zavisio od njega: Teofrastove etikete su, za razliku od Menandrove karakterizacije, šturo i stroge i ne prodiru do unutrašnje ljudske motivacije.²⁰

Portret ili mrtva priroda

Menandar je ostavio najdublji trag upravo svojim likovima. On ih svakako nije prvi izveo na scenu, ali ih je podigao na najviši nivo, i oni će nastaviti da žive u evropskoj drami upravo onakvi kakvima ih je načinio Menandar.²¹ On ih je unapredio i nadogradio prema svom osećaju, a to je podrazumevalo odstupanje od konvencija: njegovi likovi nisu crno-beli kakvi su bili pre i kakve je publika želela da vidi. Ukalupljivanje karaktera u stereotipe, njihovo odvođenje u krajnost i lišavanje individualnosti jedna je vrsta karikature i preterivanja — čemu Menandar i inače nije bio sklon. S druge strane, jasno je da niko, pa ni Menandar, nije mogao napisati komediju koja ne bi podrazumevala učešće nekog od tradicionalnih tipova, kao što su zaljubljeni mladić, namrgođeni starac, nespretni rob, hvalisavi vojnik, hetera, kuvar ili parazit. Brbljivi kuvar, ponizni parazit i blentavi rob su morali biti izrazito komični, i tu nije bilo pomoći. Ali mnogim drugim likovima, i to ključnim, Menandar je podario i neke originalne, mahom pozitivne crte, koje ih izdvajaju iz tipiziranosti. Stari namćor ume i da shvati da je pogrešio, hvalisavi vojnik nije prosto uobraženi agresivac već samo naprasit i iskreno ljubomoran, a lukavi rob je duboko odan i privržen gospodar. Međutim, Menandrovi likovi, tako

---

¹⁹ Posebno zanimljivo zvuči podatak da su četiri karaktera iz Teofrastovog spisa istovremeno i naslovi izgubljenih Menandrovih komedija: *Prostak* (Ἀγροτικός), *Sumnjičavac* (Ἀπιστός), *Sujevernik* (Δεισιδαίμων) i *Ulizica* (Κόλαξ), a kod Menandra se naročito često javljaju kao atributi takođe Teofrastovi naslovni karakteri: περίεργος — zamlata, tračara, pa ὑπερήφανος — nadmen, arogantan i ἀλαζών — hvalisav.

²⁰ WEBSTER 1950: 213-214.

²¹ ЈАНКОВИЋ 1978: 89.

idealizovani, postaju za današnje poimanje čak i previše pozitivni, a neprimereno idilični i pomalo sterilni za jednu komediju tog tipa: najupečatljiviji je Menandrov tretman hetere, koja je po pravilu časna i plemenita — *meretrix bona*, i potpuno odsustvo podvodača, koji inače nije smeo biti pozitivan ni u najmanjem detalju. Kod Menandra ne postoji ni pravi zlonameran postupak ni pravi negativni junak koji bi bio izričiti krivac za probleme koje je prouzrokovao (izuzev donekle jedino Smikrina iz *Štita*). Pravi krivac za opštu pometnju je Slučaj u saradnji sa Nesporazumom, a čovek je kriv samo zato što je u zabludi ili je neodlučan, naivan i zbunjen; kriv je zato što je nestrpljiv ili ljubomor, ponegde sebičan i krut. Ukratko, kriv je zato što je čovek — a to mu se oprašta. Duboko humani Menandar je tu potpuno svoj: kao veliki poznavalac ljudske ćudi i predani portretista ispoljavao je zavidno razumevanje i toleranciju prema ljudskim slabostima.

Realizam minijature

Približavajući se realnom životu, komedija se u izvesnom smislu i udaljila od njega. Naime, ako je stara komedija tretirala u osnovi realne i svakodnevne teme nemogućim i fantastičnim sredstvima, onda na neki način nova komedija tretira pomalo fantastične i *praktično* nemoguće događaje realnim, svakodnevnim sredstvima. Čuvena kvalifikacija nove komedije kao »ogledala života«, u stvari je samo relativna. Stvarni ljudski život može, doduše, biti uzbudljiv i nepredvidljiv, čak neverovatniji od bilo koje fikcije; međutim, mnogo češće je upravo suprotan — monoton, težak, sumoran pa i mučan i nesrećan. Zaplet komedije jeste zasnovan na mogućim situacijama, ali ipak krajnje neuobičajenim. Menandrova realističnost se tako u stvari mora ograničiti na realno prikazivanje onoga što je pesnik izabrao iz domena mogućeg, pre svega zanimljivog, najkraće rečeno — verodostojnost u okviru odabranog. Stoga slika života kakvu daje Menandar i stvarni život IV veka stoje u „onom odnosu u kojem se nalazi svet sobnog akvarijuma prema svetu morskih dubina.“²² Ambijent njegovih komedija (i sigurno ne samo njegovih) odaje utisak nestvarnosti, karantinske izolovanosti od »spoljnog« sveta — sveta van pozornice. Posledica uslovnosti tog realiz-

---

²² ЈАНКОВИЋ 1978: 64.

ma je skoro potpuno odsustvo jasnih informativnih detalja iz aktuelnih događanja u Atini četvrtog veka. Ruku na srce, i taj selektivni realizam je bio veliko dostignuće, reklo bi se civilizacijski napredak. U tom smislu je, bar prema naučnim saznanjima, nova komedija bila zaista nova, a upravo ta novostečena univerzalnost i nezavisnost od spoljnih faktora obezbedila joj je konvertibilnost neophodnu za dalju recepciju. Može se slobodno zaključiti da je komedija u prvih vek i po svog postojanja na tom polju više evoluirala nego za dvadeset narednih.

Kruženje materije u prirodi

Sama radnja i uopšte mnogi motivi Menandrovih komedija su neskriveno šablonizovani, a veština komediografa nije podrazumevala inventivnost u tom smislu i publiku nije mogao iznenaditi zaplet, već samo instrumenti kojima će se postići rasplet — način na koji je pesnik baratao postojećim poznatim i obaveznim rekvizitima; „jedan zaplet se razlikuje od drugog samo na onaj način na koji su stari Grci uopšte voleli da se stvari razlikuju — kao jedna Apolonova ili Afroditina statua od druge, ili kao nekoliko jonskoh hramova međusobno“.²³ Može se reći da je sastavljanje komedija postalo stvar tehnike manevrisanja na uskom prostoru između konvencionalnih tema i motiva. Izbor sižea, čiji elementi se mogu naći i kod Euripida, relativno je ograničen: na putu ljubavi dvoje mladih stoji prepreka koju treba ukloniti — redovno neki antijunak ili priča iz prošlosti koja ih povezuje; davno razdvojeni brat i sestra prepoznaju se u poslednjem trenutku i izbegavaju potencijalnu ljubavnu vezu; žena koja je silovana saznaje da je za to odgovoran njen sadašnji muž, a dete, začeto u neznanju ili »na neprimeren način« biva napušteno, da bi posle mnogo vremena igrom slučaja (ili bolje: Slučaja) bilo prepoznato pomoću izvesnih predmeta (γνωρίσματα) koji su ostavljeni sa detetom baš zato da bi omogućili eventualnu kasniju identifikaciju. Kombinovanjem ovih i sličnih motiva formira se zaplet koji je modernom čitaocu preko mere predvidljiv. Već i sama institucija predmeta za prepoznavanje ukazuje na njihovu jasnu, konvencijom utvrđenu, dramaturšku funkciju i na očiglednu piščevu nameru — γνωρίσματα su tako predstavljala prototip »Čehovljevog eksera«.

---

²³ ЈАНКОВИЋ 1978: 19.

Istini za volju, osmisliti zaplet komedije i jeste najteže, a upravo ta vrsta kreativnosti nije ni bila svojstvena dotadašnjoj grčkoj drami — klasična tragedija je razrađivala mitološki predložak, a stara komedija nije imala radnju u pravom smislu, već se zasnivala na ideji koja, ma kako lucidna i moćna, ipak ne čini zaplet. Menandru je pripao ne baš lak zadatak da, figurativno rečeno, od već skuvanog jela napravi originalnu poslasticu samo uz pomoć začina.²⁴

Gdje je što

Zaplet nove komedije, iako je bio predvidljiv i konvencionalan, nipošto nije bio jednostavan. Jedna od najslabijih na tom polju je *Namćor*, koji kao rano delo otkriva i mnoge druge nedostatke komediografa početnika. Potpuno suprotno se može reći za *Parničare*, *Samljanku*, *Štit* i naročito *Devojku podrezane kose*. Iako su se znala pravila i nije moglo biti pravih iznenađenja, mogao se, poput šahovskog problema, postići priličan broj kombinacija, pa se veštom manipulacijom komediografskih matrica i dalje se držala pažnja. Štaviše, nije bilo nimalo lako pratiti sve dramaturške lavirinte, skrivalice, mimoilaženja i lančane reakcije; možda još veći zalogaj predstavljala je predistorija događaja. Kako je bilo potrebno dosta vremena da se svi relevantni događaji zaista odigraju na sceni u realnom vremenu, nesumnjivo lakši izbor je bio izložiti prethodna dešavanja narativno i direktno. Prolog euripidovskog tipa bio je potreban komediji da bi gledaocima omogućio neophodno predznanje o zbivanjima koja su prethodila onima na pozornici. Na taj način se, uz izvesno narušavanje scenske iluzije, publika uvodi *in medias res* brzo i ekonomično, a komedija počinje tamo gde je najzanimljivija (prolog je takođe mogao uslediti i posle prve scene čime se podizala tenzija). Sada

---

²⁴ Izvesno opravdanje za ovakvu šablonizovanost ipak može pružiti činjenica da su pozicije modernog kritičara i prosečnog posetioca antičkog pozorišta sasvim suprotne. Naučnik, koji na okupu ima sve antičke komedije ovog tipa i kome je upravo cilj da utvrdi sličnosti i razlike pojedinih komada, biće stroži sudija od gledaloca koji nekoliko puta u dužem intervalu ode u pozorište da se zabavi; uostalom, ko god sa dovoljne distance analizira ostvarenja moderne komercijalne kinematografije ili beletristike, lako uočava proporcionalno još manju inventivnost i još predvidljiviju upotrebu opštih mesta.

publika zna ono što junaci ne znaju i uživa u ironiji, dvosmislenostima i aluzijama bez kojih bi komično delstvo bilo neuporedivo slabije.

Deus ex cathedra

Karakteristično je da prolog nove komedije često govori neko božanstvo ili pseudobožanstvo; to je ujedno i jedina uloga božanstava kod Menandra. Stari olimpski panteon ne samo da nije uticao na tok događaja, već je, osim u poštapalicama i kletvama, i potpuno nestao. Menandrove prologe izgovara Pan u *Namćoru*, Agnoja, personifikacija neznanja, u *Devojci podrezane kose*, a u *Štitu* i sama Tihe, svemoćni Slučaj, Usud — koja je i osnovni motor komedije. Vreme nepredvidljivih promena i nesigurne budućnosti iznedrilo je svoje božanstvo. Na scenu stupa Tihe, „kvazireligijska sila helenizma“,²⁵ koja drži sve konce i kojoj je uzaludno opirati se. Uz zabludu i nesporazum, oličenih u Agnoji, sve dogodovštine Menandrovih junaka u osnovi prouzrokuje »sila prilika«, »sticaj okolnosti«, »igra slučaja«, »ironija sudbine«, »neko od bogova«, jednom rečju — Tihe. Atmosfera tako poprima obeležja „vedrog fatalizma“.²⁶ Čovek je mali i nemoćan a sudbina je moćna i neumoljiva. Tako je jednostavna a večna izreka da „ne živimo onako kako hoćemo, već kako moramo“.

Zbog Menandrovog odnosa prema božanstvima i sudbini često se pomišljalo na povezanost Menandrovog stvaralaštva i učenja njegovog vršnjaka i prijatelja Epikura, sa kojim je prošao efebsku službu. Jedno od znamenitih mesta na kojima se traži veza sa Epikurom je Onesimov monolog u poslednjoj sceni *Parničara*, gde se čuje epikurejska teza da bogovi ne utiču na živote pojedinaca. To mesto, međutim, potvrđuje samo da je pesnik poznao Epikurovu nauku, a ne da ju je nužno i prihvatao. Suština je zapravo u tome da je Menandar ponegde ispoljavao tek sklonost ka razmišljanjima bliskim Epikuru, ali koja nipošto nisu ekskluzivno Epikurova i koja se u bitnim pitanjima čak i razilaze. Da je Menandar zaista bio promoter epikurejske doktrine, da li bi je u Onesimovom izlaganju karikirao praveći od nje komičnu kvazifilozofsku brljotinu? Pre će biti da se Menandar u komične svrhe neretko poigravao

---

²⁵ LESKY 2000: 645.

²⁶ ЈАНКОВИЋ 1978: 10.

mnogim aktuelnim filozofskim stavovima, pa i Epikurovim; može se zamisliti prizor gde je „prijatelj Epikur sjedio u kazalištu, pa ga je Menandar htio malo ošinuti“.²⁷ Uostalom, da li bi i Plutarh, ljuti protivnik epikurejstva, toliko cenio Menandra, da je ovaj bio istinski epikurejac?

Poznavanje prirode i društva

Uprkos svemu što bi moglo navesti na takvu misao, u Menandrovom sačuvanom opusu nema sigurnih dokaza za njegovo filozofsko opredeljenje. Menandrove gnomske formule, po kojima se u dobroj meri i proslavio, ne mogu se precizno klasifikovati ni u jednu filozofsku školu — one su plod eklektičkog pristupa raznim idejama toga doba. Menandrove moralne pouke mogu se u stvari svesti na opšta mesta i to nikako ne znači jeftino moraliziranje. Njegova lagana razmatranja ljudske prirode i sudbine jesu donekle površna, svakako pitka, da ne kažem komercijalna, ali promišljena i zrače čovečnošću. Ona predstavljaju jedan skladan spoj opštih, popularnih teorijskih pojmova i svakodnevnih životnih iskustava. Njegova filozofija, ako se tako može nazvati, zapravo je neusiljena filozofija zrelog i zdravog razuma i ispravnog morala. U njoj ima elemenata blage ironije, praktične svakodnevne mudrosti, vedre opservacije ljudskih želja i mogućnosti, ali i uzdržane rezignacije i iskrene melanholije: ko god je bio toliko svestan ljudske zavisnosti od sudbine, a posebno u Grčkoj aktuelne bolne istine, nije mogao ostati ravnodušan. To su prosto razmišljanja široko obrazovanog književnika, urbanog i savremenog intelektualca, pritom slobodnog i dobrostojećeg; to su plodovi duha nepretencioznog, odmerenog i realnog.

Risum teneatis, amici?

Ono što prvo upada u oči kada se sagleda ceo sačuvani Menandrov književni rad, jeste da je Menandrova komedija zapravo najmanje komedija u onom smislu koji se danas pod tim pojmom podrazumeva. Menandrove komedije su daleko od urnebesnog, retko uistinu smešne i najviše što se može reći je da su prijatne i zanimljive. Pre bi moglo biti reći o građanskim dramama ljubavno-porodičnog tipa. One su najčešće kategorisane kao spoj komedije intriga i komedije karaktera. S jedne strane, intriga Menandrovog tipa uopšte ne mora nužno biti komična.

---

²⁷ KESIĆ 1911: 261.

Štaviše, nesporazumi kod Menandra često tvore vrlo ozbiljnu situaciju, koja gledaocima ne bi bila nimalo prijatna kad ne bi znali ono što moraju znati — a i tako nije izričito smešna. Tako bi osnovna zabuna u *Parničarima*, *Samljanki* i *Devojci podrezane kose* jednim dodirrom lako mogla prerasti u tragediju, budući da bi razvoj događaja mogao ozbiljno ugroziti bračnu zajednicu, porodičnu slogu, sudbinu deteta, pa i ljudski integritet. Situacije Menandrovih junaka nisu, dakle, same po sebi komične: komična je zapravo samo ta tobožnja ozbiljnost i dramatičnost, budući da zabluda vlada samo na sceni, dok publika zna stvarnu pozadinu i sigurna je u srećan kraj. Upravo tim sredstvima Menandar dostiže svoj maksimum pravog humora.

S druge strane, za komediju karaktera u još primitivnom obliku, bilo je poželjno da kao opozicija dobrim silama postoji negativni junak koji će na kraju ispaštati i na kome će se gledaoci isprazniti. Ali od Menandrovih ličnosti niko nije stvarno zao i niko nije zaslužio da bude nasamaren, ismejan i ponižen: zato taj eksplicitni humor i ne preovlađuje kod Menandra. Izvor humora nisu vulgarne uvrede i direktno ruganje, već ponašanje ljudi: panične i smotane reakcije uzbuđenih, smešne zablude i predrasude konzervativnih, ali ne i zlonamernih, prostodušnost samokritičnih i karikirana ambicioznost nemoćnih. Stoga njegov humor nije sirov i očigledan, već nijansiran i diskretan. Priroda tog humora počiva na aluziji, podrazumevanju, finom izvrtanju činjenica, zamršenim situacijama i nespretnim pokušajima da se one reše. To ne znači da se u Menandrovim delima ne mogu naći i slučajevi neposrednog i ponegde jeftinog humora, ali je on u poznijim komedijama srazmerno redak i uglavnom ne prelazi okvir opštih komediografskih konvencija, kao što su pretnje razjarenog starca, kreveljenje robova ili blebetanje kuvara. Može se zaključiti da takav stil nije bio njegov lični izbor, već pre jedan povremeni ustupak i iznuđeni kompromis, diktiran pravilima tržišta.

Menadrovi *Parničari*

Poeta Veneris resurrexit in Veneris oppido

Od svih sačuvanih komedija i fragmenata, *Parničari* su delo na kome se najviše zasnivao Menandrov ugled u modernoj nauci. Tekst je počeo da se sklapa polovinom XIX veka od rukopisa iz sinajskog manastira i

kasnije iz Petrograda, da bi najveći deo bio pronađen početkom XX veka u Egiptu, na mestu nekadašnjeg Afroditopolja. U mukotrpan proces reanimacije slavnog pesnika kao da je prste umešala lično Tihe, zaodnuta Menandrovom ironijom: dugo iščekivani tekstovi, za nauku od neprocenjive vrednosti, pronađeni su potpuno slučajno kao bedni otpaci – najpre zalepljeni u korice neke knjige, a zatim i kao improvizovani zapušać posude sa egipatskim dokumentima.²⁸ U pomoć su još pritekli i razni fragmenti, pa su *Parničari* posle *Namćora* najbolje očuvana komedija. Poznato je 785 stihova, što bi bilo oko tri četvrtine teksta (ako se prihvati novije izdanje gde je poslednji sačuvani stih označen brojem 1131), a približno polovina ukupnog broja stihova je potpuno sačuvana, i to vrlo srećno raspoređenih: među mnogobrojnim lakunama sačuvane su ključne scene. Može se reći da je radnja dovoljno jasna, a likovi možda i potpuno definisani i komedija je, izuzev početka i samog kraja, relativno uspešno rekonstruisana kao smisljena celina.

Smatra se da je izvedena negde posle 304,²⁹ po čemu se, između ostalog, svrstava u ostvarenja iz doba pesnikove zrelosti. Opšte je prihvaćeno mišljenje da su *Parničari* u književnom smislu najkvalitetnija Menandrova komedija, u kojoj su najviši nivo dostigle one tipične menandrovске crte i nekako se nameće misao da se onaj autentični Menandar nazire upravo u *Parničarima*. To se pre svega odnosi na likove, koji su, čini se, do te mere individualizovani da se izuzetno teško mogu uklopiti u postojeće konvencije. Jezik i metar su gotovo besprekorni, a pravi humor očekivano redak. Sam zaplet je, kako smo i navikli, sasvim tradicionalan i pun standardnih dramskih rešenja.

Razvod na određeno vreme

Centralna tema je sudbina novopečenog bračnog para koji zapada u tešku krizu: mladi Harisije od svog roba Onesima saznaje da je u njegovom odsustvu, nedugo posle venčanja, voljena Pamfila rodila dete; ubeđen da ga je supruga prevarila, pada u depresiju, vreme provodi kod prijatelja Herestrata, tugu utapa u alkoholu i iznajmljuje heteru i frulašicu Habrotonu. Pamfilin otac Smikrin, zabrinut za miraz koji njegov une-

---

²⁸ MAJNARIĆ 1938: 4-5.

²⁹ WEBSTER 1950: 108.

srećeni zet nemilice troši, žestoko kritikuje Harisija, ne znajući za pravi razlog njegovog ponašanja. U međuvremenu, Herestratov rob Sirisko vodi spor sa svojim poznanikom Davosom: čobanin Davos je pronašao u šumi napušteno dete, dao ga je Sirisku koji nema dece, ali mu nije dao nakit i razne druge predmete koji su sa detetom nađeni; Sirisko ih smatra jako važnim jer se pomoću njih može kasnije utvrditi identitet deteta, a Davos ih želi za sebe iz čiste koristi. Presudu u sporu poveravaju slučajnom prolazniku Smikrinu, koji presuđuje da nakit ostaje sa detetom, a dete sa Siriskom. Do ovog trenutka dve paralelne priče nemaju nikakve međusobne veze, a tok radnje sam po sebi ne sluti srećan kraj.

Sada na scenu stupa poznata komediografska šema i počinje predvidljiv mehanizam raspleta, čiji glavni šraf čine Onesim i Habrotona: on slučajno među spornim nakitom prepoznaje prsten koji je njegov gospodar Harisije izgubio prošle godine na izvesnoj noćnoj svečanosti (gde mu nije bilo mesto), a Habrotona, takođe slučajno čuvši razgovor, priseća se da je na toj istoj svečanosti, kako to obično biva, neka devojka bila silovana. Sami motivi silovanja nepoznate devojke, izlaganja deteta i prstena koji odaje identitet bili su sasvim dovoljni da priča krene predviđenim tokom: silovana devojka je Pamfila, vinovnik je bio njen sadašnji muž Harisije, dete koje je tom prilikom začeto i koje je ona izložila nalazi se kod Siriska, a Smikrin je ne znajući odlučivao o sudbini rođenog unučeta.

Na primeru *Parničara* više je nego očigledno da pesniku razvijanje zapleta nije bilo uopšte na prvom mestu: tokom svoje plodne karijere iscrpeo je gotovo sve moguće kombinacije i verovatno mu više nije predstavljalo nikakav izazov da glođe oglodanu kosku. Veliki Menandrov talenat se u ovoj komediji, kao i inače, pokazao na detaljima kojima je precizno dočarao životnost i složenost svojih likova. Personal *Parničara* bez sumnje spada među najuspelije karakterološke oglede grčke komedije. Svi glavni likovi su vredni pažnje zato što su mahom dosledni i prirodni, koliko je to bilo moguće, izuzetno ubedljivi, a uz to dramski svrsishodni. U tom pogledu najviše su oživeli Harisije i Pamfila, Smikrin, i robovi Sirisko i Onesim.

Charisius furens

Lik H a r i s i j a predstavlja veliku novost na sceni: on je jedini dosada poznati mladić u grčkoj komediji koji je oženjen i pritom samo

nominalno pripada kategoriji *adulescens* — bančenje je za njega ipak opravdan lek protiv teškog emotivnog bola. On duboko voli svoji svoju ženu i ne kažnjava je za njeno »neverstvo« onako kako bi bilo očekivano: umesto da je otera, on sam dostojanstveno odlazi, i tek u teškom očajanju iznajmljuje heteru; šarmantnu Habrotonu nije, međutim, ni pipnuo. Kada kasnije pomisli da je prošlogodišnjim nečasnim činom napravio dete samoj Habrotoni, a pritom saznaje da Pamfila nepokolebljivo stoji uz njega, pada u stravičan delirijum kakav nije viđen na komičkoj pozornici i od griže savesti doživljava nervni slom. Prizor koji je mogao biti smešan samo gledaocima koji su znali istinu, sam po sebi je potresan — događaj naravno nije odigran na sceni, već ga u svom stilu komično prepričava Onesim. Jedina donekle konvencionalna i prava komična crta inače sasvim nekomičnog i emotivno rastrojenog Harisija u stvari nije njegova: to je uobičajeni komično-panični strah roba pred mogućom odmazdom od strane svog pomahnitalog gospodara. Čak i ta Harisijeva uloga nije banalno motivisana — on će sav bes iskaliti na Onesimu koji mu je preneo bolnu vest o Pamfilinom navodnom neverstvu, jer nema na kome drugom: svoju ženu i dalje voli. Karakteristično je da se i Harisije i Pamfila na sceni pojavljuju tek kasno i osim toga vrlo retko. O njima saznajemo mahom od drugih likova.

Verna ljuba

Harisijeva supruga Pamfila je uzdignuta na viši nivo već i samim tim što ima karakternu ulogu za razliku od mnogih marginalizovanih ženskih likova — ćerka *Namćora* Knemona, na primer, nema čak ni ime. Premda se Pamfiline reči u sačuvanim *Parničarima* svode na svega nekoliko replika, iz njih se potvrđuje slika koju o njoj kasnije daje Harisije (u Onesimovoj interpretaciji): uprkos teškoj krizi čvrsto će stajati uz svog muža. U sceni u kojoj saznaje istinu od Habrotone, Pamfila je vešto prikazana kako, iako vidno uznemirena i odsutna, pokušava da zadrži pribranost. Pamfila uopšte odaje vrlo mio utisak emotivne žene duboko privržene svom mužu, ozbiljno uznemirene, ali taman toliko prisebne da sve muke dostojanstveno podnese.

Vredi pomenuti i jedan kuriozitet vezan za Pamfilu: od svih poznatih komedija jedino je u *Parničarima* prikazana, naravno ne direktno na sceni, devojka u stanju traume posle silovanja — šta god da se zaista podrazumevalo pod pojmom silovanja u sklopu dramskih konvencija.

Naime, može se posumnjati da je taj nečasni čin bio potpuno identičan sa onim što je danas teško krivično delo, a sigurno je da nije posmatran kao takav. Ne može se pravdati prosto drugačijim mentalitetom i društvenim položajem žene ni tolerantnost prema jednom takvom prestupu, a kamoli njegovo obavezno mesto u dramskom zapletu. Uverljivije je objašnjenje da to »dramsko silovanje«, nezaobilazno u većini komedija, ne treba shvatati baš doslovno u današnjem etičkom i krivično-pravnom smislu. Ono što je, međutim, sudeći po njenom držanju, pretrpela Pamfila – moglo bi se shvatiti upravo tako.

Senex compositus

Pamfilin otac Smikrin, iako u mnogome čini tip starca, prilično izlazi van tog okvira. On se ispoljava i kao okorela tvrdica, kada u više navrata brine za svoj miraz, a i kao *senex iratus*: paket jezivih pretnji staroj robinji bio je i inače nezaobilazan topos, a u ovom slučaju i jedan od retkih komičnih. Međutim, kada treba da ubedi ćerku da napusti muža, Smikrin pokušava da joj svoj savet bar koliko-toliko argumentuje — što ne priliči sebičnom i zadržtom namćoru; pritisak koji uporno vrši na nju lako se opravdava činjenicom da on zapravo i nije znao za njenu trudnoću. Kada ga zamole za malu uslugu dva obična roba, koji su za njega samo dve dokone propalice, isprva negoduje zbog uznemiravanja, ali ipak sa tipično grčkim pravdoljubivim instinktom prihvata dužnost i obavlja je krajnje savesno. Tom prilikom ostavlja utisak čoveka koga nije lako zbuniti: čak i to što u završnoj sceni neće shvatiti iz prve šta se u stvari desilo, može odslikati logičnu mentalnu iscrpljenost čoveka koji je već dugo na ivici nerava, a pritom ostavlja prostora Onesimu da zabavi publiku. Ukratko, Smikrin se može okarakterisati kao grub i konzervativan, nesumnjivo sitničav, tvrdoglav i razdražljiv, ali nipošto kao nerazuman i suštinski zlonameran.

Pravda na ćumur

Čast da odnese legendarnu pobedu u još legendarnijoj sceni parničenja pripala je Sirisku, robu-ćumurdžiji. Siriskov lik je dramaturški ključan: da nije onako čvrsto insistirao na nakitu, Onesim ne bi mogao da prepozna prsten i ne bi došlo do raspleta. U sporenju sa Davosom daleko je superioran po svom retoričkom umeću i obrazovanju, koje ipak, mora

se priznati, deluje pomalo nerealno za jednog roba-fizikalca;³⁰ Siriska je uopšte teško svrstati u neku od postojećih fiksiranih uloga. U drugom detalju je jednim maestralnim potezom ilustrovana Siriskova ličnost: iako je za njega usvojeno dete značilo veliku radost, budući da mu je rođeno umrlo pri porođaju, on uporno nastoji da se dokopa nakita koji će detetu sačuvati nadu da eventualno pronađe svoje prave roditelje — čime bi sam Sirisko automatski ostao bez deteta. Tim plemenitim gestom on stavlja interese bespomoćnog deteta ispred svoje potrebe za roditeljstvom.

Servus simplex

Možda najsimpatičniji i najprirodnije izveden lik je Harisijev rob *Onesim*, koji proširujući tipični repertoar priglupog roba postaje opipljiva ličnost, a pritom ostaje jedini zaista komičan. *Onesim* je dabome nespretan ali nije prosto glup, već pre blentav i prostodušan. Iz nepromišljenosti, ali i iskrene odanosti, saopštio je svom mladom gospodaru da je Pamfila rodila dete dok je ovaj bio na putu, i ne može sebi da oprostí što je direktno odgovoran za njihov razdor, pri čemu je i sebe uvalio u nevolju. *Onesimu*, koji nije tip pametnog roba, njih ipak prori u opasnosti: kada prepozna Harisijev prsten, odmah shvata šta bi to moglo sa sobom da povučé i naravno predviđa moguće posledice po svoju kožu. *Onesimova* scena sa *Habrotonom* je tu naročito slikovita: on ne samo da ne može da parira britkom ženskom umu, već jedva može i da ga prati i toga je svestan, pa spremno prihvata njenu taktiku kao logičniju; međutim, iako u tom pogledu inferioran, njegovom robovskom instinktu ne promiče da *Habrotona* vidi u svemu šansu da postane slobodna. *Onesimovo* iskreno oduševljenje *Habrotoninom* visprenošću i preduzumljivošću kulminira u poređenju sa sopstvenom nesposobnošću, gde se *Onesim* vidi kao jednostavan i samokritičan. Sasvim je adekvatno rešenje da priprosti i neobrazovani rob, kome je pritom srce sišlo u pete, kasnije pričajući o gospodarevom stanju ne nalazi drugi izraz već samo ponavlja „poludeo, poludeo“. Završna scena gde se *Onesim*, pun sebe jer je dočekaó svojih pet minuta, poigrava živcima razjarenog *Smikrina* ci-

---

³⁰ Ako ostavimo po strani teoriju o Menandrovoj nedoslednosti, rešenje se možda nazire u pretpostavci da je Sirisko razvio nagon ka duhovnom usavršavanju budući osuđen na težak rad u šumskoj samoći.

tirajući tragedije i prosipajući filozofske mudrolije, — koje je pokupio ko zna gde i naklepao kako samo on to zna — morala je izgledati vrlo zabavno.

Ćud je ženska... voćka čudnovata

Habrotona kao lik plemenite hetere nije u tom smislu nova, ali je u okviru tipa tako diskretno razvijena kao jedan od najšarmantnijih Menandrovih likova, da je ostavljala dubok utisak čak i na moderne komentatore.³¹ Devojka iz nižeg sloja, duboko nesrećna zbog svog statusa, ona Harisija ne doživljava prosto kao mušteriju, već se iskreno brine za njegovo stanje. U razgovoru sa Onesimom sa čežnjom se priseća doba kada još nije znala šta je to muškarac i pritom ne dopušta da je ponesu emocije: munjevito smišlja briljantnu akciju da izvede stvari na čistinu. Simptomatično je za nju, a time i dramaturški opravdano, da Habrotona ima nameru da prvo utvrdi da li je za silovanje odgovoran Harisije, kako ne bi dovela u neprijatnu situaciju nepoznatu devojku sa kojom intimno saoseća, dok Onesim predlaže suprotno, ne želeći da pravi probleme svom gospodaru — što mu on sigurno ne bi oprostio; Habrotona razmišlja iz perspektive humane devojačke solidarnosti, a Onesima po običaju brine sopstvena bezbednost. Sliku njene ličnosti dopunjuju dve situacije u kojima se najpre razneži na pomen napuštene bebe, da bi zatim, sećajući se silovane Pamfile, u autentičnom duhu siromašne žene komentarisala pre svega iscepanu haljinu. Njena kompleksna ličnost mogla bi biti posledica njenog relativno kratkog »profesionalnog« staža; ona je, kako bar sama tvrdi, hetera tek manje od godinu dana — dovoljno da očeliči nežnu prirodu i nauči je lukavim trikovima, ali ne i da je sasvim deformiše i iskvari. „Da je Menandrovo pero tu samo malo zadrhtalo, Habrotona je mogla postati ili gruba prostakuša, ili fina dama, što bi bilo podjednako pogrešno.“³²

Duobus litigantibus, tertius judicat

Scena parničenja po kojoj je komedija naslovljena po mnogima zauzima posebno mesto u Menandrovom opusu i zaslužuje detaljniji prikaz.

---

³¹ Npr. „Wilamowitz, who had a weak spot for the girl...“, GOMME/SANDBACH 1973: 334.

³² ЈАНКОВИЋ 1978: 178.

Iako sama po sebi vrlo uspela, ova epizoda je dosta labavo vezana sa samom radnjom. Predmeti oko kojih se vodi spor dokazuju Harisijevo očinstvo i presudni su za srećan rasplet, ali sam spor je u tom smislu izlišan i deluje kao implant. Jedina prava potreba za ovom scenom je postizanje efektne menandrovske ironije — Smikrin ne znajući određuje sudbinu svog unučeta. Motiv posrednika u raspravi oko vlasništva nad istim takvim predmetima javlja se u jednom navodu izgubljene Euripidove *Alope* i nije isključeno da je Menandar, i inače slab u invenciji, preuzeo već poznatu scenu.³³ Uostalom, ovaj agonalni prikaz dve suprotnosti i nije cenjen kao originalan i dramski neophodan već kao efektno umetnički uobličen.

Na jednoj strani stoji čobanin Davos, inače sasvim periferan lik, čiji površni argumenti se zasnivaju na ne sasvim neopravdanoj postavci da su dete i vrećica sa predmetima dve odvojene stvari. Davos, međutim, providno izokreće priču, upadajući sam sebi u usta: tvrdi da je ispao velikodušan što je dete uopšte i ustupio Sirisku koji ga je preklinjao, a ono bi mu zapravo, kako sam kaže, bilo na teretu. Pokušava da se iščupa pozivajući se na običaj o podeli nađenih stvari među nalazačima, u više navrata namerno podvlači materijalnu bezvrednost predmeta, i najzad blefira postavljajući Sirisku ultimatum: ili nek odustane ili neka mu vrati i dete. Sirisko, pak, dosledno ređa argumente i nastupa vrlo otvoreno i pribrano. On ne poriče da je kumio i molio za dete, već to preokreće u svoju korist: naravno da je njemu neizmerno stalo do deteta i upravo zato se i nateže sa Davosom. Njegova poenta je da predmeti pripadaju detetu i čvrsto je se drži: on je staratelj i njegova je *dužnost* da detetu ne uskrati mogućnost da nađe svoje prave roditelje. Diskretno uzvraća Davosu naglašavajući ne materijalnu već emotivnu vrednost predmeta, a navođenjem tragičko-mitoloških primera zadaje protivniku odlučujući udarac. Imajući u vidu poznatu ulogu predmeta za identifikaciju, pobednika spora niko ne bi dovodio u pitanje. Smikrin, koji je jedva odobrovoljen da uopšte i prihvati da posreduje, i presudu objavljuje u savršenom skladu sa svojim karakterom: strogo i odsečno izgovara samo nekoliko najneophodnijih rečenica i u žurbi odlazi nervozno i bez pozdrava. Indikativno je da se Davos, iako žučno i patetično protestuje, vrlo brzo miri

---

³³ MAJNARIĆ 1938: 36. Vrlo slična scena će se takođe javiti i u Plautovom *Konopcu*.

sa odlukom i pritom preti da će budno pratiti šta Sirisko radi sa predmetima — i dalje ne shvatajući u čemu je njihova suština.

Motivi za donošenje Smikrinove presude su opravdani i već dovoljno obrazloženi unutar same scene, pa bi možda bilo cepidlačenje tražiti ih i van nje, naročito pošto je samo parničenje nedovoljno integrisano u dramsku strukturu; ali nije nezamislivo da su u sporu u kome se odlučuje o sudbini napuštenog deteta na Smikrina podsvesno uticali i lični razlozi: Smikrin je takođe otac — i to otac deteta koje je trenutno u teškim problemima.

Svekrva je za sve kriva

Tvrđnja da su *Parničari*, a posebno čuvena scena, Menandrovo remek-delo izgleda da je sasvim opravdana. U njoj je jasno manifestovan pesnikov moto — likovi su u fokusu, zaplet je sekundaran. Na kraju krajeva, osnovna postavka cele komedije neodoljivo podseća na rimsku komediju koja nije ni rađena po Menandru – Terencijevu *Svekrvu*: bračna kriza nastaje kada žena rodi dete začeto silovanjem, da bi do pomirenja došlo posredstvom plemenite hetere (koju muž nije ni pipnuo) kada se dokaže da je za silovanje odgovoran sam muž, a dete, kao i kod Menandra, dodatno učvršćuje poljuljani brak. Tema je, dakle, bila poznata i može se reći da su siže i u dobrom delu podudarni, pa je i *Svekrva* u suštini ozbiljna drama o porodičnom životu.³⁴ Kako je poznato da je za nju Terencije upotrebio kao predložak Apolodora, može se razmišljati da li je starija kokoška ili jaje; ako se prihvati jedna od pretpostavki da je Terencije ukomponovao u Apolodorov original delove iz *Parničara*, postavlja se pitanje zašto kod Terencija nema epizode parničenja. Scena koja je u biti duhovita ilustracija tipično grčke dikasteriomanije, i verovatno „zaostatak aristofanskih agona“,³⁵ pritom sama sebi cilj, bila bi rimskoj publici potpuno suvišna i dosadna. Čak i tako očišćena, *Svekrva* nije uspela pred publikom, pored ostalog sigurno i zbog toga što su njenu srž i dalje činili moralna ozbiljnost i pretresanje pitanja porodičnih odnosa.

Znajući da je *Svekrva*, suštinski menandrovska, doživela debakl, a imajući u vidu sve prethodno rečeno o Menandru, Menandrova umet-

---

³⁴ DUCKWORTH 1952: 148.

³⁵ ЈАНКОВИЋ 1978: 43.

nička vrednost mora se posmatrati pre kao popularnost u modernoj nauci nego na samoj pozornici. Najzad, ako se prihvati stav da od celog sačuvanog Menandra prvoklasnu vrednost ima samo scena parničenja³⁶ — scena koja je sama po sebi složena, izrazito nekomična, na momente čak i dirljiva — može se konačno zaključiti da je Menandarova primarna orijentacija bila sve samo ne komedija u današnjem smislu.

Opšte i posebno

Sada je trenutak da se postavi pitanje: da li su ključne osobine Menandra kao stvaraoca — ozbiljan ton i sentimentalna atmosfera, diskretan humor, vešto uobličeni karakteri, etička pitanja— samo njegove ili je takav bio trend? Ukratko, da li je Menandar tipični predstavnik nove komedije? Uprkos činjenici da se komedije iz tog perioda nisu mogle u suštini bitnije razlikovati, sa izvesnom sigurnošću se u Menandru može naći mnogo ličnog i autentičnog. Primena konvencionalnih efekata bila je svojstvena svima, ali lični ukus, temperament i kreativni afiniteti autora najviše se odaju specifičnim strateškim pristupom. Naime, ako se za nagrađivanog komediografa može sumnjati da je zarad aplauza spuštao svoje estetske kriterijume, pa time i istraživače naveo na pogrešan trag, sa nekomercijalnim književnikom je stvar mnogo jasnija. Ne sme se zaboraviti da je Menandar na pozornici bio relativno neuspešan: *Rara coronato plausere theatra Menandro*.³⁷ Nije išao niz dlaku publici i to ga je koštalo — teško da bi nastavio tim putem da ga njegov osobiti talenat nije vukao ka takvom konceptu. Nije isključeno da je Menandar pisao za užu krug poznanika i istomišljenika. Kako god bilo, sigurno je da je publika morala biti probrana, jer Menandrova komika je zahtevala gledaoca kakav je bio i sam autor: prosvেćenog i inteligentnog, rafiniranog i odmerenog, a pre svega, humanog i punog razumevanja.

---

³⁶ ЈАНКОВИЋ 1978: 72.

³⁷ Mart. 5,10,9.

Bibliografija

- ARNOTT (1979): W. G. Arnott (izd., prev.), *Menander*, I-III. LCL, Cambridge—London.
- BEARE (1964): W. Beare, *The Roman Stage*. London³.
- DUCKWORTH (1952): G. E. Duckworth, *The Nature of Roman Comedy*. Princeton, New Jersey.
- ЂУРИЋ (1965): М. Н. Ђурић, *Историја Хеленске књижевности*. Београд.²
- GOMME/SANDBACH (1973): A. W. Gomme, F. H. Sandbach, *Menander: A Commentary*. Oxford.
- JANKOVIĆ (1972): V. Janković, „О Menandru i književnom značaju njegovog *Namćora*“, *Ideje* 3, 1-2, 169-183.
- ЈАНКОВИЋ (1978): В. Јанковић, *Менандрови ликови и европска драма*. Београд.
- KESIĆ (1911): Ђ. Kesić, „Menandar i Epikur“, *Nastavni vjesnik* 20, 252-266.
- LESKY (2000): A. Lesky, *Povijest grčke književnosti*, prev. Z. Dukat. Zagreb.
- LSJ: LIDDELL, H. G., SCOTT, R., JONES, H. S., *A Greek-English Lexicon*. Oxford 1996.
- MAJNARIĆ (1938): N. Majnarić, *Menandrovi Parničari*, Rad JAZU, knj. 264. Zagreb.
- OCD²: HAMMOND, N. G. L., SCULLARD, H. H. (izd.), *The Oxford Classical Dictionary*. Oxford 1978.
- OCD³: HORNBLLOWER, S., SPAWFORTH, A. (izd.), *The Oxford Classical Dictionary*. elektronsko izdanje 2000.
- PADUANO (1980): G. Paduano (izd., prev.), *Menandro, Commedie*. Milano.
- WEBSTER (1950): T. B. L. Webster, *Studies in Menander*. Manchester.

Comedy's New Face: Menander's *Epitrepontes*

The New Comedy was an expression of the political, social and cultural realities of fourth century Greece. The inherited comic form, which had depended on external rules of social behaviour no less than on impulses inherent to the genre, underwent a radical transformation. Thus the traditional label seems justified: the 'New Comedy' used a new language and metre, required a new stage and staff, introduced new subject themes and had wholly new aims. Cumbersome and expensive stagings gave way to less ambitious chamber-performances; the satiric trait faded out, due not only to political or ideological pressure but also to a certain lack of interest; dramatic characters were defined and depicted in a highly innovative fashion. The chief representative (if not the pioneer) of this new fashion was Menander. Menander came out with a device which provided solid basis for the new concept: his characters stood for ordinary people represented in a vivid, consistent and, most importantly, anonymous way. Menander's plays were praised for their realism, which, however, was limited and selective. His plots often rely on improbable conditions and artificial twists. Today, Menander, without being really funny (incidentally, he never meant to elicit more than smiles), still makes for a pleasant reading and is even amusing at places. Most of his comedies were lost; the *Epitrepontes*, or the Arbitration, is one of the few a substantial portion of which has come down to us. It proves that the poet's ambition was not basic humour but rather the depiction of individual humans in motion and interaction—and in this lies his main contribution to the dramatic art.

ΜΕΝΑΝΔΡΟΥ ΕΠΙΤΡΕΠΟΝΤΕΣ

fr. 1 (600 K)

ΚΑΡΙΩΝ

οὐχ ὁ τρόφιμός σου πρὸς θεῶν, Ὀνήσιμε,
ὁ νῦν ἔχων <την> Ἀβρότονον τὴν ψάλτριαν
ἔγημ' ἔναγχος;

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

πάνυ μὲν οὔν.

fr. 2 (849-850 K)

ΚΑΡΙΩΝ

φιλῶ σ', Ὀνήσιμε,
καὶ σὺ περίεργος εἶ.

.....

οὐδέν <έστι> γὰρ
γλυκύτερον ἢ πάντ' εἰδέναι.

fr. 6 (175 K)

ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ

ἀργός δ' ὑγιαίνων τοῦ πυρέττοντος πολὺ
ἐστ' ἀθλιώτερος· μάτην γοῦν ἐσθίει
διπλάσια.

[ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ]

[πίνει δὲ πολυτελέστατον] 126
ἄνθρωπος οἶνον. αὐτὸ τοῦτ' ἐκπλήττομαι
ἔγωγ'. ὑπὲρ <δὲ> τοῦ μεθύσκεσθ' οὐ λέγω.
ἀπιστία γάρ ἐσθ' ὅμοιον τοῦτό γε,
εἰ καὶ βιάζεται κοτύλην τις τοῦβολοῦ 130
ᾠνούμενος πίνειν ἑαυτόν.

ΧΑΙΡΕΣΤΡΑΤΟΣ

τοῦτ' ἐγ[ώ
προσέμενον· οὗτος ἐμπεσῶν διασκ[εδάι
τὸν ἔρωτα. τί δέ μοι τοῦτο; πάλιν οἴμω[ζέτω.

ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ

προῖκα δὲ λαβῶν τάλαντα τέτταρ' ἀργύρου
οὐ τῆς γυναικὸς νενόμιχ' αὐτὸν οἰκέτην· 135
ἀπόκοιτός ἐστι· πορνοβοσκῶ δώδεκα
τῆς ἡμέρας δραχμὰς δίδωσι.

ΧΑΙΡΕΣΤΡΑΤΟΣ

δώδεκα·
πέπυσ]τ' ἀκριβῶς οὐτοσὶ τὰ πράγματα.

ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ

μηνὸς διατροφὴν ἀνδρὶ καὶ πρὸς ἡμερῶν
ἕξ. 140

[ΧΑΙΡΕΣΤΡΑΤΟΣ]

εὖ λελόγισται. δὴ ὀβόλους τῆς ἡμέρας,
ἱκανόν]ν τι τῷ πεινῶντι <πρὸς> πτισάνην ποτέ.

ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ

Χαρίσι]ός [σ]ε προσμένει, Χαιρέ[στρατε.
τίς ὄδ' ἐσ]τι δ[ή], γλυκύταθ';

ΧΑΙΡΕΣΤΡΑΤΟΣ

ὁ τῆς [νύμφης πα]τήρ.

ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ

ἀλλὰ τί παθ]ών ὡς ἄθλιός τις[
[ὁ] τρισκακοδ[αίμων ψάλ]τριαν 145
[ ]σαν γυναιῖκα

(quot desint uersus ignotum, sed non amplius xxxv ut uidetur)

[ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ]

οὕτως ἀγα]θόν τι σοι γένοιτο, μὴ λέγε
τοιαῦτά γ'.] 160

[ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ]

οὐκ ἐς κόρακας; οἰμῶξει μακρά.
εἴσειμι ν]ῦν εἴσω, σαφῶς τε πυθόμενος
ὅπως ἔχει] τὰ τῆς θυγατρὸς, βουλευσομαι
ὄντινα τ]ρόπον πρὸς τοῦτον ἤδη προσβαλῶ.

ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ

φράσωμ]εν αὐτῷ τοῦτον ἦκοντ' ἐνθάδε;

ΧΑΙΡΕΣΤΡΑΤΟΣ

φράσω]μεν. οἶον κίναδος· οἰκίαν ποεῖ 165
ἀνάστα]τον.

ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ

πολλὰς ἐβουλόμην ἄμα.

[ΧΑΙΡΕΣΤΡΑΤΟΣ]

πολλάς;]

[ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ]

μίαν μὲν τὴν ἐφεξῆς.

ΧΑΙΡΕΣΤΡΑΤΟΣ

τὴν ἐμήν;

ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ

τὴν σ]ὴν γ. ἴωμεν δεῦρο πρὸς Χαρίσιον.

ΧΑΙΡΕΣΤΡΑΤΟΣ

ἴωμεν· ὡς καὶ μειρακυλλίων ὄχλος 170
εἰς τὸν τόπον τις ἔρχεθ' ὑποβεβρεγμένων
οἷς] μὴ 'νοχλεῖν εὐκαιρον εἶναί μοι δοκεῖ.

ΧΟ]Ρ[ΟΥ

ΜΕΡΟΣ Β΄

[ΟΝΗΣΙΜΟΣ]

ἐπι[σφαλῆ μὲν] πάντα τὰνθ[ρώπων

οιομ[

καὶ τοπ[

ὁ δεσπό[της

175

ὁ γέρω[ν

οὐδὲ λο[

(desunt uersus non amplius xl ut uidetur)

ΣΥΡΙΣΚΟΣ

φεύγεις τὸ δίκαιον.

218

ΔΑΟΣ

συκοφαντεῖς δυστυχῆς.

οὐ δεῖ σ' ἔχειν τὰ μὴ σά.

ΣΥΡΙΣΚΟΣ

ἐπιτρεπτέον τινί

ἔστι περὶ τούτων.

220

ΔΑΟΣ

βούλομαι· κρινώμεθα.

ΣΥΡΙΣΚΟΣ

τίς οὖν;

ΔΑΟΣ

ἐμοὶ μὲν πᾶς ἰκανός. δίκαια δὲ

πάσχω· τί γάρ σοι μετεδίδουν;

ΣΥΡΙΣΚΟΣ

τοῦτον λαβεῖν

βούλει κριτήν;

ΔΑΟΣ

ἀγαθῇ τύχῃ.

ΣΥΡΙΣΚΟΣ

πρὸς τῶν θεῶν,

βέλτιστε, μικρὸν ἂν σχολάσαις ἡμῖν χρόνον;

ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ

ὕμῖν; περὶ τίνοσ;

225

ΣΥΡΙΣΚΟΣ

ἀντιλέγομεν προᾶγμά τι.

ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ

τί οὖν ἐμοὶ μέλει;

ΣΥΡΙΣΚΟΣ

κριτὴν τούτου τινὰ
ζητοῦμεν ἴσον· εἰ δὴ σε μηδὲν κωλύει,
διάλυσον ἡμᾶς.

ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ

ὦ κάκιστ' ἀπολούμενοι,
δίκας λέγοντες περιπατεῖτε, διφθέρας
ἔχοντες; 230

ΣΥΡΙΣΚΟΣ

ἀλλ' ὅμως. τὸ προᾶγμ' ἐστὶν βραχύ,
καὶ ῥάδιον μαθεῖν. πάτερ, δὸς τὴν χάριν·
μὴ καταφρονήσης, πρὸς θεῶν. ἐν παντὶ δεῖ
καιρῷ τὸ δίκαιον ἐπικρατεῖν ἀπανταχοῦ,
καὶ τὸν παρατυγχάνοντα τούτου τοῦ μέρους
ἔχειν πρόνοιαν κοινόν ἐστι τῷ βίῳ 235
πάντων.

ΔΑΟΣ

μετρίῳ γε συμπέπλεγμαι ῥήτορι.
τί γὰρ μετεδίδουν;

ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ

ἐμμενεῖτ' οὖν, εἰπέ μοι,
οἷς ἂν δικάσω;

ΣΥΡΙΣΚΟΣ

πάντως.

ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ

ἀκούσομαι· τί γὰρ
τό με κωλύον; σὺ πρότερος ὁ σιωπῶν λέγε.

ΔΑΟΣ

μικρόν γ' ἄνωθεν, οὐ τὰ πρὸς τοῦτον μόνον 240
πραχθένθ', ἴν' ἦ σοι καὶ σαφῆ τὰ πράγματα.

ἐν τῷ δασεῖ τῷ πλησίον τῶν χωρίων
 τούτων ἐποίμαινον τριακοστὴν ἴσως,
 βέλτιστε, ταύτην ἡμέραν αὐτὸς μόνος
 κάκκειμενον παιδάριον εὖρον νήπιον
 ἔχον δέραια καὶ τοιουτονί τινα
 κόσμον. 245

ΣΥΡΙΣΚΟΣ

περὶ τούτων ἐστίν.

ΔΑΟΣ

οὐκ ἔᾶ λέγειν.

ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ

ἐὰν λαλῆς μεταξὺ, τῇ βακτηρίᾳ
 καθίξομαί σου.

ΣΥΡΙΣΚΟΣ

καὶ δικαίως.

ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ

λέγε.

ΔΑΟΣ

λέγω.

ἀνειλόμην, ἀπῆλθον οἴκαδ' αὐτ' ἔχων,
 τρέφειν ἔμελλον. ταῦτ' ἔδοξέ μοι τότε· 250

ἐν νυκτὶ βουλήν δ', ὅπερ ἅπασι γίνεται,
 διδοὺς ἐμαυτῷ διελογιζόμεν· ἐμοὶ
 τί παιδοτροφίας καὶ κακῶν; πόθεν δ' ἐγὼ
 τοσαῦτ' ἀναλώσω; τί φροντίδων ἐμοί; 255

τοιουτοσί τις ἦν. ἐποίμαινον πάλιν
 ἔωθεν. ἦλθεν οὗτος – ἐστὶ δ' ἀνθρακεύς –
 εἰς τὸν τόπον τὸν αὐτὸν ἐκπρίσων ἐκεῖ
 στελέχη· πρότερον δέ μοι συνήθης ἐγεγόνει.

ἐλαλοῦμεν ἀλλήλοις, σκυθρωπὸν ὄντα με 260
 ἰδὼν, “τί σύννους” φησὶ “Δᾶος;” “τί γάρ;” ἐγώ,
 “περίεργός εἰμι,” καὶ τὸ πρᾶγμ' αὐτῷ λέγω,
 ὡς εὖρον, ὡς ἀνειλόμην. ὁ δὲ τότε μὲν

εὐθύς πρὶν εἰπεῖν πάντ' ἔδειθ', “οὕτω τί σοι
 ἀγαθὸν γένοιτο Δᾶε” παρ' ἕκαστον λέγων, 265

“έμοι τὸ παιδίον δός. οὕτως εὐτυχής,
οὕτως ἐλεύθερος. γυναῖκά” φησί “γὰρ
ἔχω, τεκούση δ’ ἀπέθανεν τὸ παιδίον”,
ταύτην λέγων, ἦ νῦν ἔχει τὸ παιδίον.
ἐδέου Συρίσκει;

< ΣΥΡΙΣΚΟΣ>
<ἔγωγε.>

ΔΑΟΣ

ὅλην τὴν ἡμέραν
κατέτριψε. λιπαροῦντι καὶ πείθοντί με
ὕπεσχόμην. ἔδωκ’, ἀπῆλθεν μυρία
εὐχόμενος ἀγαθὰ· λαμβάνων μου κατεφίλει
τὰς χεῖρας. ἐπόεις ταῦτα;

ΣΥΡΙΣΚΟΣ

ἐπόουν.

ΔΑΟΣ

ἀπηλλάγη.
μετὰ τῆς γυναικὸς περιτυχῶν μοι νῦν ἄφνω 275
τὰ τότε συνεκτεθέντα τούτῳ – μικρὰ δὲ
ἦν ταῦτα καὶ ληρὸς τις, οὐθέν – ἀξιοῖ
ἀπολαμβάνειν καὶ δεινὰ πάσχειν φήσ’, ὅτι
οὐκ ἀποδίδωμ’, αὐτὸς δ’ ἔχειν ταῦτ’ ἀξιῶ.
ἐγὼ δέ γ’ αὐτόν φημι δεῖν ἔχειν χάριν 280
οὐ μετέλαβεν δεόμενος· εἰ μὴ πάντα δὲ
τούτῳ δίδωμ’, οὐκ ἐξετασθῆναί με δεῖ.
εἰ καὶ βαδίζων εὔρεν ἄμ’ ἐμοὶ ταῦτα καὶ
ἦν κοινὸς Ἑρμῆς, τὸ μὲν ἂν οὗτος ἔλαβ[εν ἄν,
τὸ δ’ ἐγὼ· μόνου δ’ εὐρόντος, οὐ παρῶν τ[ότε 285
ἅπαντ’ ἔχειν οἶει σε δεῖν, ἐμὲ δ’ οὐδὲ ἕν;
τὸ πέρας· δέδωκά σοι τι τῶν ἐμῶν ἐ[γώ·
εἰ τοῦτ’ ἀρεστόν ἐστί σοι, καὶ νῦν ἔχε·
εἰ δ’ οὐκ ἀρέσκει, μετανοεῖς δ’, ἀπόδος πάλιν
καὶ μηδὲν ἀδίκει μηδ’ ἐλαττοῦ. πάντα δέ, 290
τὰ μὲν παρ’ ἐκόντος, τὰ δὲ κατισχύσαντά με,
οὐ δεῖ σ’ ἔχειν. εἴρηκα τόν γ’ ἐμὸν λόγον.

ΣΥΡΙΣΚΟΣ

εἶρηκεν;

ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ

οὐκ ἤκουσας; εἶρηκεν.

ΣΥΡΙΣΚΟΣ

καλῶς.

οὐκοῦν ἐγὼ μετὰ ταῦτα. μόνος εὖρ' οὐτοσί
 τὸ παιδίον, καὶ πάντα ταῦθ' ἃ νῦν λέγει 295
 ὀρθῶς λέγει, καὶ γέγονεν οὕτως, ὦ πάτερ.
 οὐκ ἀντιλέγω. δεόμενος, ἱκετεύων ἐγὼ
 ἔλαβον παρ' αὐτοῦ τοῦτ'· ἀληθῆ γὰρ λέγει.
 ποιμήν τις ἐξηγγειλέ μοι, πρὸς ὃν οὐτοσί
 ἐλάλησε, τῶν τούτω συνέργων, ἅμα τινά 300
 κόσμον συνευρεῖν αὐτόν· ἐπὶ τοῦτον, πάτερ,
 αὐτὸς πάρεστιν οὐτοσί. – τὸ παιδίον
 δός μοι γύναι. – τὰ δέραια καὶ γνωρίσματα
 οὐτός σ' ἀπαιτεῖ Δᾶ'· ἐαυτῷ φησι γὰρ
 ταῦτ' ἐπιτεθῆναι κόσμον, οὐ σοὶ διατροφήν. 305
 καὶ γὰρ συναπαιτῶ κύριος γεγεννημένος
 τούτου· σὺ δ' ἐπόησάς με δούς. νῦν γνωστότεον
 βέλτιστέ σοι ταῦτ' ἐστίν, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ,
 τὰ χρυσί' ἢ ταῦθ' ὅ τι ποτ' ἐστὶ πότερα δεῖ
 κατὰ τὴν δόσιν τῆς μητρὸς, ἥτις ἦν ποτε, 310
 τῷ παιδίῳ τηρεῖσθ', ἕως ἂν ἐκτραφῆ,
 ἢ τὸν λελωποδυτηκότ' αὐτόν ταῦτ' ἔχειν,
 εἰ πρῶτος εὔρε τὰλλότρια. τί οὖν τότε,
 ὅτ' ἐλάμβανον τοῦτ', οὐκ ἀπήτουν ταῦτά σε;
 οὐπω παρ' ἐμοὶ τότε ἦν ὑπὲρ τούτου λέγειν. 315
 ἤκω δὲ καὶ νῦν οὐκ ἐμαυτοῦ σ' οὐδὲ ἐν
 ἴδιον ἀπαιτῶν. κοινὸς Ἑρμῆς; μηδὲ ἐν
 εὐρίσχ', ὅπου πρόσεστι σῶμ' ἀδικούμενον·
 οὐχ εὔρεσις τοῦτ' ἔστιν ἀλλ' ἀφαίρεσις.
 βλέψον δὲ κάκεϊ, πάτερ· ἴσως ἔσθ' οὐτοσί 320
 ὁ παῖς ὑπὲρ ἡμᾶς καὶ τραφεὶς ἐν ἐργάταις
 ὑπερόψεται ταῦτ', εἰς δὲ τὴν αὐτοῦ φύσιν
 ἄξας ἐλεύθερόν τι τολμήσει πονεῖν,

ΜΕΝΑΝΔΡΟΥ ΕΠΙΤΡΕΠΟΝΤΕΣ

θηρᾶν λέοντας, ὄπλα βαστάζειν, τρέχειν
 ἐν ἀγῶσι. τεθέασαι τραγωδούς, οἶδ' ὅτι, 325
 καὶ ταῦτα κατέχεις πάντα. Νηλέα τινὰ
 Πελίαν τ' ἐκείνους εὔρε προεσβύτης ἀνήρ
 αἰπόλος, ἔχων οἴαν ἐγὼ νῦν διφθέραν,
 ὡς δ' ἦσθετ' αὐτοὺς ὄντας αὐτοῦ κρείττονας,
 λέγει τὸ προᾶγμ', ὡς εὔρεν, ὡς ἀνείλετο. 330
 ἔδωκε δ' αὐτοῖς πηρίδιον γνωρισμάτων,
 ἐξ οὗ μαθόντες πάντα τὰ καθ' αὐτοὺς σαφῶς
 ἐγένοντο βασιλεῖς οἱ τότε ὄντες αἰπόλοι.
 εἰ δ' ἐκλαβὼν ἐκεῖνα Δᾶος ἀπέδοτο,
 αὐτὸς ἵνα κερδάνειε δραχμάς δώδεκα, 335
 ἀγνώτες ἂν τὸν πάντα διετέλουν χρόνον
 οἱ τηλικούτοι καὶ τοιοῦτοι τῷ γένει.
 οὐδὲ καλῶς ἔχει τὸ μὲν σῶμ' ἐκτρέφειν
 ἐμὲ τοῦτο, τὴν [δὲ] τοῦδε τῆς σωτηρίας
 ἐλπίδα λαβόντα Δᾶον ἀφανίσαι, πάτερ. 340
 γαμῶν ἀδελφὴν τις διὰ γνωρίσματα
 ἐπέσχε, μητέρ' ἐντυχῶν ἐρρύσατο,
 ἔσωσ' ἀδελφόν. ὄντ' ἐπισφαλῆ φύσει
 τὸν βίον ἀπάντων τῇ προνοίᾳ δεῖ, πάτερ,
 τηρεῖν, πρὸ πολλοῦ ταῦθ' ὀρώντ' ἐξ ὧν ἔνι. 345
 ἀλλ' "ἀπόδος, εἰ μή" φησ' "ἀρέσκει." τοῦτο γὰρ
 ἰσχυρὸν οἶεται τι πρὸς τὸ προᾶγμ' ἔχειν.
 οὐκ ἔστι δίκαιον· εἰ τι τῶν τούτου σε δεῖ
 ἀποδιδόναι, καὶ τοῦτο πρὸς ζητεῖς λαβεῖν,
 ἵν' ἀσφαλέστερον πονηρεύσῃ πάλιν, 350
 εἰ νῦν τι τῶν τούτου σέσωκεν ἡ Τύχη;
 εἴρηκα. κρῖνον ὅ τι δίκαιον νενόμικας.

ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ

ἀλλ' εὐκκριτ' ἐστὶ πάντα τὰ συνεκκείμενα
 τοῦ παιδίου 'στί. τοῦτο γινώσκω.

ΔΑΟΣ

καλῶς·
 τὸ παιδίον δέ; 355

ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ

οὐ γνῶσομ' εἶναι μὰ Δία σοῦ
τοῦ νῦν ἀδικοῦντος, τοῦ βοηθοῦντος δὲ καὶ
ἐπεξιόντος τὰδικεῖν μέλλοντί σοι.

ΣΥΡΙΣΚΟΣ

πόλλ' ἀγαθὰ σοι γένοιτο.

ΔΑΟΣ

δεινὴ γ' ἢ [κρίσις
νὴ τὸν Δία τὸν Σωτῆρ'· ἅπανθ' εὐρῶν [ἐγὼ
ἅπαντα περιέσπασμ'. ὁ δ' οὐχ εὐρῶν ἔχει.
οὐκοῦν ἀποδιδῶ;

360

ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ

φημί.

ΔΑΟΣ

δεινὴ γ' ἢ κρίσις,
ἢ μηθὲν ἀγαθὸν μοι γένοιτο.

ΣΥΡΙΣΚΟΣ

φέρε τ[αχύ.

ΔΑΟΣ

ὦ Ἡράκλεις, ἅ πέπονθα.

ΣΥΡΙΣΚΟΣ

τὴν πῆραν χάλα
καὶ δεῖξον· ἐν ταύτῃ περιφέρεις γάρ. βραχὺ
πρόσμεινον, ἴκετεύω σ', ἵν' ἀποδῶ.

365

ΔΑΟΣ

τί γὰρ ἐγὼ
ἐπέτρεψα τούτῳ;

ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ

δός ποτ', ἐργαστήριον.

<ΔΑΟΣ>

αἰσχροῖά γ' ἅ πέπονθα.

ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ

πάντ' ἔχεις;

ΣΥΡΙΣΚΟΣ

οἴμαί γε δή,
εἰ μή τι καταπέτωκε τὴν δίκην ἐμοῦ
λέγοντος, ὡς ἠλίσκετο.

ΔΑΟΣ

οὐκ ἂν ῥόμην.

ΣΥΡΙΣΚΟΣ

ἀλλ' εὐτύχει, βέλτιστε. τοιούτους ἔδει 370
θᾶπτον δικάζειν πάντα.

ΔΑΟΣ

[ἀδί]κ[ου πράγμ]ατος.
ὦ Ἡράκλεις, οὐ γέγονε δεινότερα κρίσις.

ΣΥΡΙΣΚΟΣ

πονηρὸς ἦσθας.

<ΔΑΟΣ>

ὦ πόνηρ', [ὅπως σὺ] νῦν
τούτῳ φυλάξεις αὐτ[α]ς
εὖ ἴσθι, τηρήσω σε πάντα τὸν χρόνον. 375

ΣΥΡΙΣΚΟΣ

οἴμωζε καὶ βάδιζε. σὺ δὲ ταυτί, γύναι,
λαβοῦσα πρὸς τὸν τρόφιμον ἐνθάδ' εἴσφερε
Χαιρέστρατον. νῦν γὰρ μενοῦμεν ἐνθάδε,
εἰς αὔριον δ' ἐπ' ἔργον ἐξορμήσομεν
τὴν ἀποφορὰν ἀποδόντες. ἀλλὰ ταῦτά μοι 380
πρῶτ' ἀπαρίθμησαι καθ' ἕν. ἔχεις κοιτίδα τινά;
βάλλ' εἰς τὸ προκόλπιον.

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

μάγειρον βραδύτερον
οὐδεὶς ἑώρακε· τηνικαῦτ' ἐχθρὸς πάλαι
ἔπινον.

ΣΥΡΙΣΚΟΣ

οὕτοσὶ μὲν εἶναι φαίνεται
ἀλεκτροῦν τις καὶ μάλα στριφνός· λαβέ. 385
τουτὶ δὲ διάλιθόν τι. πέλεκυς οὕτοσί.

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

τί ταῦθ';

ΣΥΡΙΣΚΟΣ

ὑπόχρυσος δακτύλιός τις οὔτοσί,
αὐτὸς σιδηροῦς· γλύμμα ταῦρος ἢ τράγος·
οὐκ ἂν διαγνοίην· Κλεόστρατος δέ τις
ἐστὶν ὁ ποιήσας, ὡς λέγει τὰ γράμματα.

390

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

ἐπί]δειξον.

ΣΥΡΙΣΚΟΣ

ἦν. σὺ δ' εἶ τίς;

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

οὗτός ἐστι.

ΣΥΡΙΣΚΟΣ

τίς;

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

ὁ δακτύλιος.

ΣΥΡΙΣΚΟΣ

ὁ ποῖος; οὐ γὰρ μανθάνω.

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

τοῦ δεσπότητος τοῦμοῦ Χαρισίου.

ΣΥΡΙΣΚΟΣ

χολᾶς.

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

ὄν ἀ]πώλεσεν.

ΣΥΡΙΣΚΟΣ

τὸν δακτύλιον θές, ἄθλιε.

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

τὸν ἡμ]έτερόν σοι θῶ; πόθεν δ' αὐτὸν λαβῶν
ἔχεις;]

395

[ΣΥΡΙΣΚΟΣ]

Ἄπολλον καὶ θεοί, δεινοῦ κακοῦ.

οἷον ἀ]π[ο]σῶσαι χρήματ' ἐστὶν ὀρφανοῦ
παιδός. ὁ προσελθὼν εὐθὺς ἀρπάζειν βλέπει.
τὸν δακτύλιον θές, φημί.

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

προσπαίζεις ἐμοί;
 τοῦ δεσπότου 'στι, νῆ τὸν Ἀπόλλω καὶ θεούς. 400

ΣΥΡΙΑΚΟΣ

ἀποσφαγείην πρότερον ἂν δήπουθεν ἦ
 τούτω τι καθυφείμην. ἄραρε, δικάσομαι
 ἅπασι καθ' ἓνα. παιδίου 'στιν, οὐκ ἐμά. –
 στρεπτόν τι τουτί· λαβὲ σύ. πορφυρᾶ πτέρυξ.
 εἴσω δὲ πάραγε. – σὺ δὲ τί μοι λέγεις; 405

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

ἐγώ;
 Χαρισίου 'στιν οὐτοσί· τοῦτόν ποτε
 μεθύω[ν ἀπώλ]ες', ὡς ἔφη.

ΣΥΡΙΑΚΟΣ

Χαιρεστράτου
 εἴμ' οἰκέτης. ἦ σῶζε τοῦτον ἀσφαλῶς,
 ἦ μοι δι[ός, ἴν' ἐγ]ώ [σοι] παρέχω σῶν.

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

βούλομαι
 αὐτὸς [φυλάττειν.] 410

[ΣΥΡΙΑΚΟΣ]

οὐδὲ ἔν μοι διαφέρει·
 εἰς ταῦτό γάρ παράγομεν, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ,
 δεῦρ' ἀμφότεροι.

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

νυνὶ μὲν οὖν συνάγουσι καὶ
 οὐκ ἔστιν εὐκαιρον τὸ μηνύειν ἴσως
 αὐτῶ περὶ τούτων, αὐριον δέ.

ΣΥΡΙΑΚΟΣ

καταμενῶ,
 αὐριον ὄτω βούλεσθ' ἐπιτρέπειν ἐνὶ λόγῳ 415
 ἔτοιμος. οὐδὲ νῦν κακῶς ἀπήλλαχα.
 πάντων δ' ἀμελήσανθ', ὡς ἔοικε, δεῖ δίκας
 μελετᾶν· διὰ τουτί πάντα νυνὶ σῶζεται.

ΧΟΡΟΥ

ΜΕΡΟΣ Γ'

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

τὸν δακτύλιον ὥρμηκα πλεῖν ἢ πεντάκις
 τῷ δεσπότη δεῖξαι προσελθὼν, καὶ σφόδρα 420
 ὦν ἐγγὺς ἤδη καὶ πρὸς αὐτῷ παντελῶς
 ἀναδύομαι. καὶ τῶν πρότερόν μοι μεταμέλει
 μηνυμάτων· λέγει γὰρ ἐπιεικῶς πυκνά
 “ὡς τὸν φράσαντα ταῦτά μοι κακὸν κακῶς
 ὁ Ζεὺς ἀπολέσαι.” μὴ με δὴ διαλλαγείς 425
 πρὸς τὴν γυναῖκα τὸν φράσαντα ταῦτα καὶ
 συνειδότη ἀφανίσῃ λαβῶν. καλῶς [ποῶν
 ἕτερόν τι πρὸς τούτοις κυκᾶν [ἀπεσχόμεν.
 κἀνταῦθα κακὸν ἔνεστιν ἐπιεικῶς [μέγα.

ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ

ἐᾶτέ μ' ἵκετεύω σε καὶ μὴ μοι κακὰ 430
 παρέχετ'. ἐμαυτήν, ὡς ἔοικεν, ἀθλία
 λέληθα χλευάζουσ'. ἐρᾶσθ[αι προσεδόκων,
 θεῖον δὲ μισεῖ μῖσος ἄνθρωπός με τι.
 οὐκέτι μ' ἐᾶ γὰρ οὐδὲ κατακεῖσθαι, τάλαν,
 παρ' αὐτόν, ἀλλὰ χωρίς. 435

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

ἀλλ' ἀποδῶ πάλιν
 παρ' οὗ παρέλαβον ἀρτίως; ἄτοπον.

ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ

τάλας
 οὔτος. τί τοσοῦτον ἀργύριον ἀπολλύει;
 ἐπεὶ τό γ' ἐπὶ τούτῳ τὸ τῆς θεοῦ φέρειν
 κανοῦν ἔμοιγ' οἶόν τε νῦν ἐστ', ὦ τάλαν·
 ἀγνή γάμων γάρ, φασίν, ἡμ[έ]ρα[ν τρίτ]ην 440
 ἤδη κάθημαι.

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

πῶς ἂν οὔν, πρὸς τῶν θεῶν,
 πῶς ἂν, ἵκετεύω –

ΣΥΡΙΣΚΟΣ

ποῦ 'στ[ιν, ὄν ζη]τῶν ἐγὼ

ΜΕΝΑΝΔΡΟΥ ΕΠΙΤΡΕΠΟΝΤΕΣ

περιέρχομ' ἔνδον; οὗτος [ἀπόδος], ὦγαθέ,
τὸν δακτύλιον, ἢ δεῖξον ᾧ μέλλεις ποτέ.
κρινώμεθ'· ἐλθεῖν δεῖ μέ ποι. 445

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

τοιουτονί

ἐστὶν τὸ πρᾶγμ', ἄνθρωπε· τοῦ μὲν δεσπότη
ἔστ', οἶδ' ἀκριβῶς, οὐτοσί Χαρισίου,
ὀκνῶ δὲ δεῖξαι· πατέρα γὰρ τοῦ παιδίου
αὐτὸν ποῶ σχεδόν τι τοῦτον προσφέρων
μεθ' οὗ συνεξέκειτο. 450

ΣΥΡΙΣΚΟΣ

πῶς;

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

ἀβέλτερε,

Ταυροπολίοις ἀπώλεσεν τοῦτόν ποτε
παννυχίδος οὔσης καὶ γυναικῶν. κατὰ λόγον
ἐστὶν βιασμὸν τοῦτον εἶναι παρθένου·
ἢ δ' ἔτεκε τοῦτο κάξέθηκε δηλαδὴ.
εἰ μὲν τις οὖν εὐρῶν ἐκείνην προσφέρει 455
τοῦτον, σαφὲς ἂν τι δεικνύοι τεκμήριον·
νυνὶ δ' ὑπόνοιαν καὶ ταραχὴν ἔχει.

ΣΥΡΙΣΚΟΣ

σκόπει

αὐτὸς περὶ τούτων. εἰ δ' ἀνασεῖεις, ἀπολαβεῖν
τὸν δακτύλιόν με βουλόμενος δοῦναί τε σοι
μικρόν τι, ληρεῖς. οὐκ ἔνεστιν οὐδὲ εἷς 460
παρ' ἐμοὶ μερισμός.

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

οὐδὲ δέομαι.

ΣΥΡΙΣΚΟΣ

ταῦτα δή.

ἤξω διαδραμῶν—εἰς πόλιν γὰρ ἔρχομαι
νυνὶ—περὶ τούτων εἰσόμενος τί δεῖ ποεῖν.

ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ

τὸ παιδάριον, ὃ νῦν τιθηνεῖθ' ἢ γυνή,

Ὅνήσιμ', ἔνδον, οὗτος εὗρεν ἀνθρακεύς; 465

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

ναί,] φησίν.

ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ

ὡς κομψόν, τάλαν.

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

καὶ τουτονὶ

τὸν δακτύλιον ἐπόντα τοῦμοῦ δεσπότη.

ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ

αἶ, δύσμορ'· εἶπ' εἰ τρόφιμος ὄντως ἐστὶ σου,
 τρεφόμενον ὄψει τοῦτον ἐν δούλου μέρει,
 κοῦκ ἂν δικαίως ἀποθάνοις;

470

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

ὅπερ λέγω,

τὴν μητέρ' οὐδεὶς οἶδεν.

ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ

ἀπέβαλεν δέ, φῆς,

Ταυροπολίοις αὐτόν;

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

παροινῶν γ', ὡς ἐμοὶ

τὸ παιδάριον εἶφ' ἀκόλουθος.

ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ

δηλαδὴ

εἰς τὰς γυναικάς παννυχιζούσας μόνας
 ἐνέ[πεσε· κάμο]ῦ γὰρ παρούσης ἐγένετο
 τοιοῦτον ἕτερον.

475

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

σοῦ παρούσης;

ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ

πέρυσι, ναί,

Ταυροπολίοις· παισὶν γὰρ ἔψαλλον κόραις,
 αὕτη θ' [όμοῦ συ]νέπαιζεν. οὐδ' ἐγὼ τότε,
 οὐπω γὰρ, ἄνδρ' ἤδεν τί ἐστι.

<ΟΝΗΣΙΜΟΣ>

καὶ μάλα.

<ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ>

μὰ τὴν Ἀφροδίτην.

480

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

τὴν δὲ παιῖδ' <ἀ γ'> ἦτις ἦν

οἴσθας;

ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ

πυθοίμην ἄν· παρ' αἷς γὰρ ἦν ἐγὼ
γυναιξί, τούτων ἦν φίλη.

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

πατρὸς τίνος

ἤκουσας;

ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ

οὐδὲν οἶδα· πλὴν ἰδοῦσά γε
γνοίην ἂν αὐτήν. εὐπρεπὴς τις, ὦ θεοί·
καὶ πλουσίαν ἔφασάν τιν'.

485

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

αὕτη 'στιν τυχόν.

ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ

οὐκ οἶδ'· ἐπλανήθη γὰρ μεθ' ἡμῶν οὔσ' ἐκεῖ,
εἴτ' ἔξαπίνης κλάουσα προστρέχει μόνη,
τίλλουσ' ἑαυτῆς τὰς τρίχας, καλὸν πάνυ
καὶ λεπτόν, ὦ θεοί, ταραντῖνον σφόδρα
ἀπολωλεκυῖ· ὄλον γὰρ ἐγεγόνει ῥάκος.

490

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

καὶ τοῦτον εἶχεν;

ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ

εἶχ' ἴσως, ἀλλ' οὐκ ἐμοὶ
ἔδειξεν· οὐ γὰρ ψεύσομαι.

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

τί χρὴ ποεῖν

ἐμὲ νῦν;

ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ

ὄρα σὺ τοῦτ'· ἐὰν δὲ νοῦν ἔχῃς
 ἐμοί τε πείθῃ, τοῦτο πρὸς τὸν δεσπότην
 φανερόν ποήσεις· εἰ γὰρ ἐστ' ἐλευθέρας
 παιδός, τί τοῦτον λανθάνειν δεῖ τὸ γεγονός;

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

πρότερον ἐκείνην ἤτις ἐστίν, Ἀβρότονον,
 εὐρωμεν. ἐπὶ τούτῳ δ' ἐμοὶ νῦν συ[γγενοῦ].

ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ

οὐκ ἂν δυναίμην, τὸν ἀδικοῦντα πρὶν [σαφῶς
 τίς ἐστὶν εἰδέναι. φοβοῦμαι τοῦτ' ἐγώ,
 μάτην τι μηνύειν πρὸς ἐκείνας ἅς λέγω.
 τίς οἶδεν εἰ καὶ τοῦτον ἐνέχυρον λαβῶν
 τότε τις παρ' αὐτοῦ τῶν παρόντων ἀπέβαλεν
 ἕτερος; κυβεύων τυχὸν ἴσως εἰς συμβολὰς
 ὑπόθημ' ἔδωκ', ἢ συντιθέμενος περὶ τινος
 περιείχετ', εἴτ' ἔδωκεν· ἕτερα μυρία
 ἐν τοῖς πότοις τοιαῦτα γίνεσθαι φιλεῖ.
 πρὶν εἰδέναι δὲ τὸν ἀδικοῦντ' οὐ βούλομαι
 ζητεῖν ἐκείνην οὐδὲ μηνύειν ἐγὼ
 τοιοῦτον οὐδέν.

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

οὐ κακῶς μέντοι λέγεις.
 τί οὖν ποίησις;

ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ

θέασ', Ὀνήσιμε,
 ἂν συναρέσει σοι τοῦμὸν ἐνθύμημ' ἄρα.
 ἐμὸν ποήσομαι τὸ πρᾶγμα τοῦτ' ἐγώ,
 τὸν δακτύλιον λαβοῦσά τ' εἴσω τουτονὶ
 εἴσειμι πρὸς ἐκεῖνον.

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

λέγ' ὁ λέγεις· ἄρτι γὰρ
 νοῶ.

ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ

κατιδὼν μ' ἔχουσιν ἀνακρινεῖ πόθεν

ΜΕΝΑΝΔΡΟΥ ΕΠΙΤΡΕΠΟΝΤΕΣ

εἴληφα. φήσω “Ταυροπολίοις παρθένος
ἔτ' οὔσα”, τὰ τ' ἐκείνη γενόμενα πάντ' ἐμὰ
ποουμένη· τὰ πλεῖστα δ' αὐτῶν οἶδ' ἐγώ.

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

ἄριστά γ' ἀνθρώπων.

520

ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ

ἐὰν οἰκεῖον ἦ

αὐτῷ τὸ πρᾶγμα δ', εὐθύς ἦξει φερόμενος
ἐπὶ τὸν ἔλεγχον καὶ μεθύων γε νῦν ἐρεῖ
πρότερος ἅπαντα καὶ προπετῶς· ἃ δ' ἂν λέγη
προσομολογήσω τοῦ διαμαρτεῖν μηδὲ ἐν
προτέρα λέγουσα.

525

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

ὑπέρευγε νῆ τὸν Ἥλιον.

ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ

τὰ κοινὰ ταυτὶ δ' ἀκκιοῦμαι τῷ λόγῳ
τοῦ μὴ διαμαρτεῖν· “ὡς ἀναιδῆς ἦσθα καὶ
ἰταμός τις”.

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

εὖγε.

ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ

“κατέβαλες δέ μ' ὡς σφόδρα·
ἱμάτια δ' οἶ' ἀπώλεσ' ἢ τάλαιν' ἐγώ”
φήσω. πρὸ τούτου δ' ἔνδον αὐτὸ βούλομαι
λαβοῦσα κλαῦσαι καὶ φιλησαι καὶ πόθεν
ἔλαβεν ἐρωτᾶν τὴν ἔχουσαν.

530

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

Ἡράκλεις.

ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ

τὸ πέρας δὲ πάντων, “παιδίον τοίνυν” ἐρῶ
“ἐστὶ γέγονός σοι”, καὶ τὸ νῦν εὐρημένον
δείξω.

535

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

πανούργως καὶ κακοήθως, Ἀβρότονον.

ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ

ἂν δ' ἐξετασθῆ ταῦτα καὶ φανῆ πατὴρ
ὦν οὗτος αὐτοῦ, τὴν κόρην ζητήσομεν
κατὰ σχολήν.

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

ἐκεῖνο δ' οὐ λέγεις, ὅτι
ἐλευθέρα γίνῃ σύ· τοῦ γὰρ παιδίου
μητέρα σε νομίσας λύσετ' εὐθύς δηλαδὴ. 540

ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ

οὐκ οἶδα· βουλοίμην δ' ἄν.

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

οὐ γὰρ οἶσθα σύ;
ἀλλ' [ῆ] χάρις τις, Ἀβρότονον, τούτων ἐμοί;

ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ

νὴ τῷ θεῷ, πάντων γ' ἐμαυτῆ σ' αἴτιον
ἠγήσομαι τούτων.

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

ἔάν δὲ μηκέτι
ζητῆς ἐκείνην ἐξεπίτηδες, ἀλλ' ἔἃς
παρακρουσαμένη με, πῶς τὸ τοιοῦθ' ἔξει; 545

ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ

τάλαν,
τίνος ἔνεκεν; παίδων ἐπιθυμεῖν σοι δοκῶ;
ἐλευθέρα μόνον γενοίμην, ὦ θεοί.
τοῦτον λάβοιμι μισθὸν ἐκ τούτων.

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

λάβοις.

ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ

οὐκοῦν συναρέσκει σοι; 550

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

συναρέσκει διαφόρως·
ἂν γὰρ κακοηθεύση, μαχοῦμαί σοι τότε·
δυνήσομαι γάρ. ἐν δὲ τῷ παρόντι νῦν
ἴδωμεν εἰ τοῦτ' ἐστίν.

ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ

οὐκοῦν συνδοκεῖ;

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

μάλιστα.

ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ

τὸν δακτύλιον ἀποδίδου ταχύ.

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

λάμβανε.

555

ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ

φίλη Πειθοῖ, παροῦσα σύμμαχος
ποεῖ κατορθοῦν τοὺς λόγους οὐς ἂν λέγω.

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

τοπαστικὸν τὸ γύναιον. ὡς ἦσθηθ' ὅτι
κατὰ τὸν ἔρωτ' οὐκ ἔστ' ἐλευθερίας τυχεῖν
ἄλλως δ' ἀλύει, τὴν ἑτέραν πορεύεται
ὁδόν. ἀλλ' ἐγὼ τὸν πάντα δουλεύσω χρόνον,
λέμφος, ἀπόπληκτος, οὐδαμῶς προνοητικὸς
τὰ τοιαῦτα. παρὰ ταύτης δ' ἴσως τι λήψομαι,
ἂν ἐπιτύχη· καὶ γὰρ δίκαιον. ὡς κενὰ
καὶ διαλογίζομ' ὁ κακοδαίμων, προσδοκῶν
χάριν κομειῖσθαι παρὰ γυναικός· μὴ μόνον
κακόν τι προσλάβοιμι. νῦν ἐπισφαλῆ
τὰ πράγματ' ἐστὶ τὰ περὶ τὴν κεκτημένην·
ταχέως ἐὰν γὰρ εὐρεθῆ πατρὸς κόρη
ἐλευθέρου μήτηρ τε τοῦ νῦν παιδίου
γεγονυῖ, ἐκείνην λήψεται ταύτην[δ' ἀφείς
ἐπε]ύξε[ται τὸν ἔνδο]ν ἀπολείπειν ὄ[χλον].
καὶ νῦν χαριέντως ἐκνευκέναι δοκῶ
τῷ μὴ δι' ἐμοῦ ταυτὶ κυκᾶσθαι. χαιρέτω
τὸ πολλὰ πράττειν· ἂν δέ τις λάβῃ μέ τι
περιεργασάμενον ἢ λαλήσαντ' ἐκτεμεῖν
δίδωμ' ἑμαυτοῦ τοὺς ὀδόντας· – οὐτοσί
τίς ἐσθ' ὁ προσιών; Σμικρίνης ἀναστρέφει
ἐξ ἄστεως πάλιν ταρακτικῶς ἔχων
αὐτίς· πέπυσται τὰς ἀλ[ηθείας ἴσ]ως

560

565

570

575

ΜΕΝΑΝΔΡΟΥ ΕΠΙΤΡΕΠΟΝΤΕΣ

παρά τινος οὔτος. ἐκπ[οδῶν δὲ β]ούλομαι 580
 ποιεῖν ἐ[μαυτόν]λα.ειν·
 προ[ ]ν με δεῖ.

ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ

ἐξη[
 ἄσωτ[
 ὅλη γὰρ[585
 εὐθύς[ ]δη

σαφῶς[
 πίνειν[ ]ων
 τοῦνομ[ ]ψαλτρίας
 ζῆν αὐτό[ν]ης ἔφη 590

πλέον ἤμ[ερώων
 αὐτόν διαλλ[ ]ενον.
 οἴμοι τάλ[ας]η
 κοινωνό[ ]λη

προσηλθ[ ]εγω 595
 ὅτε τήν[ ]υ τοῦτο γε
 πυνθαν[πμενο]τησέ με
 φιλο[τ]ῷ τρόπῳ

ἐναντ[ι]τα τήν ἀπλοῦν
 [ ]καὶ ψάλτριαν 600
 [ ]κύβοι τυχόν
 [ ]λά χαιρέτω.

[?ΚΑΡΙΩΝ]

[ ]πολλῶν ἐγώ
 [ ]ων ἐκτησάμην
 ... 605
 [ ]η μοι μόνη

...
 οὐδεὶς σ[. . . . .] ἕτερος ὑμῖν.

ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ

ἄριστον ἀρι[σ]τῶσ[ι]ν. ποικίλον 610

ΚΑΡΙΩΝ

ὦ τρισάθλιος

ἐγὼ κατὰ πολλά. νῦν μὲν οὖν οὐκ οἶδ' ὅπως
 δ[ια]σκεδάν[νυντ'] ἐκτός· ἀλλ' ἐὰν πάλιν
 π[ ] μαγείρου [τι]ς τύχη
 [ ] β]αλειτ' ἐς μακαρίαν.

ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ

[ ]ις τινος 615
 (*v uersuum paucae litterae supersunt*)

ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ

Χα[ ] ψαλ]τριάς 621

ΚΑΡΙΩΝ

νῦ[ν]ωσι καὶ
 με[ ]

[ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ]

[ ] ἄρα γε

[?ΚΑΡΙΩΝ]

[ ] ἐ]χουσι δὴ

ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ

σ[ ] 625
 [?ΚΑΡΙΩΝ]

[ ] πέ]μπειν ἵνα
 [ ] τὰ χρήματα
 αι[ ]]ν ἡλίκη
 ει[ ]]λομαι
 εἶν[αι]δέσποιν' οἰκίας.
 ὦ Ἡρ[άκλεις] Σιμίας 630
 ἀπίωμ[εν]

[?ΧΑΙΡΕΣΤΡΑΤΟΣ]

[ ]]νή τὸν Ἥλιον
 μικροῦ γ[ ]]ταύτην ἐγώ.
 πρώην αῤ[ ]] τὰς ὀφροῦς
 ἐπάνωθ[εν]
 ἔγωγ' ἀπολ[οίμην] 635

ὄκηρο[	
ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ	
ἔπειτα δ[	
θυγατέρα [	
τέτοκε κ[	
λαβόντ' α[	640
παρακαλ[ες	
διακονε[	
[ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ]	
Χαρ[	
τὸ φ[	
ύμῶν ἑταῖρος οὔτος οὐδ' ἠσχύνετο	645
παιδάριον ἐκ πόρνης [	
(<i>uersuum v reliquiae minimae</i>)	
ο]υ βίου	
το]ῦ δυστυχοῦς:	
]ν δυστυχή:	
ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ	
τοῦτο[	]ν, ἀλλ' ἴσως ἐγὼ
πολυπραγμ[ονῶ πλεί]ω τε πράττω τῶν ἐμῶν,	655
κατὰ λόγον ἐξὸν [ἀπιέν]αι τὴν θυγατέρα	
λαβόντα. τοῦτο μὲν ποιήσω καὶ σχεδὸν	
δεδογμένον μ[οι τυγχ]άνει. μαρτύρομαι	
ύμᾶς δ' ὅμο[	660
μεθ' ὧν ς[	
θυγατέρα [	
ἀνάξι'· ὑ[	
[?ΧΑΙΡΕΣΤΡΑΤΟΣ]	
μηδες[	
καιπε[	665
(<i>desunt uersus fere xiv</i>)	
[ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ]	
μισεῖ τὸν ἠδὺν λεγόμενον τοῦτον βίον·	680
ἔπινε μετὰ τοῦ δεῖνος, εἶχεν ἐσπέρας	
[	]εν δ' αὔριο[ν . . .] δεῖν' ἔχει

(*uersuum vii reliquiae minimae*)

ἡμῖν κεκηδ[ευκ.. 690

ΧΑΙΡΕΣΤΡΑΤΟΣ

[ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ]

ύψηλός ἄν τις [οὔτος] οὐκ οἰμώξεται;
καταφθαρεῖς τ' ἐν ματρουλείῳ τὸν βίον
μετὰ τῆς καλῆς γυναικὸς ἦν ἐπεισάγει
βιώσεθ', ἡμᾶς δ['] οὐ]δὲ γινώσκειν δοκῶν
[εἰ]σάξει λαβῶν 695
[ ] δηλαδὴ
[ ] ἐμοὶ δοκεῖ
[ ]ιν
[ ] ἐστὶ μοι

(*desunt uersus fere xiv, inter quos scribas*)

[ΧΟΡΟΥ])

ΜΕΡΟΣ Δ'

[ΠΑΜΦΙΛΗ]

ἀλλ' εἴ με σώζων τοῦτο μὴ πείσαις ἐμέ, 714
οὐκέτι πατήρ κρῖνοι' ἄν ἀλλὰ δεσπότης. 715

ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ

λόγου δὲ δεῖται ταῦτα καὶ συμπίσειως;
οὐκ ἐπ[ιπ]ό[λαιον; α]ὐ[τό, Π]αμφίλη, βοᾷ
φωνὴν ἀφιέν· εἰ δὲ κάμῃ δεῖ λέγειν,
ἔτοιμός εἰμι, τρία δέ σοι προθήσομαι.
οὔτ' ἄν ἔτι σωθεῖη ποθ' οὔτος οὔτε σύ. 720
[. . . .]ν ἀμε[λ]ῶς ἠδέως, [σὺ] δ['] οὐ] σφόδρα
[ ]κουσ' ἐαθείης ἔτ' ἄν
[δια]κονῶ τούτων τι[
[ ]γ ἔχουσ' ἅπαν[

(*desunt uersus fere xxiv*)

τὴν πολυτέλειαν. Θεσμοφόρια δις τίθει,
Σκίρα δις· τὸν ὄλεθρον τοῦ βίου καταμάνθανε. 750
οὐκ οὐκ ἀπόλωλεν οὔτος ὁμολογουμένως;
σκόπει τὸ σὸν δὴ· φησὶ δεῖν εἰς Πειραιᾶ

αὐτὸν βαδίσει· καθεδεῖτ' ἐκεῖσ' ἐλθ[ών·
του[τ . . .] ὀδυνήσει, περιμενεῖς πανν[
ἄδει[πν]ος· ὁ δὲ πίνει με[τ' ἐκε]ίνης δη[λαδὴ] 755
[. . .]· ευ[. . . . .]ς ἐξῆλθε[
[. . . . .]κ[. .]ρευο[.] παντ[
[. . . . .]σοι βούλο[μ
(*desunt uersus fere xciv*)

fr. 7 (566 K)

[?ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ]

χαλεπὸν, Παμφίλη,
ἐλευθέρῃ γυναικὶ πρὸς πόρνην μάχη
πλείονα κακουργεῖ, πλείον' οἶδ' , αἰσχύνεται
οὐδέν, κολακεύει μᾶλλον

.....

[ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ]

ἔξιμι' ἔχουσα· κλαυμυρίζεται, τάλαν,
πάλαι γάρ· οὐκ οἶδ' ὅ τι κακὸν πέπονθέ μοι.

ΠΑΜΦΙΛΗ

τίς ἂν θεῶν τάλαιναν ἐλεήσειέ με; 855

ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ

ὦ φίλτατον [τέκνον, πότ'] ὄψει μητέρα;
καί[ ]

ΠΑΜΦΙΛΗ

πορεύσομαι.

ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ

μικρόν, γύναι, πρόσμεινον.

ΠΑΜΦΙΛΗ

ἐμὲ καλεῖς;

ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ

ἐγώ.

ἐναν]τίον [βλέ]πε.

[ΠΑΜΦΙΛΗ]

[ἦ μ]ε γινώσκεις, γύναι;

ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ

αὐτὴ 'στιν [ἦν] ἐό[ρ]ακα· χαῖρε, φιλτάτη. 860

ΠΑΜΦΙΛΗ

τί[ς δ' εἶ] σύ;

ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ

χεῖρα δευρό μοι τὴν σὴν δίδου.
λέγε μοι, γλυκεῖα, πέρυσιν ἦ[λθε]ς ἐπὶ θέαν
τοῖς Ταυροπολίοις ε[

[ΠΑΜΦΙΛΗ]

γύναι, πόθεν ἔχεις, εἶπέ μοι, τὸ παιδίον
λαβοῦσα; 865

ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ

ὄρᾳς τι, φιλτάτη, σοι γνῶριμον
ὦν] τοῦτ' ἔχει; μηδέν με δείσης, ὦ γύναι.

ΠΑΜΦΙΛΗ

οὐκ ἔτεκες αὐτὴ τοῦτο;

ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ

προσεποιησάμην,
οὐχ ἴν' ἀδικήσω τὴν τεκοῦσαν, ἀλλ' ἵνα
κατὰ σχολὴν εὐροίμι. νῦν δ' εὕρηκα· σὲ
ὄρῳ γάρ, ἦν καὶ τότε. 870

ΠΑΜΦΙΛΗ

τίνος δ' ἐστὶν πατρός;

ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ

Χαρισίου.

ΠΑΜΦΙΛΗ

τοῦτ' οἶσθ' ἀκριβῶς, φιλτάτη;

ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ

εὖ οἶδ' ἔ[γω γ'· ἀλλ'] οὐ σε τὴν νύμφην ὄρῳ
τὴν ἔνδον οὔσαν;

ΠΑΜΦΙΛΗ

ναίχι.

ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ

μακαρία γύναι,
 θεῶν τις ὑμᾶς ἠλέησε. τὴν θύραν
 τῶν γειτόνων τις ἐψόφηκεν ἐξιῶν. 875
 εἴσω λαβοῦσά μ' ὡς σεαυτὴν εἴσαγε,
 ἵνα καὶ τὰ λοιπὰ πάντα μου πύθη σαφῶς.

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

ὑπομαίνεθ' οὔτος, νῆ τὸν Απόλλω, μαίνεται·
 μεμάνητ' ἀληθῶς· μαίνεται νῆ τοὺς θεοὺς.
 τὸν δεσπότην λέγω Χαρίσιον. χολή 880
 μέλαινα προσπέπτωκεν ἢ τοιοῦτό [τι.
 τί γὰρ ἄν τις εἰκάσειεν ἄλλο γεγονέναι;
 πρὸς ταῖς θύραις γὰρ ἔνδον ἀρτί[ως πολὺν
 χρόνον διακύπτων ἐνδ[ιέτριψ'
 ὁ πατήρ δὲ τῆς νύμφης τι περὶ [τοῦ πράγματος 885
 ἐλάλει πρὸς ἐκείνην, ὡς ἔοιχ', ὁ δ' οἶα μὲν
 ἤλλαττε χρώματ', ἄνδρες, οὐδ' εἰπεῖν καλόν.
 “ὦ γλυκυτάτη” δὲ “τῶν λόγων οἶους λέγεις”
 ἀνέκραγε, τὴν κεφαλὴν τ' ἀνεπάταξε σφόδρα
 αὐτοῦ. πάλιν δὲ διαλιπὼν, “οἶαν λαβῶν 890
 γυναῖχ' ὁ μέλεος ἠτύχηκα.” τὸ δὲ πέρας,
 ὡς πάντα διακούσας ἀπηλθ' εἴσω ποτέ,
 βρυχηθὺς ἔνδον, τιλμός, ἔκστασις συχνή.
 “ἐγὼ” γὰρ “ἀλιτήριος” πυκνὸν πάνυ
 ἔλεγεν “τοιοῦτον ἔργον ἐξειργασμένος 895
 αὐτὸς γεγονώς τε παιδίου νόθου πατήρ
 οὐκ ἔσχον οὐδ' ἔδωκα συγγνώμης μέρος
 οὐθὲν ἀτυχούση ταῦτ' ἐκείνη, βάρβαρος
 ἀνηλεὴς τε.” λοιδορεῖτ' ἐρρωμένως
 αὐτῷ βλέπει θ' ὑφαιμον ἠρεθισμένος. 900
 πέφρικ' ἐγὼ μὲν, αὐτὸς εἶμι τῷ δέει.
 οὕτως ἔχων γὰρ αὐτὸν ἂν ἴδη μέ που
 τὸν διαβαλόντα, τυχὸν ἀποκτείνειεν ἄν.
 διόπερ ὑπεκδέδουκα δεῦρ' ἔξω λάθραι.
 καὶ ποῖ τράπωμαί γ'; εἰς τί βουλῆς; οἴχομαι. 905
 ἀπόλωλα· τὴν θύραν πέπληχεν ἐξιῶν·

ΜΕΝΑΝΔΡΟΥ ΕΠΙΤΡΕΠΟΝΤΕΣ

Ζεῦ σῶτερο, εἶπερ ἐστὶ δυνατόν, σῶζέ με.

ΧΑΡΙΣΙΟΣ

ἐγὼ τις ἀναμάρτητος, εἰς δόξαν βλέπων
καὶ τὸ καλὸν ὅ τι πότε ἐστὶ καὶ ταῖσχροὺς σκοπῶν,
ἀκέραιος, ἀνεπίπληκτος αὐτὸς τῷ βίῳ— 910
εὖ μοι κέχρηται καὶ προσηκόντως πάνυ
τὸ δαιμόνιον—ἐνταῦθ' ἔδειξ' ἄνθρωπος ὦν.
“ὦ τρισκακόδαιμον, μεγάλα φυσᾶς καὶ λαλεῖς,
ἀκούσιον γυναικὸς ἀτύχημ' οὐ φέρεις,
αὐτὸν δὲ δείξω σ' εἰς ὅμοι' ἐπταικότα, 915
καὶ χρήσετ' αὐτῇ σοι τότε ἠπίως, σὺ δὲ
ταύτην ἀτιμάζεις· ἐπιδειχθήσει θ' ἅμα
ἀτυχῆς γεγονῶς καὶ σκαιὸς ἀγνώμων τ' ἀνήρ.”
ὅμοιά γ' εἶπεν οἷς σὺ διενόου τότε
πρὸς τὸν πατέρα, κοινωνὸς ἦκειν τοῦ βίου 920
[κ]οῦ δεῖν τὰτύχημ' αὐτὴν φυγεῖν
τὸ συμβεβηκός. σὺ δὲ τις ὑψηλὸς σφόδρα
[ ]ν
[ ]βάρβαρος
[ ]ν ταύτη σοφῶς 925
[ ]ε μέτεισι διὰ τέλους
[ ]ονων τις· ὁ δὲ πατήρ
[ ]έστατ' αὐτῇ χρήσεται. τί δέ μοι πατρός;
ἐρ]ῶ διαροήδην “ἐμοὶ σύ, Σμικρίνη,
μὴ πάρεχε πράγματ'· οὐκ ἀπολείπει μ' ἡ γυνή. 930
τί συνταράττεις καὶ βιάζῃ Παμφίλην;
τί σ' αὖ βλέπω 'γά;”

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

πάνυ κακῶς ἔχω σφόδρα,
οἴμοι τάλας. καὶ σοῦ δέομαι τούτοις, [γύνοι,
μὴ μ' ἐγκαταλίπης.

<ΧΑΡΙΣΙΟΣ>

οὗτος ἐπακροώμενος
ἔστηκας ἱερόσυλέ μου; 935

[ΟΝΗΣΙΜΟΣ]
 [μ]ὰ τοὺς θεοὺς,
 ἀλλ' ἀρτίως ἐξῆλθον.
 [ΧΑΡΙΣΙΟΣ]
 α[ ]λαθεῖν
 ἔσται σε πρα..μια.....ης[
 πάντ' ἐπακροάσει;
 ΟΝΗΣΙΜΟΣ
 ἐγὼ σε λανθάνειν πον[
 βροντῶντα. 940
 ΧΑΡΙΣΙΟΣ
 δια.ε[
 [ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ]
 ἀλλ' οὐθ' ἐν ὀφθῆσε[ι
 ΧΑΡΙΣΙΟΣ
 τίς εἶ σ[ύ;
 [ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ]
 ΧΑΡΙΣΙΟΣ
 οὐκ εἰς[
 ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ
 οὐκ ἦν ἐ[μὸν
 ΧΑΡΙΣΙΟΣ
 οὐκ ἦν σό[ν; 945
 [ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ]
 βούλει μ' ἀπ[
 [ΑΧΑΡΙΣΙΟΣ]
 ἀλλ' ἐξαπει[
 (?) ἔμ' ἐπρ[
 (?) ἔ[δ]εισ[
 [ΧΑΡΙΣΙΟΣ]
 τί φής, Ὀν[ήσιμ'], ἐξεπειράθη[τέ μου; 950
 [ΟΝΗΣΙΜΟΣ]
 αὐ]τη μ' [ἔπε]ισε, νῆ τὸν Ἀπόλλω [

ΜΕΝΑΝΔΡΟΥ ΕΠΙΤΡΕΠΟΝΤΕΣ

[ΧΑΡΙΣΙΟΣ]
καὶ σύ μ]ε περισπᾶς, ἱερόσυλε;
ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ
μὴ μάχου,
γλυκύτ]ατε· τῆς γαμετῆς γυναικός ἐστὶ σου
τέκνον] γάρ, οὐκ ἀλλότριον.
[ΧΑΡΙΣΙΟΣ]
εἰ γὰρ ὠφέλεν.
ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ
νὴ τὴν φίλην Δήμητρα. 955
ΧΑΡΙΣΙΟΣ
τίνα λόγον λέγεις;
ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ
τίνα; τὸν] ἀληθῆ.
ΧΑΡΙΣΙΟΣ
Παμφίλης τὸ παιδίον;
ἀλλ' ἦν ἐμ]όν.
ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ
καὶ σὸν γ' ὁμοίως.
ΧΑΡΙΣΙΟΣ
Παμφίλης;
Αβρότο]νον ἱκετεύω σε, μὴ μ' ἀναπτεροῦ
(*desunt uersus fere x*)
[ ]αὶ γαρ[
[ΑΒΡΟΤΟΝΟΝ]
[ ]πῶς ἐγώ, τάλαν, 970
[ ]πρ]ὶν πάντ' εἰδέναι
[ΧΑΡΙΣΙΟΣ]
[ ]ὀρθῶς λέγεις
[ ]ο μοι:
[ ]τερε
[ ]ὄμως 975
[ ]το δὴ
[ ]βούλομαι
[ ]ματα.
[ΧΟΡΟΥ]

ΜΕΡΟΣ Ε΄

[?ΧΑΙΡΕΣΤΡΑΤΟΣ]

[	]	ειμενον	
[		τα]ύτη[.] ἐπ[εὶ	980
[		]έναντίον,	
Χ[α]i[ρ]έστρ[α]τ', ἤδη τὸ μετὰ ταῦτα σκεπτέον,			
ὅπως διαμενεῖς ὦν Χαρισίω [φίλος			
οἶός ποτ' ἦσθα πιστός. οὐ γάρ ἐσ[τί] που			
ἔταιρίδιον τοῦτ' οὐδὲ τὸ τυχόν[			985
σπουδῆ δὲ καὶ παιδάριον ἦδ'[			
ἐλεύθερος. πάξ. μὴ βλέπεις τ[			
καὶ πρῶτον αὐτὴν κατὰ μόνα[ς			
τὸν φίλτατον καὶ τὸν γλυκύτατον[			989
		(<i>desunt uersus fere xiii</i>)	
]οστρ[			1000
]καλ[			
εἰ τὸ καλὸν ς[			
ὥσπερ λύκ[oj			
ἀπελήλυθ[			
ἀποστ[			1005
φιλο[			
διαί[			
οὐ κρι[			
καὶ ν[			
ὄσα μ.[			1010
ην μοι [			
ἔνδον πο.[			
ἔοικεν: οὐ[			
]οσπε[			1014
		(<i>desunt uersus fere xix, tum extant uersuum xv litterae perpaucae, deinde desunt uersus non amplius ix; his lacunis frustula sequentia coniectura inserunt editores</i>)	
ἐπ' αὐτὸ[ν			1018
ὄντωσ[.]β[			
ἀλλ' ἐξαπατ[			

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

ἀπέσωσε συ.[
ἐγὼ δὲ προς[
σ.αν 1023

.....
]τωμενου: 1052
τὸ]ν Δία
]αυτοῦ τῷ σφόδρα
]ως ὁμολογῶ:
εἶ]ς ἐμὲ βλέπει
]αιε[1057

.....
σώφρονα· τοιαυτησὶ γὰρ οὐκ ἀπέσχετ' ἂν 1060
ἐκεῖνος, εὖ τοῦτ' οἶδ'· ἐγὼ δ' ἀφέξομαι.

ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ

ἂν μὴ κατάξω τὴν κεφαλὴν σου, Σωφρόνη,
κάκιστ' ἀπολοίμην. νουθετήσεις καὶ σύ με;
προπετώσ ἀπάγω τὴν θυγατέρ', ἱερόσυλε γραῦ;
ἀλλ' ἢ περιμένω καταφαγεῖν τὴν προῖκά μου 1065
τὸν χρηστὸν αὐτῆς ἄνδρα καὶ λόγους λέγω
περὶ τῶν ἐμαυτοῦ; ταῦτα συμπείθεις με σύ;
οὐκ ὀξυλαβῆσαι κρεῖττον; οἰμῶξει μακρὰ,
ἂν ἔτι λαλῆς τι. κρίνομαι πρὸς Σωφρόνην;
μετάπεισον αὐτήν, ὅταν ἴδης. οὕτω τί μοι 1070
ἀγαθὸν γένοιτο Σωφρόνη γάρ, οἴκαδε
ἀπιών – τὸ τέλμ' εἶδες παριούσ'; ἐνταῦθά σε
τὴν νύκτα βαπτίζων ὄλην ἀποκτενῶ,
κἀγὼ σε ταῦτ' ἐμοὶ φρονεῖν ἀναγκάσω
καὶ μὴ στασιάζειν. ἢ θύρα παιητέα· 1075
κεκλειμένη γάρ ἐστι. παῖδες, παιδίον·
ἀνοιξάτω τις. παῖδες, οὐχ ὑμῖν λέγω;

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

τίς ἐσθ' ὁ κόπτων τὴν θύραν; ὦ, Σμικρίνης
ὁ χαλεπός, ἐπὶ τὴν προῖκα καὶ τὴν θυγατέρα
ἤκων. 1080

ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ

ἔγωγε, τρισκατάρατε.

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

καὶ μάλα

ὀρθῶς· λογιστικοῦ γὰρ ἀνδρὸς καὶ σφόδρα
φρονούντος ἢ σπουδῆ, τό θ' ἄρπασμ', Ἡράκλεις,
θαυμαστὸν οἶον.

<ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ>

πρὸς θεῶν καὶ δαιμόνων –

<ΟΝΗΣΙΜΟΣ>

οἶε τοσαύτην τοὺς θεοὺς ἄγειν σχολήν
ὥστε τὸ κακὸν καὶ τὰγαθὸν καθ' ἡμέραν
νέμειν ἐκάστω, Σμικρίνη;

1085

ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ

λέγεις δὲ τί;

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

σαφῶς διδάξω σ'. εἰσὶν αἱ πᾶσαι πόλεις,
ὅμοιον εἰπεῖν, χίλια· τρισμύριοι
οἰκοῦσ' ἐκάστην. καθ' ἓνα τούτων οἱ θεοὶ
ἕκαστον ἐπιτρίβουσιν ἢ σώζουσι; πῶς;
λέγεις γὰρ ἐπίπονόν τιν' αὐτοὺς ζῆν [βίον].
οὐκ ἄρα φροντίζουσιν ἡμῶν οἱ θεοί,
φήσεις; ἐκάστω τὸν τρόπον συν[ώκισαν
φρούραρχον· οὗτος ἔνδο[ν] ἐπ[
ἐπέτριψεν, ἂν αὐτῶ κακῶς χρη[σώμεθα,
ἕτερον δ' ἔσωσεν. οὗτός ἐσθ' ἡμῖν θεὸς
ὅ τ' αἴτιος καὶ τοῦ καλῶς καὶ τοῦ κακῶς
πράττειν ἐκάστω· τοῦτον ἰλάσκου ποῶν
μηδὲν ἄτοπον μηδ' ἀμαθές, ἵνα πράττης καλῶς.

1090

1095

ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ

εἴθ' οὐμός, ἱερόσυλε, νῦν τρόπος ποεῖ
ἀμαθές τι;

1100

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

συντρίβει σε.

ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ

τῆς παρρησίας.

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

ἀλλ' ἀπαγαγεῖν παρ' ἀνδρὸς αὐτοῦ θυγατέρα
ἀγαθὸν σὺ κρίνεις, Σμικρίνη;

ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ

λέγει δὲ τίς

τοῦτ' ἀγαθόν; ἀλλὰ νῦν ἀναγκαῖον.

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

θεᾶ;

τὸ κακὸν ἀναγκαῖον λογίζεθ' οὔτοσί. 1105

τοῦτόν τις ἄλλος, οὐχ ὁ τρόπος, ἀπολλύει;
καὶ νῦν μὲν ὀρμῶντ' ἐπὶ πονηρὸν πρᾶγμά σε
ταυτόματον ἀποσέσωκε, καὶ καταλαμβάνεις
διαλλαγὰς λύσεις τ' ἐκείνων τῶν κακῶν.

αὐθις δ' ὅπως μὴ λήψομαί σε, Σμικρίνη, 1110
προπετῆ λέγω σοι· νῦν δὲ τῶν ἐγκλημάτων
ἀφείσο τούτων, τὸν δὲ θυγατροῖδόν λαβῶν
ἔνδον πρόσειπε.

ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ

θυγατροῖδόν, μαστιγία;

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

παχύδερμος ἦσθα καὶ σὺ, νοῦν ἔχειν δοκῶν. 1115
οὕτως ἐτήρεις παῖδ' ἐπίγαμον; τοιγαροῦν
τέρασιν ὅμοια πεντάμηνα παιδιά
ἐκτρέφομεν.

ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ

οὐκ οἶδ' ὅ τι λέγεις.

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

ἢ γραῦς δέ γε

οἶδ', ὡς ἐγῶμαι· τότε γὰρ οὐμὸς δεσπότης 1120
τοῖς Ταυροπολίοις, Σωφρόνη, ταύτην λαβῶν
χορῶν ἀποσπασθεῖσαν – αἰσθάνει γε; νή,
νυνὶ δ' ἀναγνωρισμὸς αὐτοῖς γέγονε καὶ
ἅπαντ' ἀγαθά.

ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ

τί φησιν, ἱερόσυλε γραῦ;

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

“ἢ φύσις ἐβούλεθ', ἢ νόμων οὐδὲν μέλει·
γυνὴ δ' ἐπ' αὐτῶ τῶδ' ἔφυσ’.”

ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ

τί μῶρος εἶ;

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

τραγικὴν ἐρῶ σοι ῥῆσιν ἐξ Αὐγῆς ὅλην 1125
ἂν μὴ ποτ' αἴσθη, Σμικρίνη.

ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ

σύ μοι χολὴν
κινεῖς παθαινομένη· σὺ γὰρ σφόδρ' οἶσθ' ὅ τι
οὗτο]ς λέγει νῦν.

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

οἶδε· τ<οὔτ'> εὔ' ἴσθ' ὅτι
ἢ γραῦ]ς προτέρα συνῆκε.

ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ

πάνδεινον λέγεις.

ΟΝΗΣΙΜΟΣ

οὐ γέγονεν] εὐτύχημα μεῖζον οὐδὲ ἕν. 1130

<ΣΜΙΚΡΙΝΗΣ>

εἰ τοῦ]τ' ἀληθές ἐσθ' ὃ λέγεις, τὸ παιδίον
.....

PARNIČARI¹

LICA:²

KARION (Κάρων), kuvar

ONESIM (Ονήσιμος), Harisijev rob

HERESTRAT (Χαιρέστρατος), Harisijev prijatelj

SMIKRIN (Σμικρίνης), Pamfilin otac

HABROTONA (Ἄβροτόνον), hetera i sviračica

SIRISKO (Συρίσκος, Σύρος?), ćumurđžija, Herestratov rob

DAVOS (Δάος), pastir

PAMFILA (Παμφίλη), Harisijeva žena

HARISIJE (Χαρίσιος)

(U nedostatku prvih 125 stihova često se navode fragmenti antičkih autora citirani iz „Parničara“. Fragmenti nisu mogli biti precizno numerisani kao stihovi, ali se najverovatnije mogu uklopiti u prazninu pre prve sačuvane scene. Prevedena su četiri fragmenta kojima se može sa manje ili više sigurnosti odrediti govornik, i čiji se smisao koliko-toliko uklapa u celinu.)

KARION

Je li, boga ti, Onesime, tvoj mladi gospodar koji je sada unajmio sviračicu Habrotonu, on se nedavno oženio, je li?

ONESIM

Bogami jeste.

.....

KARION

Onesime, moj si čovek — radoznao si kao i ja.

.....

KARION [?]

Saznati sve — pa to je nešto najsladje!

.....

Goran Vidović

SMIKRIN

Od bolesnog čoveka mnogo je veća muka zdrav džabalebaroš: taj samo jede za dvojicu!

(Prva veća celina, koja potiče iz Petrogradskog rukopisa, počinje Smikrinovim govorom čiji je prvi sačuvani stih 126.)

[SMIKRIN]

126 [?. . . . taj ti pije najskuplje] vino, to je da čovek ne poveruje. Da ne pričam o pijanstvu, ali je gotovo neverovatno da može toliko da plaća vino,³ makar i pod prisilom.⁴

HERESTRAT *(za sebe)*

Eto, znao sam, ništa od ljubavisanja, sad će ovaj da uleti i da rasturi žurku... Ma, ustvari, šta me briga, nek ide opet⁵ dođavola.

SMIKRIN *(za sebe)*

Dobio čovek četiri talanta u miraz, 135 a sa ženom neće ni da živi, nego spava napolju; a podvođaču dnevno odreši dvanaest drahmi...

HERESTRAT *(za sebe)*

Dvanaest, a? Bogami, dobro je obavešten.

SMIKRIN *(nastavlja)*

... to ti je jednom čoveku dovoljno za mesečni trošak ...i još nedelju dana preko!

[HERESTRAT]

Dobra računica, nema šta: dva obola dnevno – nekad beše taman za kašiku popare, tek da ne umreš od gladi.⁶

(pojavljuje se Habrotona)

HABROTONA

Herestrate, Harisije te čeka... *(ugleda Smikrina)* Je li, srećo, a ko je ovaj?

HERESTRAT

To mu je tast.

HABROTONA

145 [. . . . ?] A što je sav tako neraspoložen i namršten?

(Na kraju prve sačuvane celine nalaze se dva teško razumljiva reda, a zatim i lakuna od 10 do 30 stihova; sa Petrogradskog rukopisa čitamo još samo poslednjih trinaest stihova prvog čina.)

[HABROTONA]

159 Dajte, nemojte [tako sa mnom] da pričate, molim vas.

[SMIKRIN]

Ma ti da se nosiš! Dugo ćeš da ispaštaš... Ja odoh sad unutra, prvo da vidim kako mi je ćera, pa ću da smislim kako onome⁷ da dođem glave.

(Smikrin odlazi u Harisijevu kuću, Habrotona i Herestrat ostaju sami.)

HABROTONA

Možda da mu javimo da je ovaj stigao?

HERESTRAT

Da mu javimo, nego šta... stari lisac⁸ će mu napraviti kaos u kući.

HABROTONA

Kamo sreće da je više takvih kuća.⁹

[HERESTRAT]

[Više takvih?]

[HABROTONA]

Ova susedna, na primer...

HERESTRAT

Misliš moja?

HABROTONA

Tvoja, jašta... Ajmo do Harisija.

HERESTRAT

Da, idemo, jer eno vidim gomilu nekih mladića 170 ... malo su popili, a idu baš ovamo... bolje da se mi sklonimo.¹⁰

(Odlaze u Harisijevu kuću.)

(HOR)

DRUGI ČIN

(Od prvih šest stihova drugog čina, koje izgovara verovatno Onesim, sačuvane su u Petrogradskom rukopisu samo početne reči, a zatim sledi i lakuna od 25 do 40 redova; prvi sledeći sačuvani stih već označava početak papirusa iz Kaira, i numerisan je sa 218. Znamenita scena parničenja, po kojoj je komedija i nazvana, nije mnogo odmakla.)

SIRISKO

218 Ti ignorišeš pravdu!

DAVOS

Spletkarošu pokvareni! Ne možeš da imaš ono što nije tvoje.

SIRISKO

220 Ovaj spor bi trebalo poveriti nekome sa strane da odluči.¹¹

DAVOS

Meni odgovara — neka padne odluka.

SIRISKO

A kome ćemo da poverimo?

DAVOS

Meni je svejedno. Tako mi i treba... zašto li sam ti uopšte išta davao!?

(Približavaju se Smikrinu.)

SIRISKO

Hoćemo ovoga?

DAVOS

Može.

SIRISKO *(Smikrinu)*

Pomoz' bog; trebate nam na kratko, imate li slučajno malo vremena?¹²

SMIKRIN

Ja vama? Za šta?

SIRISKO

Nešto se sporimo.

SMIKRIN

Pa šta to mene briga?

SIRISKO

Treba nam neko nepristrasan da presudi, pa ako vam nije teško, pomozite nam da rešimo problem.

SMIKRIN

Vrag vas odneo, propalnice jedne! Tabanate tamo-amo u tim gunjevima¹³ i igrate se suđenja, je li?!

SIRISKO

230 Ma dobro, kako god... Ali neće vam biti teško da odlučite, zaista je jednostavno. Učinite nam, gospodine¹⁴, nemojte nas odbiti. Jer, pravda treba da pobedi u svakoj situaciji – uvek i svuda. Obaveza svakog pojedinca je da se potruđi; to je za opšte dobro.

DAVOS (*za sebe*)

Uh, ovaj je iskusan besednik, biće borbe¹⁵... zašto li sam mu uopšte išta i davao?

SMIKRIN

Dobro, a hoćete li poštovati moju odluku?

SIRISKO

Hoćemo.

SMIKRIN

Onda ću vas saslušati, ne vidim što ne bih. (*Davosu*) Ajde prvo ti što čutiš.

DAVOS

Da bi vam bilo jasnije, ispričaću i šta se izdešavalo **240** ranije u vezi sa ovim. Ima tome nekih mesec dana: ja sa svojim stadom, sâm u šumi, tu u

Goran Vidović

blizini, i — nađem napušteno dete, odojčce; sa njim beše neka ogrlica i tako neki nakit...

SIRISKO

E, u tome i jeste stvar!

DAVOS

Ne da mi da završim!

SMIKRIN (*preteći*)

Ne prekidaj ga... da te ne bih ja ovim štapom smirio!

SIRISKO

Pošteno.

SMIKRIN (*Davosu*)

Nastavi.

DAVOS

250 Evo; dakle, uzmem ja dete, ponesem ga sa sobom kući — tad sam imao nameru da ga usvojim i odgajam. Međutim, jedne noći, kao što obično biva, počnem da se premišljam: šta će mi ta muka odgajanja deteta? kako da ga izdržavam? da li mi baš treba tolika obaveza? Takve su mi se misli motale... I, odem ja opet izjutra sa stadom, kad naiđe ovaj ovde — ovaj ćumurdžija — došao da nacepa neke panjeve. Inače, znamo se mi od ranije, popričamo ponekad. 260 Vide me onako utučenog i upita: „Šta je Davose, šta si se tako smračio?“; „Kako i ne bih“, kažem ja,

„kad se petljam gde ne treba.“ Ispričam mu ja sve šta je bilo, kako sam našao dete i kako sam ga uzeo. Ja još nisam ni završio, a on počne da me kumi i moli, svaka druga reč mu beše „Davose, dabogda te sreća pratila“, i reče: „Daj meni dete — učini uslugu i sebi i meni; žena mi je izgubila dete na porođaju.“ I kod nje je sad dete. (*Sirisku*) Je li tako bilo?

<SIRISKO>

<Jeste.>

DAVOS

270 Ceo dan me molio i navaljivao i ja na kraju popustim — dam mu dete. Ode on, zahvaljujući se do neba; čak me uze za ruke i izljubi ih. (*Sirisku*) Zar nisi?

SIRISKO

Jesam.

DAVOS (*Smikrinu*)

Od tada ga nisam video, sve dok mi nije došao sa ženom; sad odjednom zahteva da mu dam i one drangulije koje su bile sa detetom — sitnuriju onu bezveznu¹⁶ — jer, navodno, pripadaju njemu, pa je nepravedno da ih ja zadržim. 280 Ja, pak, tvrdim da treba da bude zahvalan: dobio je ono za šta me molio; i nema šta sad da me maltretira zato što mu nisam dao sve. Da smo zajedno našli bio bi „Hermes obojici“:¹⁷ uzeli bismo i podelili. Ali bio sam sâm, on nije ni bio tu. I sad, ja koji sam našao, treba da ostanem bez ičega, a on da uzme sve? (*Sirisku*) I još nešto: ja sam tebi dao ono što je moje; ako ti se sviđa, zadrži ga; ako ti se više ne sviđa, ako si se predomislio — onda vrati. 290 Nije ti nikakvo zlo učinjeno, nemoj ni ti činiti. Nije pravedno da ti na kraju uzmeš sve, jedno milom, jedno silom. Eto, rekao sam šta sam imao.

Goran Vidović

SIRISKO

Šta, završio si?

SMIKRIN

Ama, čuješ da je završio!

SIRISKO

Zahvaljujem;¹⁸ a sad ja. Gospodine, sve što ste čuli — tačno je: istina je da je dete pronašao sâm i sve ostalo je bilo baš tako kako je rekao, ništa ne poričem. Molio sam ga i preklinjao, i najzad uzeo dete — tu nema spora. No, jedan njegov kolega pastir je sa njim o tome pričao, i zatim meni preneo da je sa detetom nađen i neki nakit. **300** Upravo zbog toga je dete ovde. Ženo,¹⁹ daj mi dete. (*Okrene se svojoj ženi, koje je očigledno stajala tu sve vreme, i uzima dete.*) Ovo dete, Davose, traži da mu se da ta ogrlica i druga obeležja. On je ostavljen njemu, a ne tebi da pokriješ troškove. Ja tražim to za njega — moram biti na njegovoj strani pošto sam mu staratelj. Ti si me na to obavezao time što si mi ga dao. Ja koliko vidim, sad je na vama da odlučite šta raditi sa ovim đinđuvama od zlata ili čega već: da li da se čuvaju dok dete ne odraste, budući da mu je to jedini poklon od majke, **310** ili treba da pripadnu neznancu koji ih je prvi našao, da ne kažem — ukrao!²⁰ Sad se pitate zašto nisam tražio i nakit čim sam dobio dete? Tada još uvek nisam na to imao pravo; pa ni sad ja nisam došao da bih nešto uzeo za sebe, već govorim u ime deteta. (*Davosu*) Pominješ „Hermesa obojici“? Kada se nekome učini nepravda, to nije nalaženje, već otimanje! (*Smikrinu*) Obratite pažnju i na ovo: **320** možda je ovo dete plemenitog porekla; ako odraste u siromašnoj porodici, može lako da se desi da prezre takav život, da se trgne i spontano okrene svojoj pravoj prirodi... požeće da se bavi stvarima koje dolikuju slobodnom čoveku: lovom, nošenjem oružja, takmičenjem na trkama. Vi ste, verujem gledali tragedije, i upućeni ste u sve to; čuvenog

Neleja i Peliju pronašao je stari pastir, čovek u gunju kao što je ovaj moj. Čim je shvatio da su plemićkog roda, ispričao im je kako ih je našao i uzeo; **330** dao im je i vrećicu koja ukazuje na njihov identitet i tako su pastiri shvatili ko su zapravo — i postali kraljevi. Da je slučajno neki²¹ Davos uzeo i prodao sadržaj vrećice da bi učario dvanaest drahmi, ti veliki junaci slavnog porekla ostali bi zauvek nepoznati.²² Nije u redu da ja sâm izdržavam dete, a da mu on zbog svoje koristi upropasti svaku šansu za bolji život. **340** Jedan čovek se mogao oženiti rođenom sestrom da nije bilo takvih znamenja; jedan je isto zahvaljujući njima uspeo da nađe i spase svoju majku, a jedan brata.²³ Ljudski život je po prirodi nesiguran i treba ga paziti i budno motriti na sve, koliko je moguće. Ovaj reče da mu vratim ako mi se ne sviđa? I misli da to tako ide? E, pa ne ide, dosta je bilo. (*Davosu*) Sad kad se od tebe traži ono što pripada detetu, što je sačuvano samo pukim Slučajem, hoćeš li možda polagati pravo i na samo dete, **350** kako bi prikrio nepravdu koju si učinio!²⁴ Sve sam rekao. (*Smikrinu*) A vi, presudite kako vi mislite da treba.

SMIKRIN

Stvar je jasna: sve što je uz dete pronađeno, pripada samo njemu — tu bar nema dileme.

DAVOS

Dobro, a kome će dete?

Goran Vidović

SMIKRIN (*Davosu*)

Tebi, koji si hteo da ga zloupotrebiš, bogami nikad! On se za dobro deteta suprotstavio tvojim prljavim namerama.

SIRISKO

O nek vas sreća prati!

DAVOS

Jao, zlo i naopako, nebo zna! Ja našao sve – i sve mi oteli; **360** a on – ništa ne nađe, i uzima sve! Zar sad treba da se odreknem svega!?

SMIKRIN

Insistiram.

DAVOS

Strašna nepravda, života mi!

SIRISKO (*Davosu*)

Brže malo sa tim.

DAVOS

O, Herakle! Vidi šta mi rade!

SIRISKO

Ajde otvaraj tu vreću da vidimo šta si sve tu strpao.²⁵ (*Smikrinu*) Ostanite, molim vas, još malo, samo dok mi ne preda.

DAVOS

Tako mi i treba kad pristajem da mi ovaj presuđuje!

SMIKRIN

Daj već jednom, robijo!²⁶

<DAVOS>

O, zar sam ovo zaslužio!?

SMIKRIN (*Sirisku*)

Je l' to sve?

SIRISKO

Izgleda da jeste, osim ako ovaj nije nešto progutao od očaja što gubi parnicu!

DAVOS (*nastavlja, za sebe*)

Ovo je da čovek ne poveruje...

SIRISKO (*Smikrinu, koji odlazi*)

370 Vama, gospodine, svako dobro. Kamo sreće da svi sude kao vi!

DAVOS (*nastavlja*)

... bruka i sramota kakvu svet još nije video!

SIRISKO

Pa kad si prevarant!

<DAVOS>

More, videćemo ko je prevarant! Ti ima da čuvaš one stvarčice dok dete ne poraste [?], a ja ću motriti na tebe sve vreme, u to ne sumnjaj!

SIRISKO

Marš, vrag te odneo! (*Davos odlazi, Sirisko sa ženom pregleda sadržaj vrećice.*) Draga, uzmi ove đinđuve, i nosi unutra kod gospodara He-restrata; tu ćemo da prenoćimo, a ujutro nastavljamo sa poslom čim uplatimo dažbine.²⁷ 380 Ustvari, daj da pregledamo šta sve tu ima .... imamo li nekakvu korpu? (*Žena odmahuje glavom.*)²⁸ Razvuci suknju i natrpaj...

(Pojavljuje se Onesim, koji u početku ne primećuje Siriska i ženu.)

ONESIM

Da li je iko ikad video ovako sporog kuvara!? U ovo doba juče se već odavno pilo!

SIRISKO (*i dalje pretura po vreći*)

Ovo je, izgleda, neki petlić... i to žilav neki; drži... ima nešto ukrašeno dragim kamenjem... a evo i neka sekirica...²⁹

Goran Vidović

ONESIM (*tek sad primećuje Siriska*)

Šta je ovo?

SIRISKO

...neki prsten... pozlaćen, ali ustvari obično gvožđe ... nešto je ugravirano, neki jarac... ili bik, ne vidi se dobro; 390 i piše da ga je izradio neki Kleostrat.

ONESIM (*poskoči čuvši za prsten*)

Daj da vidim!

SIRISKO

Evo... a ti, ko si?

ONESIM (*uzima prsten*)

Jeste, to je!

SIRISKO

Šta je to?

ONESIM

Prsten!

SIRISKO

Koji je to prsten? Ne znam šta pričaš.

ONESIM

Prsten mog gospodara Harisija.

SIRISKO

Ti buncaš!

ONESIM

Onaj što ga je izgubio!

SIRISKO

Daj taj prsten, nesrećo!

ONESIM

Da ti dam ono što je naše!? Odakle ti uopšte?

[SIRISKO]

O bože dragi, kakva muka; eto šta čovek dobije što je sačuvao stvari malog siročeta: naiđe ovaj, nameračio se da mi preotme! Daj taj prstan kad ti kažem!

ONESIM

400 Ti to teraš šegu sa mnom? Čuješ li da je to prsten mog gospodara, tako mi Apolona i bogova!

SIRISKO (*okrećući se ženi nastavlja da pregleda vreću*)

Pre bih crkô nego njemu da popustim! Ma znam šta ću: ima da tužim na sudu svakoga — sve do jednog! Sve ove stvari ne pripadaju meni već detetu... neka ogrlica, uzmi... purpurna tkanina ... uđi ti unutra. (*ponovo se okreće Onesimu*) Šta ti ustvari hoćeš meni da kažeš?

ONESIM

Ja? Nema to veze sa mnom, nego sa Harisijem — njegov je prsten. Izgubio ga je jednom kad se bio napio, tako kaže.³⁰

SIRISKO

Ja sam rob Herestratov; a ti, ili čuvaj dobro prsten, ili ga meni daj da ti ga čuvam

ONESIM

410 Bolje da ga ja čuvam.

<SIRISKO>

Dobro, meni je svejedno — čini mi se da smo pošli u istu kuću.

ONESIM

Trenutno je u društvu, pa nije baš zgodno da mu sad donosim takvu vest; bolje sutra.

SIRISKO

Dobro, čekaću; prihvaću bez pogovora da nam sutra posreduje ko god hoćeš. (*Onesim odlazi sa prstenom, Sirisko ostaje sam.*) Bogami, nisam ni sad loše prošao; možda najbolje da batalim sve i posvetim se advokaturi — to je ključ uspeha!

(HOR)

TREĆI ČIN

ONESIM

Najmanje pet puta sam krenuo da gospodaru pokažem prsten, **420** ali taman kad bih zaustio da mu sve saopštim, ja odustanem. Nije mi svejedno, znam kako sam ranije prolazio kad donesem vest; koliko me je samo puta proklinjao: „O, neka Zevs zgromi onog prokletog brbljivca!“ Ako se pomiri sa ženom, sigurno će se surovo obračunati sa tim brbljivcem koji previše zna!³¹ Najbolje, ipak, da ja ne dolivam ulje na vatru, ionako ima već dovoljno nevolja.

HABROTONA (*izlazi iz Herestratove kuće i obraća se nekome unutra*)

430 Pustite me na miru, molim vas, nemojte me maltretirati. Kakva sam nesrećnica, ovde sam očigledno samu sebe izvrgla ruglu; mislila sam da me voli, a on³² ustvari ne može očima da me vidi. Ne da mi čak ni da sedim blizu njega, nego me drži daleko od sebe, jedna ja!

ONESIM (*ne vidi Habrotonu*)

Pa zar da sad vratim prsten onome od koga sam ga maločas uzeo? Ma to nema nigde!

HABROTONA (*ne vidi Onesima, nastavlja za sebe*)

Zašto, mučenik, toliko novca troši? Da se on pita, mogla bih glatko da nosim korpe u devojačkim povorkama³³ — sedim ovde već treći dan, **440** što se kaže, skrštenih nogu!

ONESIM (*za sebe*)

Kako bih i mogao? Zaista, kako?

SIRISKO (*izlazi iz Herestratove kuće*)

Gde li je sad onaj što ga jurim naokolo...? (*Onesimu*) Hej, drugar, vraćaj

taj prsten, ili ga već jednom pokaži onome kome si hteo! Daj da završimo ovo, moram da idem.

ONESIM

Slušaj, prijatelju, ovako stoje stvari: prsten pripada mom gospodaru Harisiju, tu nema sumnje, nego ja oklevam da mu pokažem; jer, to bi bio skoro siguran znak da je on otac deteta kod koga je nađen prsten: i to sve mojom zaslugom! **450**

SIRISKO

Kako to?

ONESIM

Mamlaze jedan, izgubio ga je na Tauropolijama; znaš ono — noć, veselje, žene...?³⁴ I šta? Svako normalan bi shvatio da je tu silovana neka devojka, koja je zatim rodila dete i po svemu sudeći ga ostavila. Tu devojku kad bi našao i pokazao joj prsten, tad bi ti sve bilo jasno; a ovako je još uvek sve pod sumnjom.

SIRISKO

To je tvoj problem. Ali ako mi tu nešto mutiš, u nadi da ću ti dati nešto da bi mi vratio prsten — grdno se varaš. **460** Nema kod mene onoga „ja tebi, ti meni“.

ONESIM

Nisam ni pomišljao na to.

SIRISKO

Onda, dobro, to je to. Idem ja sad do grada, ali vratiću se; moram da saznam šta mi je činiti.

(Odlazi.)

HABROTONA *(očigledno čuvši razgovor, prilazi Onesimu)*

Onesime, ovo dete što ga žena unutra sad doji, jel' njega našao onaj ćumurđija?

Goran Vidović

ONESIM

Tako kaže.³⁵

HABROTONA

Jao, lutka mala!

ONESIM

A uz njega je stajao i prsten mog gospodara Harisija.

HABROTONA

Mukica mala! Zamisli da je to stvarno dete tvog gospodara, a ti ga pustiš da odrasta među robovima!? 470 To je zaista da te čovek ubije!

ONESIM

Kao što rekoh, niko ne zna ko je majka.

HABROTONA

A kažeš, izgubio je prsten na Tauropolijama?

ONESIM

Ma da, napio se, tako mi reče jedan rob iz njegove pratnje.

HABROTONA

Biće da je on spopao one žene što su slavile te noći. Isto to se desilo i jednom kad sam ja prisustvovala.

ONESIM

Kad si ti prisustvovala?

HABROTONA

Da, na prošlogodišnjim Tauropolijama; svirala sam tamo za neke devojke, i igrala sa njima. Tada još nisam ni znala šta je muškarac...

<ONESIM> (*ironično*)

Ma da, sigurno!

<HABROTONA>

480 Nisam, tako mi Afrodite!

ONESIM

A da li znaš ko je ta devojka?³⁶

HABROTONA

Raspitaću se; ona je prijateljica onih žena³⁷ kod kojih sam ja bila.

ONESIM

Da ne znaš ko joj je otac?

HABROTONA

Nemam pojma. Jedino znam da bih je prepoznala kad bih je videla. Lepa devojka, bogami; a kažu i bogata.

ONESIM

Možda je to ta!?³⁸

HABROTONA

Ne bih znala. Bila je sa nama u društvu, i samo je negde odlutala; zatim je odjednom dotrčala uplakana, čupajući kosu. 490 A njena prelepa haljina — sva iscepana, kao krpa!

ONESIM

A jel' imala prsten?

HABROTONA

Moguće, ali ja ga nisam videla, jedino da slažem.

ONESIM

I šta ja sad da radim?

Goran Vidović

HABROTONA

To vidi sam; ali ako si pametan pa me poslušaj, sve ćeš to reći svom gospodaru: ako je to dete od slobodne žene, onda nema razloga da se krije šta se desilo.

ONESIM

Ja bih, Habrotona, da mi prvo nju nademo: za to mi treba tvoja pomoć.

HABROTONA

Ne bih mogla dok ne saznam ko je krivac. **500** Ustručavam se da bez osnova pominjem onim ženama³⁹ takvu stvar. Ko bi sad znao da li je on⁴⁰ možda dao prsten u zalog nekome iz društva, pa ga taj izgubio? ili ga je možda izgubio na kocki? ili je, pak, morao da ga se odrekne zbog nekog duga? Koliko samo takvih stvari može da se desi na tim muškim pijankama!? Zato ja ne bih tražila devojkicu, niti bih išta pominjala, dok ne utvrdim ko je za to odgovoran. **510**

ONESIM

Da, i to što kažeš; i šta sad da se radi?

HABROTONA

Ti razmisli da li ti se moja ideja uopšte sviđa; a ja — ja ću se za ovaj posao angažovati lično: ja ću otići unutra i odneti mu prsten.

ONESIM

Ajde mi malo razjasni, nisam baš najbolje shvatio...

HABROTONA

Čim bude spazio da nosim prsten, pitaće me odakle mi; ja ću mu reći šta

sam, još kao devojka, navodno doživela na Tauropolijama — sve ono što se ustvari desilo onoj devojci. A znam otprilike ono glavno...

ONESIM

520 U, nema ti ravnog!

HABROTONA

Ako je povezan sa ovim događajem sam će natrčati i odaće se; čim malo popije, izleteće se i sam će sve ispričati. A ja ću pustiti njega da prvi priča, da ne bih negde pogrešila, i samo ću potvrđivati šta on kaže.

ONESIM

Sunce ti tvoje! Svaka čast!

HABROTONA

Pridobiću ga onim starim fazonima: „Kako si samo bio žestok i nezadrživ...!“⁴¹

ONESIM

Au, odlično!

HABROTONA

„...tako si me snažno bacio, iscepao si mi haljinu!“ 530 A čim uđem unutra, prvo ću da uzmem dete, počecu da ga grlim uplakana, i pitaću odakle im.⁴²

ONESIM

O, Herakle!

HABROTONA

I konačno, daću mu ovaj prsten i reći: „Ovo dete je tvoje!“

ONESIM (*oduševljeno*)

Ala si namazana i podmukla!

Goran Vidović

HABROTONA

Pa ako se utvrdi da je on zaista otac, onda ćemo natenane da krenemo u potragu za devojkom.

ONESIM

Preskočila si jednu sitnicu: ti onda postaješ slobodna; on će se sigurno potruditi da majku svog deteta izbavi iz ropstva.⁴³ **540**

HABROTONA

Pa, ne znam... mada se ne bih bunila.

ONESIM

Čuj, ne zna! A ima li u svemu tome nečega za mene?

HABROTONA

Kako da ne — pa tebe ću smatrati zaslužnim za sve što postignem!

ONESIM

A šta ako namerno batališ potragu za devojkom, pa mene ostaviš na cedilu?

HABROTONA

A šta će mi to? Misliš da sam baš luda za decom? O bože, ja samo želim da budem slobodna, ništa više; to mi je dovoljna nagrada.

ONESIM

Neka ti i bude.

HABROTONA

550 Kako ti se onda čini sve ovo?

ONESIM

Izvršno!... Ali, samo da znaš, ako budeš igrala na kvarno, videćeš kako ja sve umem da se borim!⁴⁴... No, dobro, ajde sada da vidimo da li je dete uopšte njegovo.

HABROTONA

Znači, pristaješ?

ONESIM

Pristajem.

HABROTONA

Onda mi brzo daj prsten.

ONESIM

Evo.

HABROTONA (*svečano*)

O, neka Moć Ubeđivanja⁴⁵ bude na mojoj strani i neka mojim rečima dâ snagu!

(*Odlazi.*)

ONESIM

Stvarno čudo od devojke! Čim je shvatila da su uzaludne sve njene nade da se domogne slobode uz pomoć svojih draži, odmah kreće drugim putem. **560** A ja, kakav sam slinav i smotan, nikad ne bih mogao da smislim tako neku akciju i zato ću ostati u ropstvu čitav život... ja jedino da se ogrebem od nje ako joj ovo prođe, to bi bilo pošteno. Stvarno sam nesrećnik, čak i nade su mi jalove: čekam zahvalnost — od žene! Samo da se ne uvalim u neki belaj. Ali sad je dosta nezgodno i za moju gospodaricu; ako se ubrzo nađe majka ovog deteta, za koju se ispostavi da je slobodna devojka, **570** ovaj će sigurno nju oženiti [. . . . ?] a ženu će ostaviti — taj brak mu je ionako na teretu. A ja sam, čini mi se, i danas dobro prošao — samo kad nisu moji prsti upetljani; ko dokaže da sam ja umešan ili da cinkarim, nek mi slobodno poseče... zube!⁴⁶ Nego, ko to tamo ide? Au, Smikrin se vraća iz grada, opet sav narogušen; dal' je možda od nekoga čuo šta se desilo...? **580** Bolje da se ja [sklonim. . . . ?]

(Onesimov monolog se uskoro završava, a na sceni se pojavljuje Smikrin; sada on ima deonicu od verovatno dvadesetak stihova (do 602?): tek poneke sačuvane reči, ili delovi reči su nedovoljne za ozbiljniju rekonstrukciju; negde potkraj Smikrinovog monologa pojavljuje se i kuvar Karion, koji se u jednom trenutku žali da je zabava završena i da se gosti razilaze (610-614); iz teksta se može potrditi da je na sceni i izvesni Simija, verovatno Karionov šegrt; oko stiha 633 Karion odlazi, a na sceni se pojavljuje Herestrat, koji započinje razgovor sa Smikrinom; na osnovu

Goran Vidović

stih 621 se možda može pretpostaviti da je Smikrin od brbljivog kuvara čuo da je Harisije napravio dete sviračici; stihovi 645-646, 655-660 i 691-695 imaju izvesnog smisla.

Lucida intervalla 33–34 (1–2/2006)

[Prevod se nastavlja na sledećoj stranici.]

Goran Vidović

[SMIKRIN] (*Harisiju?*)

Vašeg drugara nije sramota da dete sviračici [napravi. . . ?] 645

.....

SMIKRIN

655-660 Možda izgleda da se ja ovde petljam više nego što bi trebalo, ali ja ću sa punim pravom odvesti svoju ćerku. Tako sam rešio, tako će i biti. Evo, tvrdim vam [. . .]

.....

SMIKRIN

691-695 Neće li zažaliti što je tako nadmen? Upropastiće svoj život u kupleraju, živeće sa onom svojom novom draganom! A misli da mi ništa ne vidimo [. . .]

(Ubrzo nakon poslednjih sačuvanih Smikrinovih reči dolazi horska partija i kraj trećeg čina.)

ČETVRTI ČIN

(Prvi sačuvani stih iz četvrtog čina (714) izgovara Pamfila u razgovoru sa ocem.)

[PAMFILA]

714 Ako želiš da me spaseš, a ne možeš da me ubediš, to više liči na gospodara nego na oca.⁴⁷

SMIKRIN

Pa zar je uopšte potrebno da ti ja nešto tu dokazujem? Zar nije već sve jasno? Najbolji dokaz ti je sama situacija, ona sama govori. Ali ako već moram da ti crtam, **719** evo daću ti tri argumenta: za njega više nema nade, a sad više nema ni za tebe [. . . . .]

(Posle praznine od oko 15 stihova, Smikrin očigledno nastavlja započeto ubeđivanje.)

[. . . . .] trošak. Samo zamisli: dvaput Tezmoforije, dvaput Skire. Muke žive – valjda vidiš. Propao čovek, jasno kao dan. Nego, ti gledaj sebe. On

Goran Vidović

će da kaže kako treba da ide do Pireja, pa će tamo da zasedne. Ti ćeš kukati i čekati cele noći bez večere, a on će da se zapije – sa njom, naravno [. . . . .] 749-755

(Ostatak Smikrinovog govora nestao je u lakuni od blizu stotinu stihova. U nedostatku teksta, kao i na početku komedije, često se umeću fragmenti koje antički autori navode kao Menandrove, a kojima se pokušava naći mesto u prazninama; od njih je svakako najinteresantniji Smikrinov savet.)

[SMIKRIN]

Pamfila, ne može se slobodna žena nadmetati sa bludnicom — ta sve radi na kvarno, zna svašta, uporno laska, i ne preza ni od čega!

(Prvi sledeći komad razumljivog teksta na sceni prikazuje Pamfilu i Habrotonu; budući da se one međusobno još uvek ne vide, sva je prilika da je scena nedavno počela.)

[HABROTONA]

853 Izneću bebu napolje; plače, jedna, već odavno, ne znam šta joj je...

PAMFILA *(ne primećuje Habrotonu)*

O, hoće li se neko sa nebesa smilovati na mene jednu!?

HABROTONA *(detetu)*

O, drago dete, kada li ćeš videti majku? I [. . . ?]

PAMFILA

Idem unutra.

HABROTONA

Hej, devojko, stani malo.

PAMFILA

Mene zoveš?

HABROTONA

Tebe, pogledaj me.

[PAMFILA]

Je l' se mi znamo?

HABROTONA (*za sebe*)

860 Jeste, to je ona, nju sam videla! (*Pamfili*) Zdravo, lutko!

PAMFILA

A ko si ti?

HABROTONA

Daj mi ruku, draga devojk; reci mi, jesi li ti bila prošle godine na Tauropolijama ? [. . . . ?]

[PAMFILA]

Reci mi, molim te, odakle ti to dete?

HABROTONA

Je l' prepoznaješ nešto na njemu? Ne plaši se, devojk.

PAMFILA

Zar to nije tvoje dete?

HABROTONA

Pretvarala sam se; ali ne da bih naškodila majci, već da bih imala vremena da je na miru tražim. I našla sam je — tebe! **870** Još onda sam ja tebe videla.

PAMFILA

A ko je otac?

HABROTONA

Harisije.

PAMFILA

Draga devojk, je li to pouzdano znaš?

HABROTONA

Znam, bez greške. Ali zar nisi ti njegova žena koju sam videla unutra?

PAMFILA

Jesam.

Goran Vidović

HABROTONA

Bogovi su vam se smilovali, treba da budeš presrećna! Čuju se komšijina vrata, neko izlazi. Ajde unutra, idemo zajedno, da čuješ potanko celu priču.

(Odlaze sa detetom u Harisijevu kuću. Na sceni se pojavljuje Onesim.)

ONESIM

Potpuno je poludeo, Apolona mi, potpuno! Stvarno poludeo! Poludeo, dabome! **880** Naravno, reč je o mom gosodaru Harisiju. Skočila mu krv u mozak⁴⁸, ili šta već. Šta drugo čovek da pomisli? Do malopre je bio u kući, i tamo je, jadnik, ko zna koliko dugo virio iza vrata — otac njegove žene je očigledno razgovarao sa njom o celoj situaciji.⁴⁹ A ovaj, ljudi moji, kako je samo menjao boje — to bolje da ne pričam! „Kako samo priča, najdraža moja!“ uzviknu i udari se po čelu iz sve snage. **890** Zastade malo, pa opet poče: „Kakvu sam samo ženu oženio, i opet sam ovako izgubljen!“ Kada je konačno sve čuo, ode unutra; a unutra — urlanje, čupanje kose, ma potpuna ludnica! Stalno je ponavljao: „O, kakav sam zlotvor! Kakav sam greh učinio, kopile sam napravio, a ni trunku sažaljenja nisam pružio ženi isto tako unesrećenoj! Divljak jedan nemilosrdni, eto šta sam ja!“ Proklinjao se najstrašnije, **900** zakrvavljenog pogleda, sav izbezumljen! A ja skroz utrnuo, odsekao se od straha! Zamislite da u takvom stanju naleti na mene cinkaroša — glatko bi me sahranio! Tako se ja lepo iskradem odande; ali gde ću sad? šta da preduzimam? Gotov sam, nema mi spasa! Jao, čujem vrata, evo ga, izlazi! O, Zevse Spasioče, ako ima nade, pomagaj!

HARISIJE

Bio sam nekad čovek bez mrlje, koji pazi na svoj ugled i stalno odmerava šta je ispravno a šta je pogrešno, **910** svoj čovek, besprekoran; ali, nebesa su se obrušila na sve to — sad je jasno da sam samo čovek. „Nesrećniče prokleti, naduveni i uobraženi, nisi se smilovao na ženu u muke nateranu. Pokazaću ti da si isto tako posrnuo. Ona će ti pružati nežnost, ti ćeš nju ponižavati; videće se kakav si: nesrećan, bezobziran i bezosećajan. Ona je rekla svom ocu ono što **920** ti nikad ne bi: „ja sa njim delim život, i ne mogu da prosto pobegnem ako iskrсне neka nevolja.“ A ti, tako nadmen [. . . . .“ ?] A otac? Ma šta me briga za njega! Otići ću i reći mu u lice: „Nemoj više da me gnjaviš. Moja žene mene neće ostaviti. **930** Zašto da je prisiljavamo i uznamiravamo? (*Utom primećuje Onesima.*) Šta? Jel' ja to tebe opet vidim!?

ONESIM (*Habrotoni*)

Ej, ne piše mi se dobro; nemoj sad da me ostaviš na cedilu, molim te!

<HARISIJE>

Prisluškivao si, bitango, je li!?

Goran Vidović

[ONESIM]

Nisam, tako mi boga, malopre sam izašao!

(Iz vrlo slabo sačuvanih 15 stihova zaključuje se da je na sceni i Habrotona, sa kojom Onesim i Harisije počinju da vode razgovor, ali se ne može razaznati o čemu. Sledi nekoliko prilično razumljivih i vrlo bitnih stihova.)

[HARISIJE]

950 Onesime, jel' ste vi to mene iskušavali? [?]

[ONESIM]

Navukla me, tako mi Apolona!

[HARISIJE]

I ti si me zavlacio, propalice?

HABROTONA

Smiri se dragi, to je dete tvoje rođene žene, a ne nekog tamo.

[HARISIJE]

Eh, kad bi bilo!

HABROTONA

I jeste, tako mi Demetre.

HARISIJE

Ma šta to pričaš?

HABROTONA

Šta pričam? Istinu.

HARISIJE

Pamfilino dete? A i moje!?

HABROTONA

Tvoje je, koliko i njeno.

HARISIJE

958 Pamfilino? Molim te, Habrotona, nemoj me zanositi.

(U praznini koja sledi četvrti čin se završio horskom partijom, oko stiha 975.)

PETI ČIN

(Peti čin takođe počinje negde u praznom, posle čega ubrzo dolazi osam koliko-toliko čitkih stihova, a prvi je 982; govornik nije siguran, a pasus je dopunjavan: govornik kaže Herestratu da posle ovoga treba videti kako da zadrži (prijateljski?) odnos kakav je nekad imao sa Harisijem, zatim da „ona nije obična drolja“, verovatno misleći na Habrotonu. Od stiha 989 do 1060 nema praktično ničeg razumljivog i prevodivog. Od 1060 do poslednjeg sačuvanog stiha (1131), tekst je gotovo kompletan.)

(HARISIJE?)

1060 [. . . . .] On nikad ne bi mogao da se uzdrži od takve devojke, u to sam siguran; ali ja ću se uzdržati.⁵⁰

(Harisije odlazi, a dolazi Smikrin maltretirajući staru Pamfilinu dadilju Sofronu)

SMIKRIN

E, ako ti ne izlupam lobanju — tu me seci! Je li, prokleta babetino, i ti si sad našla mene da prozivaš da sam nepromišljeno odveo ćerku!? Ne, nego ću da čekam da mi njen dragi mužić skrcka ceo miraz! A šta bi ti htela, molim te?! Tu reči ne pomažu, mora se reagovati smesta. A ti, ako samo još nešto pisneš — gotova si! Zar ja da polažem račune jednoj Sofroni!? **1070** Čim je budeš videla, odmah da je ubediš da odustane, ako boga znaš! U suprotnom — znaš onu tamo baruštinu? — e, ima da te davim u njoj celu noć dok se smiriš i ne pristaneš! *(Približavaju se Harisijevoj kući.)* Vrata su zaključana, mora da se lupa.⁵¹ Ehej, posluga!... ej, momak! Neko neka otvori! Ej, posluga!... ja kao da ne postojim...

ONESIM

Ko to lupa? *(otvara vrata)* O, pa to je Smikrin gnjavator, došao po miraz i po ćerku!

Goran Vidović

SMIKRIN

1080 Ja sam, bitango jedna!

ONESIM

Baš kako treba; takva revnost i priliči jednom vrlo promišljenom i razboritom čoveku. I, Herakla mi, ova otimačina je nešto — prosto čudesno!

<SMIKRIN>

O nebesa i bogovi!

<ONESIM>

Ti misliš da bogovi imaju toliko slobodnog vremena da svakom pojedinom čoveku svakog dana dodeljuju kazne ili nagrade?

SMIKRIN

O čemu ti to uopšte?

ONESIM

Evo, objasniću. Gradova na svetu ima, da kažemo — hiljadu; u svakom gradu živi po trideset hiljada ljudi. **1090** Zar bogovi da pomognu ili zagorčaju život baš svakom od njih? Zar mogu? Zamisli samo koliki je to posao! Sad ćeš reći da oni onda uopšte ni ne vode računa o nama; ali nije tako: svaki čovek je dobio svog nadzornika — sopstveni karakter. Ako se rđavo prema njemu ophodiš, on će ti se iznutra osvetiti; nekom drugom — pomoći će. On nam je bog, on nam je pokretač svega — i sreće i nesreće. Treba se čuvati nepromišljenih i naopakih postupaka da bi njega umilostivio: inače nećeš dobro proći.⁵²

SMIKRIN

1100 Aha, znači moj karakter sad postupa nepromišljeno, je li?

ONESIM

Uh, uništava te!

SMIKRIN

Kakav bezobrazluk!

ONESIM

A da svoju ćerku odvojiš od muža, to je ispravno, je li?

SMIKRIN

Niko nije rekao da je ispravno, ali je sad već neophodno.

ONESIM (*Sofroni?*)⁵³

Vide li ti ovo? Kaže čovek da je zlo neophodno! Upropastiće ga samo njegov karakter, ništa drugo. (*Smikrinu*) Čista slučajnost te sprečila da ostvariš svoje rđave planove; umesto toga, sada te čeka kraj ovih nevolja i pomirenje. **1110** I nemoj da te opet uhvatim kako praviš takve gluposti, pazi šta ti kažem! Prekini više sa grdnjama, i idi pozdravi svoje unuča.

SMIKRIN (*začuđeno*)

Kakvo unuča, vucibatino⁵⁴!?

ONESIM

Iako ti se čini da si bistar, ispao si strašno glup. Zar se tako brine o još neudatoj devojci? Zato i imamo čudo prirode – dete rođeno u petom mesecu!

SMIKRIN

Ne znam uopšte o čemu pričaš.

ONESIM

Ali verujem da ova stara dadilja zna... na onim Tauropolijama moj gospodar devojkicu odvuкао iz grupe, **1120** je li tako, Sofrona? (*Sofrona klima glavom*)⁵⁵ Jeste! I sad kad znamo ko je ko, sad je sve u redu.

Goran Vidović

SMIKRIN (*Sofroni*)

Je li, prokleta babetino, šta on to priča?

ONESIM

„Tako je htela priroda, a ona za zakone ne mari: a to je prava priroda žene...“

SMIKRIN

Ma šta ti to lupetaš!?

ONESIM

Treba li da ti citiram ceo govor iz „Auge“ da bi shvatio!?⁵⁶

SMIKRIN (*Sofroni, koja, shvativši dobre vesti, skače od sreće*)

Od tvog poskakivanja skače mi pritisak! Ti sigurno znaš o čemu on priča!

ONESIM

Zna, naravno, odmah je ukapirala.

SMIKRIN (*najzad shvata*)

Pa to je... neverovatno!

ONESIM

1130 O, nikad veće sreće nije bilo!

<SMIKRIN>

1131 Ako je istina to što pričaš, ovo dete [. . . . ?]

(Smikrin je, izgleda, konačno shvativši da je dete Pamfilino, u sledećim stihovima povezo da je dete i Harisijevo, dakle njegovo zakonito unuče. Rasplet se nazire; izgubljeni svršetak komedije nije mogao biti dug.)

Napomene

¹ Za prevod su korišćena dva komentarisana izdanja sa prevodima, W. G. ARNOTT, *Menander*, I-III (Cambridge—London 1979) i G. PADUANO, *Menandro, Commedie* (Milano 1980), oba bazirana na oksfordskom tekstu (F. H. SANDBACH, *Menandri Reliquiae Selectae*, Oxford 1972). Ovdlašnji grčki tekst je potpuno usaglašen s onim koje daje italijanski izdavač, ali je numeracija pruzeta iz Arnotovog i oksfordskog izdanja, budući da je prema njoj sastavljen i glavni priručnik za Menandra: A. W. GOMME, F. H. SANDBACH, *Menander: A Commentary* (Oxford 1973). Paduano numerise prema trećem Teubnerovom izdanju (KÖRTE, *Menandri quae supersunt*, I, Lipsiae 1945): lakune ne računa, već počinje od nule prvim sačuvanim stihom, da bi zatim preskakao izgubljene delove, nastavljajući brojanje od poslednjeg sačuvanog stiha. Ta numeracija mi se činila nepreglednom, jer ne pruža uvid u količinu protekle radnje. – Ponegde sam prihvatio i smelije konjektore engleskog izdavača, koje Paduano oprezno izbegava; iz engleskog izdanja sam preuzeo i zgodni način objašnjavanja lakuna u zagradi. Mestimično su mi od pomoći bili i prevodi, na spornim mestima naročito italijanski. Pored svojih zapažanja u napomene unosim i zaključke pomenu-tih izdavača i komentatora, na koje referišem poimenično.

² Lica su navedena po redosledu pojavljivanja, i to samo ona koja su potvrđena u sačuvanom tekstu. – Karion je često komičko ime i označava po svoj prilici čoveka iz Karije (Κάρῳ), što je dodatno potkrepljeno činjenicom da su takva prostija zanimanja obavljali često stranci. Takođe etnonimi su imena dvojice robova Davosa (Δάῳῑ su izvestan narod iz Frigije) i Siriska – čiju etimologiju ne dovodi u pitanje ni nesigurno čitanje. Naime, pun oblik njegovog imena potvrđen je samo jednom i to u vokativu Σῳόῑσκε (stih 270) koji neki izdavači (npr. ARNOTT) smatraju pogrđnim deminutivom (poput *Graeculus*) i rekonstruišu oblik imena kao Σῳόῑς. Ako je ime roba Onesima u vezi sa glagolom ὀνίῑῑῑ – „pomagati, koristiti“ (kao npr. Σῳσίῑς od σῳζῑ) onda bi zaista moglo odgovarati njegovoj ulozi, bilo direktno, bilo ironično: onaj ko je kriv za sve nevolje, na kraju ispada jedan od najzaslužnijih za srećan ishod. Imena mladića Harisija i Herestrata su česta u komedijama (oba u vezi sa χαῑῑῑ), kao i ime Pamfila. Frekventno komičko ime i jedino netipično za Atinu (GOMME/SANDBACH 1973: 290) je Smikrin, koje postaje gotovo zajednička imenica sa značenjem „mrgud“, „namćor“. Ime ljupke Habrotone „nadio je heteri gospodar njezin po nekom ugodno mirisavom cvijetu istoga imena. [. . .] vrlo vjerovatno da se rećena biljka tako zove po svojoj nježnoj stabljici (ῑβῑῑῑῑ i τεῑῑῑῑ)“ (MAJNARIĆ 1938: 15); teško da ima prostora za još neko aktivno lice, ali se mogu dodati, po svoj prilici, nemi likovi: Siriskova žena, zatim stara Pamfilina dadilja Sofrona, i izvesni Simija, verovatno Karionov šegrt.

³ Dva obola za 0,275 litara.

⁴ Tj. toliko je skupo da je nemoguće piti ga čak i pod prisilom a kamoli dobrovoljno (GOMME/SANDBACH: komentar dotičnog stiha, kao i svaka naredna referenca ako nije drugaćije naglašeno).

⁵ Očigledno ga je već proklinjao ranije

⁶ Suma od dva obola, koliko je iznosila socijalna pomoć uvedena u vreme Peloponeskog rata, do Menandrovog vremena očigledno se već smatrala u najboljem slučaju crkavicom.

⁷ Harisiju.

⁸ κίναδος — sicilski reč (LSJ); lisica nije simbolisala samo lukavost i domišljatost, već i bezobrazluk i licemerje (GOMME/SANDBACH).

⁹ Smisao bi mogao biti: „kamo sreće da su svi muškarci u krizi — hetere bi imale više posla.“

¹⁰ Česta formula za uvođenje hora (u *Devojci podrezane kose* i *Štitu* javlja se takođe na kraju prvog čina); horske partije načelno nisu bile povezane sa radnjom niti su smatrane integralnim delom teksta; najava hora, kada je ima, formalnog je karaktera.

¹¹ Naslov komedije u prevodu ne može dovoljno verno odslikati Menandrovu nameru da upotrebi upravo glagol ἐπιτρέπω - poveriti nekome da posreduje.

¹² Iako persiranje u grčkom nije postojalo, ovde je upriličeno da bi adekvatno odslikalo obraćanje robova nepoznatom, starijem, slobodnom čoveku (v. nap. 14).

¹³ διφθέρα je skroman ogrtač od kozje kože, siguran znak siromaštva (GOMME/SANDBACH).

¹⁴ πάτερο: često pri učtivom obraćanju starijim osobama (LSJ, s.v., III).

¹⁵ Doslovno „uhvatio sam se u klinč sa vrsnim govornikom“ (συμπλέκω: „zaplesti se“ – tehnički termin u rvanju, LSJ s.v. II).

¹⁶ Davos u više navrata namerno potencira bezvrednost predmeta oko kojih se vodi spor.

¹⁷ „Zajednički Hermes“: Hermes je ovde pozvan kao nadležan za sve zgoditke i slučajna nalaženja; izreka označava praksu da sve što je nađeno pronalazači podele među sobom, ako ih je više (ARNOTT).

¹⁸ κἀλῶς, LSJ, s.v., C.6.

¹⁹ Teško je naći dovoljno adekvatan prevod za prosto obraćanje ženi (γύναι), bez ikakvog prizvuka koji može imati naše „ženo“; s druge strane, prevod „suprugo“ bio bi vrlo neuobičajen, dok bi „draga“ bilo ipak previše slobodno; identičan problem u engleskom navodi GOMME/SANDBACH.

²⁰ λωποδυτέω – krasti odeću žrtvama u drumskoj pljački, ili za vreme kupanja (LSJ), za šta je sledila stroga kazna; nesumnjivo prejaka kvalifikacija za Davosa ovde je upotrebljena svakako zbog zgodne asocijacije, a radi komičnog efekta.

²¹ Iako u tekstu ničim nije eksplicitno potvrđen ovaj smisao, svakako se može smatrati verovatnim.

²² Reč je o mitu obrađenom, između ostalog, i u izgubljenoj Sofoklovoj tragediji *Tiro*: Posejdon je u liku rečnog boga Enipeja oplodio Tiru koja je rodila blizance Neleja i

Peliju; po Posejdonovoj naredbi, ona ih je napustila, sakrivši od njih njihovo božansko poreklo; oni su tako pronađeni odrasli na selu, da bi kasnije saznali istinu i našli majku; ovo pozivanje na tragičko-mitološke primere je verovatno najefektniji Siriškov argument, kojim on donekle i podilazi »nadležnom licu«, namerno insistirajući na pretpostavci da je Smikrin obrazovan i upućen.

²³ Slučaj nađene majke je aluzija na pomenuti mit i Sofoklovu tragediju, kao i na Euripidove tragedije *Antiopu*, *Melanipu* i *Hipsipilu*, a nađenog brata na *Ifigeniju na Tauridi*; motiv jedva izbegnutog braka brata i sestre ne javlja se u tragediji, već u Menandrovoj *Devojci sa podrežanom kosom* i kasnije u Plautovom *Epidiku* (GOMME/SANDBACH; ARNOTT).

²⁴ Tj. jedini način da prođe nekažnjeno je da uzme i samo dete, pošto bi tada samo on kao staratelj polagao pravo na nakit koji pripada detetu.

²⁵ Up. Plaut. *Rud.* 1127 *cedo modo mihi vidulum istum* (u sličnoj sceni parničenja).

²⁶ ἐργαστήριον je inače bilo kakva radionica, dok ovde konkretno označava kaznenu radionicu u kojoj se obavlja prinudni rad, dakle praktično zatvor; naziv mesta se jasno odnosi na osobu koja takvo mesto zaslužuje; up. Ter. *Phormio* 373: *ain tandem, carcer?* (GOMME/SANDBACH)

²⁷ ἀποφορά — određeni procenat zarade koji robovi daju gospodarima.

²⁸ Kako se čitanje na ovom mestu ne dovodi u pitanje, opravdano se zaključuje da je Siriškova žena *persona muta*.

²⁹ Svakako igračka, kao i petao.

³⁰ Harisije očigledno Onesimu nije ispričao da je uz to i silovao nepoznatu devojku.

³¹ Onesim okleva da Harisiju iznese vest, sećajući se koliko problema je izazvao time što je gospodaru rekao za Pamfilino dete; sada se još i plaši pomirenja Harisija i Pamfile, jer bi u tom slučaju on bio nepoželjan kao neprijatan svedok događaja koji bi oni želeli da zaborave.

³² Tj. Harisije.

³³ U pitanju su Panatenejske procesije, gde su mogle da učestvuju samo device; Harisije, naime, toliko ignoriše ljubavne usluge svoje prijateljice, da se ona oseća gotovo kao devica.

³⁴ Proslava atičkog kulta Artemide Tauropolske odvijala se noću — zgodan izgovor za tajne ljubavne sastanke (OCD², s.v. PANNYCHIS).

³⁵ Naravno da ga nije našao ćumurđija Siriško, već Davos, ali to u ovom trenutku nije važno.

³⁶ Koja je tom prilikom silovana.

³⁷ Habrotonu su unajmile majke devojaka kojima je svirala (ARNOTT).

³⁸ Tj. možda je upravo ona majka ovog deteta sa kojim je nađen Harisijev prsten.

³⁹ Pomenutim majkama.

⁴⁰ Harisije.

⁴¹ ἀναίδης (bestidan, surov) i ἰταμός (nestpljiv, nekontrolisan, drzak) svakako nisu prevashodno komplimenti, ali Habrotona je dobar poznavalac muške ćudi: ona zna da svakom muškarcu bar malo imponuje strah od njegove snage i žestine, a time i muževnosti.

⁴² Dobrom postavkom je vešto postignuto da na istom mestu budu i Harisije i dete: Harisije se opija kod Herestrata čiji rob Sirisko je usvojio dete.

⁴³ Pošto Harisije Habrotonu ne poseduje, već samo iznajmljuje, on bi u tom slučaju morao da je otkupi od podvodača da bi je zatim proglasio slobodnom (ARNOTT).

⁴⁴ Onesim preti da će otkriti celu igru ako Habrotona bude potencijalno Harisijevo dete predstavila kao svoje u želji da obezbedi sebi slobodu.

⁴⁵ Πειθώ je personifikacija moći besedničke argumentacije, mada se javlja i u ljubavnom kontekstu, u paru sa Afroditom i Erosom; obe funkcije su poželjne za Habrotoninu misiju.

⁴⁶ Može se pretpostaviti komičan efekat: Onesim je zastao znajući da publika očekuje neki »vulgarniji organ«, da bi potom neočekivano ublažio izraz (čitanje nije sigurno).

⁴⁷ Tj. „ako već ne možeš da me ubediš, a želiš da mi pomogneš, onda bolje odustani jer vršiš pritisak.“

⁴⁸ Doslovno „spopala ga crna žuč“; iako etimološki odgovara, taj napad se ne bi nikako mogao shvatiti kao melanholija u modernom smislu, već kao pomućena svest.

⁴⁹ Oni su očigledno razgovarali na ulici, a on ih je prisluškivao iz Herestratove kuće.

⁵⁰ Ako ove redove izgovara Harisije, moguće je da se odnose na Habrotonu kojoj će sam Harisije odoleti, za razliku od Herestrata koji to nikad ne bi izdržao (ARNOTT).

⁵¹ Vrata se po pravilu nisu zaključavala preko dana (up. Plaut. *Most.* 444 *sed quid hoc? occlusa ianua est interdus*); bez obzira na to da li bi postojao neki razlog da Harisijeva vrata u ovom trenutku budu zaključana, ovo je svakako zgodno iskorišćeno kako bi se cela ova scena izvela na ulici, dakle pred gledaocima: da bi se to postiglo, Onesim je, verovatno, stao ispred vrata ne dozvoljavajući Smikrinu da uđe.

⁵² Misao da je bogovima naporno da brinu o svim smrtnicima je, između ostalog, i epikurejska; ideja da svaki čovek ima svog duha (δαίμων) i njegovo poistovećivanje sa čovekovim karakterom, pripadalo bi opet drugoj filozofskoj tradiciji; najzad, savet da se treba primereno ponašati prema njemu, jer on vraća istom merom, srešće se kasnije kod Seneke — ukratko, Onesim ovde izlaže „a nonsense philosophy“, da bi zabavio publiku i razbesneo Smikrina (WEBSTER 1950: 197).

⁵³ Nije sigurno da li je ovo pitanje upućeno Sofroni, koja je upoznata sa Pamfilinom sudbinom, ili publici, više kao neutralan uzvik.

⁵⁴ Up. Plaut. *Rud.* 1022 *mane, mastigia* (u sceni parničenja, dosta sličnoj znamenitoj epizodi ove komedije).

⁵⁵ Iako nemo lice, Sofrona je morala nekako odgovoriti: u Paduanovom izdanju Sofrona na ovom mestu izgovara „da“ – ovde pripisano Sirisku.

⁵⁶ U izgubljenoj Euripidovoj tragediji *Auga* obrađena je mitska priča o Heraklu, Augi i njihovom sinu Telefu: Herakle je pijan silovao Augu, kćer tegejskog kralja, koja je služila u Atininom svetilištu u Tegeji; kod Auge je ostao Heraklov prsten, po kojem je kasnije otac prepoznao sina.

Goran Vidović

Poslednja antička komedija

Apstrakt. Pitanja autora, vremena i mesta nastanka, pa i samog karaktera poznoantičke komedije *Querolus sive Aulularia* još uvek su otvorena. Ovaj rad je pokušaj da se na njih odgovori, kao i da se kroz komentarisani prevod ukaže na mnoga zagonetna mesta u samom tekstu.

Cljučne reči: *Gundalo*, poznoantička komedija, originalni elementi, klasični uzori, aluzije, kritika.

Plodni period rimskog dramskog stvaralaštva završava se početkom drugog veka i u doba Sule najpopularniji vidovi scenskih predstava su mim i sada već književno uobličena atelana. Nova vrsta zabave, sirovija i atraktivnija, svakako je više odgovarala potrebama tadašnje publike. Interesovanje za palijatu, međutim, u poznoj republici još uvek postoji, a Plautove i Terencijeve komedije izvode se i u Ciceronovo doba, po svoj prilici sa blagim doradama. Praksa poznata pod pojmom *retractatio* primenjivala se već i neposredno posle Plautove smrti, a podrazumevala je izvesne promene u tekstu prilikom repriznog izvođenja starog repertoara. Intervencije su bile, tačnije pretpostavlja se da su bile, mahom kozmetičke, ali je ipak značajno da je prvobitni tekst zamenjivan novim, čak i pod drugim naslovom. Na primer, komedija koju je Plaut naslovio *Sor-tientes* ostala je poznata pod naslovom *Casina* koji joj je nadenuo naknadni *retractator*. Činjenica da su i pored nekih savremenih komedija izvođena dela stara više decenija, govori koliko su trajna ostvarenja prvih rimskih komediografa, ali posredno odaje i šta se sve moglo dogoditi sa tekstovima brojnih komada tokom mnogih godina. Tako se moglo desiti da je kroz celi srednji vek Plaut bio najpoznatiji po komediji koju ne samo da nije napisao, već je i nastala pola milenijuma nakon njegove smrti.¹ Komedija o kojoj je reč jedini je predstavnik dramske književnosti posle Seneke, a komičke još od Terencija i jedno je od najčudnijih dela rimske komediografije, koje za sobom ostavlja dosta složenih pitanja.

Komedija anonimnog autora, kojoj se ne može sa sigurnošću odrediti

---

¹ DUCKWORTH 1952: 397.

ni vreme ni mesto nastanka, iako se zvanično oslanja na Plautovu komediju, u stvari predstavlja zagonetnu mešavinu žanrova i uticaja. Koliko u njoj ima odjeka starijih umetnika, što odaje široko klasično obrazovanje autora, toliko ima i nekih osobenosti netipičnih za tu vrstu komedije kojoj formalno pripada: satire i invektive, filozofskih dijaloga, etičkih rasprava, mistike i magije, čak i didaktike. Ti novi elementi potvrđuju da je delo stvoreno na granici epoha ili, kako se to obično kaže, na pragu srednjeg veka.

Alia temptandum est via. – *Gundalo* je jedina poznata komedija iz doba carstva, ukoliko se uopšte i može nazvati komedijom. U pitanju je pre svega jedinstveno, neobično i interesantno ostvarenje, koje na antičku komediju samo podseća. Upravo u toj namernoj površinskoj sličnosti, a zapravo suštinskoj originalnosti, krije se njegova književna vrednost, estetsko usmerenje, konačno i istinska draž. Ne može se nazvati eksplicitno smešnim, naročito ne u poređenju sa najuspelijim Plautovim komedijama, a više elementarnog humora pruža čak i uzdržani Terencije. Posmatrana u tom svetlu, ova čudnovata drama delovala bi čak i dosadno. Naime, više od polovine teksta zauzimaju razvučene i prilično nepovezane epizode.² Sami likovi su gotovo virtuelni, a njihove uloge mahom toliko nejasne da tok priče neretko zbunjuje, a čitaoca željnog pravog humora pomalo i zamara. Nisu, međutim, nimalo retki neočekivani i lucidni tehnički zahvati, kojima autor samo ispoljava afinitet ka drugačijem vidu smešnog. *Gundalo* je zbog takvih detalja vrlo zabavan, doduše više kao umetnički eksperiment nego kao krajnji proizvod. Premda u tom smislu može razočarati, ne sme se okarakterisati prosto kao literarni promašaj ili kao neuspela kopija. Nedovoljno poznavanje razvoja komičke književnosti u dugom periodu od Terencija do *Gundala* poziva na oprez. Naučno najopravdaniji i jedini mogući pristup je da se *Gundalo* posmatra isključivo kao slučaj za sebe, možda čak i u poređenju sa nekim eventualno srodnijim i vremenski bližim dramama, ako je takvih i bilo.³

---

² Upor. LOCKWOOD (1913: 224-225): „It is these digressions which are most apt to lack general appeal and to be tedious to the modern reader.“

³ Vital od Bloa će u 12. veku sastaviti komediju *Ćup* (*Aulularia*), koja je bliža *Gundalu* nego Plautovom *Ćupu*; za ovo pitanje interesantnija je, međutim, druga Vitalova komedija *Amphitryo* (ili *Geta*), svojevrsna parodija na Plautov original. Imajući u vidu parodijsku obojenost *Gundala*, nije nelogično pretpostaviti da je i u drugom slučaju

Ne može se postavljati pitanje koje je njegovo mesto na utabanom putu starih komediografa, već samo da li je anonimni autor tim putem išao i dokle, na kojoj deonici i u kom pravcu se isključio. U odnosu na svoje navodne uzore, *Gundalo* predstavlja pravu devijaciju, u izvornom značenju reči.

Tragom ravnih tabana

Prvu zagonetku postavlja već i sam naslov: iako može asociirati na slučaj »*Casina* ili *Sortientes*«, i time navesti na pomisao o kasnijem alternativnom naslovu, *Gundalo* ili *Ćup* (*Querolus siue Aulularia*), zapravo je pun naslov pod kojim ga je autor zamislio. Čini se da je namera upravo i bila oscilacija između dva naslova — naravno, ako se ne posumnja u autentičnost Prologa:⁴ „*Querolus an Aulularia haec dicatur fabula, uestrum hinc iudicium, uestra erit sententia*“. Šta je, međutim, autor imao za cilj pružajući ovakav izbor, teško je reći. Sigurno je da svoje delo nije mogao smatrati adaptacijom Plauta: u Prologu najavljuje da će odigrati komad *Ćup* ali ne stari već novi⁵ — „*inuestigatam et inuentam Plauti per uestigia*“. Autor je, dakle, pošao tragom Plauta i pronašao svoje sasvim originalno ostvarenje; ako bi neko otvorio *Gundala* očekujući plautovsku komediju bio bi najblaže rečeno iznenađen. S druge strane, ne deluje verovatno da se pisac podvukao pod slavu velikog komediografa kako bi sebi obezbedio veći publicitet, što se inače često radilo: ova komedija, kako će se videti, verovatno nije ni bila namenjena široj publici. Pritom, još uvek nije pouzdano utvrđeno da li je *Gundalo* bio zamišljen za izvođenje na pozornici u bilo kom obliku ili pak samo za čitanje. U uvodnoj besedi sa-

---

posrednik između Plauta i Vitala od Bloa mogao biti neki *Amphitryo sive Geta* iz vremena *Gundala*, možda čak i od istog autora.

⁴ LOCKWOOD (1913: 217) pokreće pitanje autentičnosti (v. niže nap. 5).

⁵ Sa konjekturom na delikatnom mestu: „*Aululariam hodie sumus acturi, non ueterem ac (conj. at) rudem, inuestigatam et inuentam Plauti per vestigia*“. S tim se ne slaže LOCKWOOD (1913: 217): za njega je ovo mesto „the real crux of the matter“; on najpre tvrdi da dvostruki naslov nije ništa drugo do zasluga prvog izdavača, i to usled sporne konjektуре, jer, po njegovom mišljenju, Plautov *Ćup* sa *Gundalom* nema nikakve suštinske veze — što Lockwoodov članak i hoće da dokaže. Povodom pomenute izjave Lockwood tvrdi: „we must conclude either that the statement is false, or that there is some other way of interpreting it.“

znajemo da je komedija napisana „za uz trpezu“: „*nos fabellis atque mensis hunc libellum scripsimus*“ — i to po svemu sudeći za jednu konkretnu gozbu. Možda upravo na toj gozbi, odnosno kod njenog organizatora, treba tražiti odgovore na tesno povezana pitanja ko je, kada, gde i sa kojim ciljem sastavio ovu komediju.

Petar Petrović, Neznanog junaka bb, tekuće godine

Odgovore izgleda u svojim rukama drži čovek kome je komedija posvećena. Prve reči predgovora u formi zahvalnice upućene su izvesnom Rutiliju, koji je na kraju iste besede oslovljen i sa *uir inlustris*. Ukoliko bi se prihvatila tvrdnja po kojoj bi dotični bio srećno identifikovan kao Rutilije Klaudije Namacijan, ugledni predstavnik galske aristokratije koji je u dva navrata bio na visokim položajima u Rimu — *magister officiorum* 412. i *praefectus Vrbi* 414. — kockice bi počele da se slažu. Tada bi bilo izvesno da je komedija nastala u Galiji, za šta, pored jezičkih detalja⁶, postoji još jedna indicija. Replika „*Vade, ad Ligerem uiuito*“ — „idi pa živi kraj Loare“ (*Quer.* 30) — tumači se kao aluzija na neredu u severnoj Galiji, prouzrokovane upadima i pljačkama ratobornih Bagauda početkom petog veka. Vreme i mesto se onda zgodno poklapaju sa informacijama o Namacijanovom životu. Svoj put iz Rima u Galiju, za čiju se godinu obično uzima 417, opisao je u elegijskim distisima u svom delu koje u nedostatku originalnog nosi pomoćni naslov *De reditu suo*: Namacijan se vraća u rodnu Galiju da izvidi u kakvom mu je stanju imanje posle pljačkaških pohoda varvara. Pored putopisnih detalja, delo obiluje intimnim razmišljanjima i raznovrsnim kritikama na osnovu kojih se zaključuje da je autor aktivni predstavnik stare paganske aristokratije (mada ne nužno i izričiti protivnik hrišćanstva)⁷ i Rimljanin staroga kova. Rutilije Namacijan bi i po tome odgovarao opisu: autor *Gundala* je, kako bar sam otkriva, pripadao njegovom krugu, što bi bilo u skladu i sa nekim anti-hrišćanskim motivima u komediji. Najzad, iz predgovora se može uzeti da je Rutilije bio pokrovitelj ovog projekta i zaštitnik samog autora. Što

---

⁶ O galskom poreklu svedoče i neke osobenosti tamošnjeg latiniteta, kao što je mešanje predloga *apud* i *cum* što se sreće kod Sulpicija Severa i Grigorija Turonskog (JACQUEMARD-LE SAOS 1994: XIV).

⁷ OCD³, s.v. *Namatianus*.

se tiče vremena kada je delo nastalo, značajan detalj nalazi se na kraju predgovora (pod uslovom da je komedija posvećena onome kome mislimo da jeste): počasna titula *uir inlustris* sledovala bi Rutiliju na osnovu pomenutih funkcija koje je obavljao.⁸ Tako bi *terminus post quem* bio 412. ili 414. godina.⁹ Ne ulazeći dublje u problem datacije, dovoljno je zaključiti da je *Gundalo* napisan najverovatnije početkom petog veka.

Sumnjivo lice

Pitanje autora, međutim, nešto je složenije. Tokom celog srednjeg veka delo je na osnovu rukopisa pripisivano Plautu i tek je Pierre Daniel, priređujući *editio princeps* u Parizu 1564, posumnjao u njegovo autorstvo.¹⁰ Od tada je konačno bilo jasno da je komediju napisao neko drugi, ali nijedno konkretno ime nije predloženo sve do 1875, kad je Wernsdorf kao mogućeg autora pomenuo Rutilijevog prijatelja i rođaka Paladija. Zanimljivo rešenje ponuđeno je zatim u liku izvesnog Aksija Paula,¹¹ Ausonijevog prijatelja i autora komedije *Delirus*; zbog sličnog jezika i motiva iz basni koji se javljaju u komediji, pomišljalo se i na Avijana, basnopisca sa početka petog veka. Poslednji ozbiljan predlog mogao bi biti izvesni Lucil, prijatelj Namacijana, koji ga u svom putopisu spominje kao časnog čoveka bez dlake na jeziku.¹² Autora u svakom slučaju treba tražiti u Galiji početkom petog veka i to najpre u Namacijanovom okruženju. Šta-

---

⁸ CORSARO 1965: 11; JACQUEMARD-LE SAOS 1994: IX.

⁹ Međutim, Corsaro (1965: 12) tvrdi da je *Gundalo* napisan pre 410, zato što u komediji nema pomena o Alarihovoj pljački Rima; da bi potkrepio svoju hipotezu, nudi dva rešenja: ili *uir inlustris* nije konkretna titula već prosto uopšteno obraćanje moćnom zaštitniku, ili je pak uvodna beseda naknadno dodata; ipak, ne deluje pouzdano datirati komediju na osnovu događaja koji se u njoj ne spominje.

¹⁰ JACQUEMARD-LE SAOS 1994: XVII.

¹¹ Hipoteza se zasniva na problematičnoj rukopisnoj predaji kojom bi se objasnilo i pogrešno pripisivanje Plautu: navodno je naslov iz rukopisa *AXII PAVLI AVLVLARIA* greškom prepisan kao *ACII PLAVTI AVLVLARIA*; u tom slučaju bi, međutim, usled vremenske neusklađenosti, komedija morala biti posvećena ne Rutiliju Namacijanu već njegovom ocu.

¹² Ovu soluciju preferira JACQUEMARD-LE SAOS (1994: XXII): ona čak pomišlja da je Lucil možda predstavljen likom iz komedije pod imenom *Arbiter* budući da je sam, kako se saznaje iz Rutilijevog putopisa, obavljao dužnost *arbiter sacri auri*.

više, može se pretpostaviti da je nepoznati autor bio nižeg socijalnog statusa i da je od uglednog pokrovitelja dobijao izvesnu materijalnu i moralnu podršku, na čemu mu srdačno zahvaljuje u uvodnoj besedi u kojoj treba tražiti ključ njihovog odnosa: „*Rutili, uenerande semper magnis laudibus, qui das honoratam quietem quam dicamus ludicris, inter proximos et propinquos honore dignum putans... ingenti me donas bono... Quenam ergo his pro meritis digna referam praemia? Pecunia... neque mecum abundans neque apud te pretiosa est. Paruas mihi litterulas non paruus indulisit labor: hinc honos atque merces, hoc manebit praemium... Tuo igitur, uir inlustris, libellus iste dedicatur nomini..*“. Komedija je, dakle, posvećena Rutiliju koji je autoru omogućio da na miru i dostojanstveno piše komedije prihvativši ga u krug odabranih i sebi bliskih ljudi (mada je tačan smisao rečenice „*qui das honoratam quietem... inter proximos et propinquos*“ dosta sporan), a autor će njemu zahvaliti ne novcem, već upravo ovim malim komadom. Imajući pritom u vidu da se pisanje komedija oduvek smatralo nedostojnim uglednih ljudi, teorija o skromnom poreklu našeg pisca sasvim je verovatna — što nam nažalost ne pomaže dovoljno da saznamo njegov identitet. Kako uprkos brojnim pretpostavkama još uvek nije definitivno utvrđeno ko je napisao *Gundala*, preostaje jedino da se pitamo ko ga je mogao napisati i zašto.

Svaka sličnost je slučajna

Prvo što upada u oči su neobično široka interesovanja anonimnog komediografa i, shodno tome, upućenost u najraznovrsnije stvari: aktuelne prilike i ništa manje klasičnu starinu. U samom tekstu ima mnogo mesta koje ukazuju da je autor, osim naravno Plauta i Terencija, temeljno poznavao i Cicerona, Vergilija, Horacija, Petronija i Juvenala. Mnogobrojni su obrti prosto preuzeti iz Plauta i Terencija, a mnogi su skovani po njihovom kalupu; Ciceron i Vergilije su takođe citirani, ponegde doslovno i često ironično. Komedija obiluje i satiričnim materijalom, filozofskim toposima i elementima dijatribe. Zatim, sasvim je sigurno da je autor bio uopšte dobro upoznat sa mnogim pravnim pojmovima, a konkretno i sa nekim zakonima koje parodira.

Ono, međutim, bez čega se ova komedija ne može zamisliti je intimno poznavanje rimske državne uprave u svim njenim oblicima i uopšte javnog života: vojnih struktura, lokalne vlasti, carske administracije, spoljne

politike, rimske istorije i paganske i hrišćanske religije. U komediji se sistematski i bez respekta šibaju korumpirani funkcioneri, proračunati oportunisti, razni malverzanti, lažni čarobnjaci i mistični kvazinaučnici i, vrlo verovatno, hrišćanski sveštenici. Po svojoj satiričnoj noti i obilju očiglednih i prikrivenih aluzija, *Gundalo* bi se mogao pre uporediti sa svojim dalekim pretkom oštra jezika, ubojitim Aristofanom, nego s načelno sličnijim rimskim komediografima ili bezopasnim Menandrom. Uostalom, kriza poznog Rimskog carstva više podseća na burni period Peloponeskog rata nego na vreme rimske ekspanzije u doba Plauta i Terencija ili teško stanje u maloj i bespomoćnoj helenističkoj Grčkoj. Najuočljivija i suštinska razlika između *Gundala* i njegovog zvaničnog uzora – univerzalne i apstraktne palijate – upravo je ta uslovljenost aktuelnim prilikama. Stoga se *Gundalo* ne sme posmatrati van društveno-istorijskog konteksta. Kako su brojne konkretne aluzije zvučale u ušima informisanih slušalaca (pre nego gledalaca) ove komedije, može se samo nagađati.

Indikativan je i *disclaimer* na kraju Prologa, koji se mora shvatiti ironično: „Neka se niko ne oseti prozvanim ovime što će biti upućeno čitavoj publici, i neka niko ne doživi lično ovu opštu zabavu. Najzad, neka niko ništa ne prepozna u našoj priči, koja je sva izmišljena.“ Pritom, osnovna orijentacija nepoznatog komediografa kao da na neki način ukazuje i na milje u kome je *Gundalo* mogao nastati: okruženje klasično obrazovanih i konzervativnih predstavnika stare vere i starih tekovina.

Bez štaka na jeziku

Jezik kojim se služi naš autor je „in genere corretta e quasi classica“.¹³ Oseća se snažan uticaj jezika Plautove palijate, mnogi deminutivi upućuju na *sermo uulgaris*, a u leksici su posebno upadljive crte poznog latiniteta, kao što su retki izrazi ili reči upotrebljene u neuobičajenom značenju.¹⁴ Izraz je uopšte vrlo raznovrstan, kao i stil: pored raznih kolokvijalnih detalja naći će se i vešti retorski manevri. Muku pak zadaje

---

¹³ CORSARO 1965: 52.

¹⁴ Karakteristike su poznog latinskog predloške konstrukcije umesto prostog padeža i *si* upotrebljeno u upitnom smislu; jedna od najuočljivijih sintaktičkih osobenosti u komediji je indikativ u zavisno-upitnoj rečenici; što se tiče leksike, prisutni su i retki grčki kalkovi kao *agelastus*, *mathesis*, *pseudothyrum*, *synastrius* (CORSARO 1965: 51-54).

pitanje metrike. Na prvi pogled, *Gundalo* je pisan ni u čistoj prozi ni u stihu: najkraće rečeno, „prose is peculiar, full of suggestions of meter“.¹⁵ Tvrdilo se i da je komedija originalno pisana u stihu, i da je sadašnje stanje teksta zasluga neveštih prepisivača, što je podstaklo i na restituciju komedije u »prvobitne« stihove. Premda je taj posao bio osuđen na propast, zanimljivo je da pri njemu gotovo polovina teksta nije morala da pretrpi nikakvu promenu — neočekivano za prozu.¹⁶ Ključ se izgleda nalazi u enigmatičnoj najavi na kraju Prologa: „*Prodire autem in agendum non auderemus cum clodo pede, nisi magnos praeclarosque in hac parte sequeremur duces*“. Šta je autor hteo da kaže? Ne bi se usudio da nastupi *hramljući*, da se po tom pitanju ne ugleda na velike i slavne uzore? Ako su slavni uzori stari komediografi, šta onda označava *pes clodus*? Može se shvatiti prosto kao termin za »šepavu« jampsko-trohejsku versifikaciju tradicionalne komedije, ili pak kao svojevrsno poskakivanje ili saplitanje na graničnoj liniji između proze i stiha.¹⁷ Tačan smisao piščeve najave moraće ipak ostati među mnogim neodgovorenim pitanjima, a pitanje metričke strukture dobiće zadovoljavajući odgovor u konstataciji da je posredi proza sa čestim jampskim i trohejskim klauzulama.¹⁸

Prvo zlato, drugo blato, treća sreća

Što se tiče same dramaturške veštine, često se prigovaralo da je radnja komedije nejedinstvena a karakterizacija nedosledna, pa se pomišljalo i na kompozitno poreklo. Istini za volju, u likovima zaista ima interesantnih novina koje odudaraju od komičke tradicije i zato isprva zbunjuju. Stvar je u tome da je od starih komičkih tipova u *Gundalu* ostalo zapravo jako malo, praktično ništa značajno. Radnja takođe predstavlja problem za sebe, jer se stiče utisak da postoje dve paralelne teme koje se, iako nekako uklopljene u celinu, mogu posmatrati potpuno nezavisno: tema karaktera naslovnog junaka i tema skrivenog blaga.

---

¹⁵ CONTE 1994: 670.

¹⁶ JACQUEMARD-LE SAOS 1994: LI.

¹⁷ Problem postaje još složeniji ako se doda i treća teorija po kojoj se ova replika ne odnosi na metriku, već samo govori da je autor išao teškim i neprohodnim putem koji su mu ostavili stari komički pesnici (CORSARO 1965: 55-56).

¹⁸ JACQUEMARD-LE SAOS 1994: LI.

Tekst komedije počinje predgovorom u kome se autor zahvaljuje Rutiliju i najavljuje siže komada. U Prologu zatim sledi uobičajena *captatio benevolentiae* nakon koje su gledaocima predstavljeni glavni likovi. Prvu scenu otvara kao i u Plautovom *Čupu*, kućni lar (Lari), koji iznosi radnju komedije: stara tvrđica, Gundalov otac Dobrivoje, otišao je na put, prethodno sakrivši u urnu sa posmrtnim ostacima veliku količinu zlata za koje niko od ukućana nije znao. Starac je na samrti u tuđini odao tajnu jednom tamošnjem parazitu. Njemu je obećao polovinu zlata ako Gundalu javi da u kući ima skriveno zlato. Parazit Stari Manda, želeći zlato samo za sebe, pokušaće na prevaru da izvuče ceo plen... Lari zatim najavljuje dolazak Gundala, koji se pojavljuje naravno gundajući i žaleći se na svoju sudbinu. Počinje dug i neobičan dijalog između čoveka i njegove sudbine oličene u Lariju. Lari namerava da dokaže Gundalu da on nije tako nesrećan kako misli, već da je, štaviše, srećan. Posle iscrpljujućeg niza kviz-pitanja, koji zauzima čak trećinu cele komedije, Lari predviđa Gundalu veliku sreću u bliskoj budućnosti. U sledećoj sceni vidimo prevaranta Mandu sa svoja dva pulena, Žikom i Saladinom, kako kuje pakleni plan. Nailazi Gundalo, približavaju se meti i igra počinje. Gundalo je zaintrigiran pričom o čarobnjaku Mandi i insistira da ga upozna. Počinje šou velikog »čarobnjaka« u kome, odgovarajući na pitanja o svetim obredima i tajnim silama, dokazuje svoje vidovnjačke sposobnosti i suvereno poznavanje tajni ljudske sudbine. Naivni Gundalo, fasciniran ovom demonstracijom mudrosti, postaje lak plen – traži pomoć po pitanju sopstvene nesreće. Manda uspostavlja dijagnozu: Gundalova kuća je ukleta i potrebno je obaviti obred očišćenja. Gundalo lakomisleno pristaje; dok tri prevaranta traže zlato u kući, na sceni je Gundalov rob, Panta Maler. On u dugom i maestralnom monologu, prepunom tradicionalnih komičkih motiva, iznosi uobičajene žalbe na račun svog gospodara i iz prve ruke otkriva prednosti robovskog tajnog života. Po završetku obreda prevaranti odnose urnu, a Gundalo po nalogu vođe projekta ostaje zaključan u kući kako se isterano »prokletstvo« ne bi vratilo. Panta dolazi sa komšijom Sudićem i uspeva da uđe. Za to vreme tri lopova beže sa plenom, ali u čupu ne nalaze zlato, već samo pepeo. Pomislivši da ga je Dobrivoje nasamario, razgnevljeni Manda predlaže da iskale bes na Gundalu: krišom mu ubacuju urnu kroz prozor i beže. Tek pošto se urna razbila pri padu, otkriva se njen sadržaj: u njoj je zaista zlato, zatrpano gomilom pepela – prevaranti su prevareni. Saznavši to, Manda dolazi kod Gundala pokušavajući da se pozove na Dobrivojevu oporuku kojom mu je obećano pola nasleđstva. Gundala sad vidimo u potpuno drugom svetlu, kao veštog govornika i dijalektičara, a Manda ubrzo postaje manji od makovog zrna. Konačno Gundalo odnosi pobedu i na nagovor komšije Sudića prima Mandu kao svog ličnog parazita.¹⁹

---

¹⁹ Kako je jasno da je jedinstvo radnje u drugom planu, vredi spomenuti i druga dva

Svakako se može zaključiti da je *Gundalo* sve samo ne prerada Plautovog *Ćupa*, ali se zanimljivom čini ideja da bi mogao biti u izvesnom smislu njegov nastavak.²⁰ Pokojni starac Dobrivoje (Euklion), iako iz pozadine — tj. sa onoga sveta — na neki način dominira razvojem događaja, jednostavno nije prisutan na sceni, za razliku od svog imenjaka iz *Ćupa*, niti je na dnevnom redu njegov karakter. Euklion i njegovo blago predstavljaju na taj način samo osnovu na kojoj anonimni komediograf gradi potpuno autentičnu priču, kao što na mnogo mesta iz postojećih klica stvara originalne motive. Na primer, motiv lažnog posrednika Sikofante koga šalje otac iz tuđine, u *Trogrošnom danu* omogućuje samo izuzetno komičnu scenu. U *Gundalu*, međutim, osnovni čvor zapleta drži upravo izaslanik sa zadatkom, dok je u druge svrhe upotrebljeno ime Sikofanta (Žika fantom). Motiv skrivenog blaga, uklete kuće i oca na putu je već postojao, kao i lik tvrđice Eukliona, ali šta je to što je u *Gundalu* originalno?

Dobar,...

Lik, kućnog lara *Larija* (*Lar familiaris*), viđen je i u *Ćupu* ali samo u funkciji tradicionalnog »prološkog božanstva«, dok u *Gundalu* on postaje punopravni učesnik, štaviše noseći. On, kako sam kaže, upravlja tokovima ljudske sudbine, jer on jeste sudbina. Nije slučajno da je funkcija koju je nekada vršila svemoćna Menandrova Tihe sada poverena starom paganskom božanstvu par excellence. Lari, sa druge strane, pravi predsedan i svojom ulogom pred kojom je velika budućnost: on je prvi natprirodni junak u dosadašnjoj komičkoj tradiciji, ali ne na način na koji će to kasnije biti srednjovekovne vile i vilenjaci, ale i bauci narodnih pripovedaka. U izvesnom smislu on simboliše Gundalovo drugo »ja«, a njihov dijalog poprima čak i oblik razgovora čoveka sa samim sobom.²¹ Indikativno je da se Lari, osim kada obavlja dužnost naratora, pojavljuje samo pred Gundalom. Kako je već primećeno, razgovor čoveka sa svojom sud-

---

dramska načela. Radnja komedije se najverovatnije zaista odigrava u toku samo jednog dana i u daljoj ili bližoj okolini Gundalove kuće, dakle u eksterijeru, ali do izvesnog odstupanja od komičkih konvencija dolazi u sceni otkrivanja prevare, koja se po svoj prilici odigrava u kući, iako događaje u zatvorenom autor inače vešto izbegava.

²⁰ CONTE 1994: 670.

²¹ Upor. CONTE 1994: 671.

binom stoji nezavisno od zapleta, kao uostalom i mnoge druge scene, a pritom zauzima čak trećinu komedije. Opravdanje leži u tome da se *Gundalo* prosto ne sme porediti sa palijatom i da pojmovi kao što su dramska celovitost i uverljivost likova u njemu jednostavno više nisu obavezni: Lari je možda čak i samo Gundalova fikcija.

...loš,...

Naslovni junak *Gundalo* (*Querolus*) takođe se mora posmatrati kao poseban slučaj. Van svake sumnje je da njegova precizna karakterizacija, makar ne očekivana, nije bila glavni cilj. Naime, i bez većeg udubljenja primećuje se da se Gundalo javlja u nekoliko različitih vidova.²² Na neki čudan način, on u sebi objedinjuje karaktere ljutitog namćora, tvrđice i jogunastog mladića, da bi na kraju ispoljio i oštroumnost i malicioznost do sada rezervisanu samo za Plautove lukave robove. Na početku, u sceni sa Larijem, pojavljuje se glavni junak koji teži da opravda svoje ime: kuka na sve živo a posebno na svoju sudbinu, zavidi drugima i misli da je njemu najgore, žali se na nepravde koje trpi a svoje grehe smatra beznačajnim. Vidimo, dakle, mizantropa i cinika, arogantnog, nezadovoljnog i bespomoćnog. Gundalo, međutim, u toj sceni deluje na momente i kao pravi jogunasti *adulescens*, štaviše pubertetski depresivan i nezreo, kome je Lari prinuđen da crta kakve sve muke muče naizgled srećne i uspešne vojskovođe, državne službenike i pomorske trgovce, čijoj sudbini njegov sagovornik zavidi. Istom prilikom Gundalo će ispoljiti i specifični pasivni tvrdičluk kada se požali kako nema nikoga siromašnijeg od njega i kako mu otac nije ništa ostavio. U sledećem prizoru, u ulozi fasciniranog slušaoca Mandine besede, on postaje tipična naivčina. Kao pasionirani konzument svakovrsnih magijsko-astroloških usluga, Gundalo predstavlja lagan zalogaj za profesionalnog prevaranta. Neposredno pre početka »obreda« poziva komšiju Sudića da mu čuva leđa, doživljavajući kao neko otrežnjenje, ekspresno ali kratkotrajno, jer po završetku obreda ponovo kao hipnotisan prihvata instrukcije čarobnjaka-prevaranta da se zaključa u kuću i nikoga ne pušta tri dana. Iako je njegov lik do sada bio relativno neujednačen, potpuni preokret zapravo tek sledi: Stari Manda, neuspešan u svojoj prvobitnoj nameri, pokušaće

---

²² CORSARO 1965: 25.

da ostvari svoje pravo na polovinu nasljedstva, priložice i *testamentum per epistulam* ali — Gundđalo više ne naseda. Kao da se njegova ličnost potpuno transformisala u trenutku kada se razbila urna iz koje se razletelo zlato i kao da se u znamenitom ćupu sve vreme krila njegova pametna strana. U sceni kada shvata šta se zaista dogodilo, Gundđalo po prvi put racionalno zaljučuje i iznosi potpuno zdrave i ispravne stavove. Zatim brzometno smišlja akciju kojom će prevarantu vratiti milo za drago i ubrzo superiorno vrti oko malog prsta onoga pred kim je do maločas podrhtavao od strahopoštovanja. Parazit je zatečen u lavirintu Gundđalovih argumenata i ne preostaje mu ništa drugo nego da prizna poraz. Ako se i može donekle opravdati samopouzdanje sa kojim sada nastupa Gundđalo, koji je u očiglednoj prednosti, onda dotad nezamisliva advokatska veština i hladnokrvnost kojom prevaranta prevodi žednog preko vode teško da može. Pritom, u poslednje dve scene Gundđalo postaje vidno uravnotežen, druželjubiv, čak i prijatan (naravno, ne prema Mandi), što je u potpunoj suprotnosti sa rezigniranim mizantropom sa početka komada, naročito ako se Gundđalove gorke žalbe na račun neimenovanog komšije u prvoj sceni odnose na Sudića. Stiće se zaista utisak neobjašnjivog nesklada između poslednje scene i ostatka komedije, gotovo kao da ta scena ne pripada kraju ove komedije već početku neke druge.²³ U svakom slučaju, Gundđalov lik se ne može nikako svrstati među komičke tipove, kao uostalom ni mnogi drugi junaci ove drame.

...zaO

Zanimljiva pojava je i antagonist Stari Manda (*Mandrogerus*), parazit i prevarant. On je po sopstvenoj definiciji prvoklasni parazit. Parazit kao tip se ponegde izjednačava sa laskavcem, pa se dobija slika grebatora i ulizice koji ne preza ni od čega, pa ni od krajnjeg ponižavanja, da bi postigao svoj cilj, a to je pre svega pun želudac. Tradicionalni parazit se, dakle, služi svim i svačim ali on nije prevarant: podvala sa predumišljajem kakvu izvodi Manda bila je po pravilu privilegija roba intriganta.²⁴ Manda, međutim, u istoj rečenici svečano izjavljuje da je pa-

---

²³ CORSARO 1965: 25.

²⁴ Jedini poznat primer parazita koji donekle učestvuje u prevari primećen je u Plautovom *Persijancu*, inače jedinog komediji u kojoj je uloga zaljubljenog mladića

razit bez premca i da mu je primarna delatnost lov na ljude: u tom smislu on je sintetički karakter. Dok je bio sa Dobrivojem on je bio pravi parazit, po zlato dolazi u svojstvu lopova i probisveta, da bi zatim najavio proširenje svojih nadležnosti kroz ulogu lažnog čarobnjaka i astrologa, omiljenih likova u srednjem veku.²⁵ Ni to nije sve: na kraju komedije — ako ga prihvatimo kao njen deo — Manda ponovo postaje parazit, štaviše zvanično stupa u službu ličnog Gundalovog parazita, koju je ranije obavljao kod njegovog oca. Anonimni autor nas je ponovo odveo u ćorsokak i pomislili bismo da je pod pojmom parazita podrazumevao nešto nama nepoznato, ali u nekim detaljima se uočava da je ipak znao šta radi: kada Manda u svom predstavljanju objašnjava ko je i zašto je došao, on namerno naglašava da ga je privukao miris zlata, usput pominjući stare kuvare i praveći paralelu između skrivenog zlata i skuvanog jela. Tako je prvobitni *parasitus edax* mutirao u specifičnu kombinovanu tvorevinu ali komička tradicija nije sasvim zaboravljena, a na jednom mestu je možda i parodirana: tri parazita su došla po zlato, a kada Manda ispriča san koji mu je kao posledicu glavnog zgoditka predvideo samo pun želudac, čujemo repliku: „pa zar smo i tražili išta osim punog želuca?“²⁶

Ostali likovi su manje važni. Gundalov rob, *Panta Maler* (*Pantomalus*), ima tu čast da održi najefektniji monolog, izveden u mnogo čemu po starom obrascu, a njegov lik, iako je sa stanovišta radnje suvišan, sam po sebi je vrlo uspeo.²⁷ Panta iznosi već viđene žalbe robova na svoje

---

poverena robu: parazit Saturion pozajmljuje svoju ćerku, dakle slobodnu devojkicu, za prevaru koja po običaju ima za cilj da oslobodi ljubljenu devojkicu iz ruku beskrupuloznog podvodača. Samu prevaru sprovode pomenuti zaljubljeni rob i njegov pomoćnik, takođe rob; podvodač je navučen da otkupi Saturionovu ćerku, navodno odbeglu robinju (za novac kojim će rob otkupiti svoju draganu); nakon transakcije pojavljuje se Saturion i s pravom oduzima od podvodača rođenu ćerku koju ovaj nije smeo kupiti, budući da je slobodna; njegova cela uloga u prevari se svodi na to da je za nju znao i da je na kraju intervenisao prema dogovoru, tako da se, iako ne participira aktivno u prevari, može govoriti o njegovom doprinosu. Međutim, tu Saturionovu ulogu nije ni mogao odraditi dežurni prevarant u liku nekog roba, jer je neophodno da to bude slobodan čovek kako bi punopravno restituisao svoju bespravno kupljenu ćerku.

²⁵ Upor. DUCKWORTH 1952: 401.

²⁶ *Quer. 44: Quid autem aliud quaerimus nisi tantum quod sufficiat uentri et gulae?*

²⁷ CORSARO 1965: 25.

gospodare i, slično Plautovom *Stihu* (728-733), veliča suštinsku slobodu robovskog *underground* života. Dva parazita-pripravnik, *Saladin* (*Sardanapallus*) i *Žika fantom* (*Sycophanta*), predstavljaju samo pomoćne likove, ali je upadljiva pojava čak tri parazita i uopšte motiv tročlane grupe junaka, naročito negativnih, kakva u antičkoj komediji nije postojala. Ako *Sikofanta*, kao i u *Trogrošnom danu*, svojim imenom sugerše svoju ulogu prevaranta, vrlo je verovatno da je i imenom komšije *S u d i ć a* (*Arbiter*) pisac hteo nešto da kaže, samo nije jasno šta. Ako ostavimo po strani teoriju po kojoj je u njemu oličen sam autor,²⁸ preostaje da se zadovoljimo njegovom funkcijom svedoka-posrednika na fingiranoj parnici u završnoj sceni, gde shodno svojoj pasivnoj ulozi figurira kao svojevrсни dr *Votson*. Konačno, da ekipa *Gundala* predstavlja nekonvencionalni i autentični eksperiment, govori još jedan u nizu kurioziteta: potpuno odsustvo ženskih likova.

Komad po komad, komedija

Sasvim je očigledno da su i likovi i struktura *Gundala* nestandardni i neobično heterogeni. Osnovna nit radnje doduše postoji, ali je isprekidana dugim epizodama i upravo one predstavljaju najveću enigmę. Na prvi pogled, dijalog *Gundala* i *Larija* ima očigledan zadatak da ilustruje naslovni karakter, ali glavno obeležje komedije karaktera (kakva je Plautova komedija, čiji je *Gundalo* navodno potomak) podrazumeva prikazivanje naravi na delu, od čega u ovoj komediji nema ništa. Uz to, *Gundalov* karakter ne samo da ne utiče na razvoj događaja, već se u nastavku i potpuno menja. Ako *Gundalovo* najavljeno gundanje ne ostavlja traga, onda je scena sa *Larijem* sama sebi cilj. Ona se može shvatiti, kako je već pomenuto, kao razgovor čoveka sa samim sobom, kao svojevršno preispitivanje. Dijaloška forma kratkih pitanja i odgovora, u cilju opovrgavanja stavova sagovornika i upućivanja moralnih pouka, ima u antičkoj književnosti dugu istoriju, ali njeno mesto u komediji je teško objašnjivo. Još teži slučaj predstavlja *Mandina* tirada u petoj sceni. Epizoda je ne samo daleko izvan osnovnog toka, nego je i po sebi nejasna. Pretpostavke se svode na to da se u njoj iznosi kritika i parodija rimske lokalne i vrhovne vlasti, raznih trgovaca i mešetara i njihovu spregu sa tom

---

²⁸ JACQUEMARD-LE SAOS 1994: XXII.

vlašću, i najzad hrišćanskog sveštenstva. Tečaj magije lažnog vidovnjaka obiluje citatima i aluzijama, mnogim uočljivim i sigurno mnogim koje nismo u stanju da primetimo, a razrađen sistem mitološke alegorije dokazuje da autorovoj mašti nema kraja. Van svake sumnje, takva scena je zahtevala probrani auditorijum upućenih istomišljenika.²⁹ Jedini primer tradicionalne komičke epizode je pomenuti Pantin govor, remek-delo u duhu starih majstora, čija dramaturška funkcija bi mogla biti popunjavanje vremena za koje se u Gundalovoj kući, dakle van scene, sprovodi obred »purifikacije«. ³⁰ Poslednja, uslovno rečeno, epizoda je završna scena pregovora između preporođenog protagoniste i razoružanog antagoniste, koja ne stoji van radnje, ali je donekle na nju nakalemljena, budući da je rasplet već završen; izlišno je podsećati da to u ovoj komediji ne sme da nas čudi niti da se uzima za zlo.

Kad bi se pustilo mašti na volju, gotovo svaka etapa komedije (ili, ako se prihvati takva podela, svaki čin) činila bi celinu za sebe, čak nezavisan komad: po tome bi prvi deo opravdao naslov *Querolus*, za kojim bi usledio *Credulus* ili *Magus gloriosus*; Pantin monolog bi tada bio *Pantomalus sive Stichus*, dok bi naslov konačnog raspleta mogao biti nešto poput *Causidicaria*.

Poslednjom scenom, međutim, kroz sofističke verbalne zavrzlake, parodiju sudskog postupka i igru fikcije i stvarnosti, postiže se ne samo najefektniji »gundalovski« humor već i kulminacija komedije kroz svojevrstu rekapitulaciju njenih osnovnih, na početku najavljenih odlika: ironije i paradoksa. „Komedija ima dva naslova, vi izaberite koji vam se sviđa. Naš glavni junak je nesrećan — njega će upravo sreća pratiti.“ Lari savetuje Gundalu da radi sve što je njemu na štetu, jer time čini sebi u korist. Zlato je sakriveno — javno, usred kuće. U urni je zlato. U urni je samo pepeo. U urni je opet zlato. Manda drži Gundala u šaci, Gundalo drži Mandu u šaci. Gundalo ne bi došao do zlata da mu nije ukradeno: pošto je ukradeno — sačuvano je; ponizni parazit postaje drski prevarrant, pa opet ponizni parazit. Konačno, vrhunac ambivalencije predstavlja autorova ograda: da je sve u komediji izmišljeno i da niko ne treba u njoj da se prepozna — a cilj mu je po svojoj prilici bio upravo suprotan.

---

²⁹ JACQUEMARD-LE SAOS 1994: 88.

³⁰ CORSARO 1965: 132. — LOCKWOOD (1913: 222) ovu epizodu naziva „interlude“.

Lepido casu accidit

Prvi utisak se potvrdio: dvostruki naslov nije slučajan. Autor u svakom segmentu svesno i namerno balansira između krajnosti i poigrava se suprotnostima: prozom i stihom, smešnim i ozbiljnim, drevnim i savremenim, mitološkim i dnevno-političkim i najzad — stvarnim i nestvarnim. Kao da je uspeo u svojoj nameri da poseje dileme gde god stigne i kao da se, poput njegovog Dobrivoja, smeje s onoga sveta. Njegov neuhvatljivi ironični osmeh bio je toliko dominantan da ga je nadživeo, kao i Menandra njegova ironična Tihe. Na neki čudesan način, sama ova komedija potvrdiće ironiju sudbine na delu: kao famozno zlato koje je sačuvano time što je ukradeno — *contra rationem et fidem* — tako je i *Gundala* preživeo zato što je pogrešno smatran Plautovim.

Gundala je teško odgonetnuti, a možda još teže klasifikovati. Koliko je to komedija po antičkom obrascu, isto toliko i nije. Komediograf je pošao stopama slavni prethodnika i od apstraktne i vanvremenske palijate stvorio konkretnu i aktuelnu komediju. Stvorio je hibridni unikat i u tome pokazao viši stepen originalnosti nego njegovi uzori u odnosu na svoje uzore. Vekovna izolovanost učinila je svoje: dok Plautova i Terencijeva komedija neposredno nasleđuje novu antičku, gotovo kao u štafetnoj predaji, *Gundala* od poslednjih rimskih ostvarenja deli preko pet vekova, a njegov prvi direktni potomak, *Ćup Vitala* od Bloa, pojaviće se tek u XII veku. Stoga ova komedija, slikovito rečeno, pluta na pučini između dve naspramne obale i sasvim je u duhu njene dvojnosti posmatrati je, zavisno od obale, kao poslednju antičku — ili možda prvu srednjovekovnu.

Bibliografija

- BEARE (1964): W. Beare, *The Roman Stage*. London³.
- CONTE (1994): G. B. Conte, *Latin Literature: A History*, prev. J. B. Solodow, red. D. P. Fowler i G. W. Most. Baltimore—London.
- CORSARO (1965): F. Corsaro, *Querolus: Studio introduttivo e commentario*. Bologna.
- DU CANGE (1883): Du Cange, C., *Glossarium mediae et infimae Latinitatis*. Niort.
- DUCKWORTH (1952): G. E. Duckworth, *The Nature of Roman Comedy*. Princeton, New Jersey.
- JACQUEMARD-LE SAOS (1994): C. Jacquemard-Le Saos (izd., prev.), *Querolus* ("Le Grincheux"). CUF, Paris.

Goran Vidović

LOCKWOOD (1913): D. P. Lockwood, "The plot of the *Querolus* and the folktales of disguised treasure", *TAPhA* 44, 215-232.

LSJ: H. G. LIDDELL, R. SCOTT, H. S. JONES, *A Greek-English Lexicon*. Oxford 1996.

OCD²: N. G. L. HAMMOND, H. H. SCULLARD (izd.), *The Oxford Classical Dictionary*. Oxford 1978.

OCD³: S. HORNBLLOWER, A. SPAWFORTH (izd.), *The Oxford Classical Dictionary*. elektronsko izdanje 2000.

RANSTRAND (1951): G. Ranstrand (izd.), *Querolus sive Aulularia, incerti auctoris comoedia*. Göteborg.

The Last Comedy of the Ancients

Querolus sive Aulularia can be described as a curious combination of various literary influences. According to some, the comedy represents an act of bitter pagan reaction against the advancing Christianity. Though the anonymous author claimed to be following in the footprints of Plautus, this comedy is anything but a *palliata* as Plautus knew it. The *Querolus* was most probably composed for a private banquet rather than public performance, and it may have been read rather than acted. If the host of that banquet and the dedicatee of the comedy was Rutilius Namatianus, it can be assumed that the *Querolus* was written in early fifth century Gaul. As it was later attributed to Plautus (a misattribution due perhaps to its ambiguous title), the *Querolus* survived in the manuscripts, but as soon as the authorship of Plautus was rejected, the now anonymous comedy came to be viewed as an unfortunate imitation. If indeed the *Querolus* is an imitation of Plautus, it must be deemed a very modest achievement; but in fact it may be more original than Roman comedy had ever been. The intrusion of such elements as magic and mystery, mythological allegory and political invective, rhetorical altercation and even didactic, proves the unquestionable originality of the play but poses many difficult questions. Other features also call for special attention: combination of prose and verse, mixture of archaic and contemporary idiom, intriguing contrast of reality and fantasy, the intentionally optional title, and finally the strange mutation of inherited character-types. Puzzles tend to multiply with research; in spite of the enormous efforts of certain scholars, most of the questions remain unsolved.

Querolus sive Aulularia

PERSONAE

LAR FAMILIARIS
QVEROLVS, EVCLIONIS FILIVS
MANDROGERVS PARASITVS
SARDANAPALLVS PARASITVS
SYCOPHANTA PARASITVS
PANTOMALVS SERVVS
ARBITER VICINVS

PROEMIUM

1. Rutili, uenerande semper magnis laudibus, qui das honoratam quietem quam dicamus ludicris, inter proximos et propinquos honore dignum putans, duplici, fateor, et ingenti me donas bono: hoc testimonio, hoc collegio, haec uera est dignitas.

2. Quenam ergo his pro meritis digna referam praemia? Pecunia, illa rerum ac sollicitudinem causa et caput, neque mecum abundans neque apud te pretiosa est. Paruas mihi litterulas non paruus indulsit labor: hinc honos atque merces, hoc manebit praemium. Atque ut operi nostro aliquid adderetur gratiae, sermone illo philosophico ex tuo materiam sumpsimus. Meministine ridere tete solitum illos qui fata deplorant sua atque Academico more quod libitum foret destruere et adserere te solitum? †Sed quantum hoc est? Hinc ergo quid in uero sit, qui solus nouit, nouerit †: nos fabellis atque mensis hunc libellum scripsimus.

3. Materia haec est. Pater Queroli nostri fuit avarus Euclio. Hic Euclio aurum in ornam congegit olim, quasi busta patris, odoribus insuper infusis tituloque extra addito. Nauem ascendens ornam domi fodit, rem nulli aperuit. Hic peregre moriens parasitum ibidem cognitum filio coheredem instituit tacita scripturae fide, si eidem thesaurum occultum sine fraude ostenderet. Locum tantummodo thesauri senex ostendit oblitus doli. Parasitus nauem ascendit, ad Querolum venit et rupit fidem, magum mathematicumque sese fingens et quicquid mentiri fur potest.

Ea quae a patrono didicerat Queroli secreta at familiaria, quasi diuinus, loquitur.

4. Querolus fidem accomodat auxiliumque poscit. Parasitus magus domum purificat et puram facit, sed, ubi primum libere ornamento inspexit, uetere decipitur dolo. Bustum quod simulabatur credidit atque inrisum se putat. Inde, ut aliquatenus sese ulcisceretur, ornamento Queroli in domum callide et occulte obrepens per fenestram propulit. Qua explosa et comminuta, bustum in pretium vertitur. Itaque thesaurum contra rationem et fidem, † cum lateret perdidit, cum perisset reddidit. † 5. Postea re comperta, parasitus reuolat et partem petit. Sed quia quicquid abstulerit confitetur, quicquid rettulerit non docet, primum furti post etiam sepulcri violati est reus. Exitus ergo hic est: ille dominus, ille parasitus denuo fato atque merito conlocantur sic ambo ad sua. 6. Tuo igitur, <vir> inlustris, libellus iste dedicatur nomini. Viuas incolumis atque felix uotis nostris et tuis.

PROLOGUS

7. Pacem quietemque a uobis, spectatores, noster sermo poeticus rogat, qui Graecorum disciplinas ore narrat barbaro et Latinorum uetusta uestro recolit tempore. Praeterea precatur et sperat, non inhumana uoce, ut qui uobis laborem indulsit, uestram referat gratiam. 8. Aululariam hodie sumus acturi, non ueterem at rudem, inuestigatam et inuentam Plauti per uestigia. Fabella haec est: felicem hic inducimus fato seruatum suo atque <e> contrario fraudulentum fraude deceptum sua. Querolus, qui iam nunc ueniet, totam tenebit fabulam. Ipse est ingratus ille noster: hic felix erit. E contrario, Mandrogerus aderit fraudulentus et miser. Lar Familiaris qui primus ueniet, ipse exponet omnia. Materia uosmet reficiet, si fatigat lectio.

9. In ludis autem atque dictis, antiquam nobis ueniam exposcimus. Nemo sibimet arbitretur dici quod nos populo dicimus, neque propriam sibimet causam constituat communi ex ioco. Nemo aliquid recognoscat: nos mentimur omnia. 10. Querolus an Aulularia haec dicatur fabula, uestrum hinc iudicium, uestra erit sententia. Prodire autem in agendum non auderemus cum clodo pede, nisi magnos praeclarosque in hac parte sequeremur duces.

SCAENA I

Lar familiaris

LAR FAMILIARIS

11. Ego sum custos et cultor domus cui fuero adscriptus. Aedes nunc istas rego, e quibus modo sum egressus. Decreta fatorum ego tempero, si quid boni est, ultro accerso, si quid grauius, mitigo. Queroli nunc sortem administro, huius ingrati non mali. Hic exinde sibimet sufficiens fuit, quod primum est bonum, nunc autem etiam locupletissimus erit. Sic meritum est ipsius, nam quod pro meritis reddendum nobis non putatis, ipsi uosmet fallitis. Ordinem autem seriemque causae breuiter iam nunc eloquar.

12. Pater huius Queroli Euclio fuit auarus et cautus senex. Hic enorme pondus auri olim in ornamento condidit. Sic quasi <busta> paterna uenerans, aurum celabat palam. Peregre uadens ornamentum domi sepeliit ac reliquit ante aras meas: tumulum suis, mihi thesaurum commendauit. Abiit neque rediit senex. **13.** Peregre moriens, uni tantummodo rem indicauit fraudulentum et perfidum, cui tamen siue oblitus siue superuacuum putans de busto et titulo nihil exponit. Querolo iuxta fatum hoc sufficit. Nunc ergo thesaurus domi habetur, omnibus ignotus et notus tamen. Erat sane facile nobis aurum domino ostendere aut responso aut somnio. Sed ut agnoscant homines nemini auferri posse quod dederit deus, aurum quod fidei malae creditum est, furto conseruabitur. Fur ergo iam nunc aderit, per quem nobis salua res erit. Iste ornamentum cum reppererit, bustum putabit: sicine prospexit senex? Praedam qui abstulerit, reportabit, totumque reddet qui parte contentus non fuit. Itaque bene perfidus alteri fraudem infert, damnum sibi. Tamen ne frustra memet uideritis, exponere quaedam uolo.

14. Querolus iste noster, sicut nostis, omnibus est molestus, ipsi, si fas est, deo, homo ridicule iracundus, itaque ridendus magis. Disserere cum istoc uolupte est et confutare uanam hominum scientiam. Fatum itaque iam nunc et hominum e diuerso audietis: uos iudicium sumite. Genium autem ipsius esse me quantum fieri potuerit cautissime confitebor, ne quod mihi faciat malum, nam maledicere mihi metumquam cessat ille noctes et dies.

15. Sed eccum ipsum audio, fatum et fortunam clamitat. Iste ad me venit. Patrem peregre mortuum audiuit. Huius quam grauius dolet! Ut

QVEROLVS SIVE AVLVLARIA

sunt humana, credo quia nihil relictum comperit. Et quid ego nunc facio? Auolare subito hinc non possum, nimium memet credidi. Oportune hamigerum hic tridentem video, praesidium hercle non malum! Querolus si molestus esse hodie non destiterit, faciam ut queratur iustius. Vnde esse hoc dicam? Piscatores mane hac praeterisse uidi: ipsis forte hoc excidit.

SCAENA II

Querolus, Lar familiaris

QVEROLVS

16. O fortuna, o fors fortuna, o fatum sceleratum atque impium! Si quis nunc mihi tete ostenderet, ego nunc tibi facerem et constituerem fatum inexcuperabile.

LAR FAMILIARIS

Sperandum est hodie de tridente. Sed quid cesso interpellare atque adloqui? Salue, Querole.

QVEROLVS

Ecce iterum rem molestant: "salue Querole." Istud cui bono, tot hominibus hac atque illac "have" dicere? Etiam si prodesset, ingratum foret.

LAR FAMILIARIS

Misanthropus hercle hic uerus est: unum conspicit, turbas putat.

QVEROLVS

Quaeso amice, quid tibi rei mecum est? Debitum reposcis an furem tenes?

LAR FAMILIARIS

Iracundus nimium es, Querole.

QVEROLVS

Heia, ego officium sum aspernatus, adicit et conuicium.

LAR FAMILIARIS

Mane paulisper.

QVEROLVS

Non uacat.

QVEROLVS SIVE AVLVLARIA

LAR FAMILIARIS

Sic necesse est, mane.

QVEROLVS

17. Iam istud ad uim pertinet. Age, dic quid uis.

LAR FAMILIARIS

Scin tu quam ob causam tridentem istum gestito?

QVEROLVS

Nescio edepol, nisi quod primum propter inportunos inuentum esse hoc reor.

LAR FAMILIARIS

Idcirco hunc gestito, ut si me adtigeris, talos transfodiam tibi.

QVEROLVS

Dixin hoc fore? Nec salutatio inpune hic datur. Non mala hercle est condicio: neque te contingo neque me tu contigeris. Vale! Ite et conserite amicitias! Ecce adfabilitas prima quid dedit?

LAR FAMILIARIS

Mane, ego sum quem requiris quemque accusas, homuncio.

QVEROLVS

Ohe, talos ego incolumes ferre hinc uolo!

LAR FAMILIARIS

Non tu paulo ante fatum accusabas tuum?

QVEROLVS

Accuso et persequor.

LAR FAMILIARIS

Ades ergo huc, ego sum.

QVEROLVS

Tu fatum es meum?

LAR FAMILIARIS

Ego sum Lar Familiaris, fatum quod uos dicitis.

QVEROLVS

Te ego iamdudum quaero: nusquam hodie pedem!

LAR FAMILIARIS

Praemonueram de tridente, caue abstine!

QVEROLVS SIVE AVLVLARIA

QVEROLVS

Immo tu caue!

LAR FAMILIARIS

Ego iam prospexi.

QVEROLVS

Quidnam hoc est prodigium?

LAR FAMILIARIS

Apage sis, homo ineptissime, hic nullum est praestigium. Desiste, nisi excipere maus trina pariter uulnera.

QVEROLVS

18. Attat vero simile <est> esse hunc nescio quem de aliquibus uel geniis uel mysteriis. Ita seminudus dealbatusque incedit, toto splendet corpore. Euge, Lar Familiaris, processisti hodie pulchre. Sed non totum intellego. Quod seminudus es, recognosco, unde dealbatus, nescio. Egomet iamdudum apud carbonarias agere te putabam, tu de pistrinis uenis.

LAR FAMILIARIS

Hei, etiam istud de meo, quod, in malis tuis, commode iocaris. Audi nunc iam. Permoet nosmet, Querole, tua, quamuis inanis, querimonia. Idcirco itaque ueni ut ratio tibi ex integro redderetur, quod nemini antehac contigit.

QVEROLVS

Tibine rationem rerum humanarum licitum est nosse atque exponere?

LAR FAMILIARIS

Et noui et doceo. Proinde quicquid exinde quereris, hodie totum expromito.

QVEROLVS

Dies deficiet ante.

LAR FAMILIARIS

Breuiter percurrere pauca, de quibus nunc tibi exponantur omnia.

QVEROLVS

Unum solum est unde responderi mihi uolo: quare iniustus bene est et iustus male?

QVEROLVS SIVE AVVLV LARIA

LAR FAMILIARIS

Primum, ut apud uosmet fieri uideo, de persona est quaestio. Cuiam tu uerba promis, tibine an populo?

QVEROLVS

Et populo, et mihi.

LAR FAMILIARIS

Cum tu satis ipse sis reus, quemadmodum tibi aliisque multis defensorum te paras?

QVEROLVS

Ego noui me reum non esse.

LAR FAMILIARIS

Ergo posthac adsertio conticescet, si persona exploditur. Inter bonos an inter malos tete numeras?

QVEROLVS

Etiam quaeritas quid mihimet ipse uidear, cum de scelestis conquerar?

LAR FAMILIARIS

Si probo de illis tete esse quos accusas, hoc est de malis, pro quibus posthac loquere?

QVEROLVS

Si criminosum me esse conuiceris, necesse est meritis ut meis sensum accommodem.

LAR FAMILIARIS

19. Celeriter nunc mihi responde, Querole. Quanta iam putas fecisse te capitalia?

QVEROLVS

Equidem nullum quod sciam!

LAR FAMILIARIS

Nullumne? Ergo exciderunt omnia?

QVEROLVS

Immo omnia prope retineo, sed scelus nullum scio.

LAR FAMILIARIS

Eho, Querole, furtum nunquam admisisti?

QVEROLVS

Numquam ex quo destiti.

QVEROLVS SIVE AVLVLARIA

LAR FAMILIARIS

Ha, ha, he, hoc est numquam admisisse?

QVEROLVS

Quod uerum est, non nego. Adulescens quaedam feci, fateor, laudari quae solent.

LAR FAMILIARIS

20. Cur igitur desitisti de scelere tam laudabili? Transeamus istud. Quid de falso dicimus?

QVEROLVS

Hem quis autem uerum dicit? Istud commune est. Abi.

LAR FAMILIARIS

Idcirco crimen non est? Quid de adulterio?

QVEROLVS

Attat etiam hoc crimen non est.

LAR FAMILIARIS

Quando autem licitum esse coepit?

QVEROLVS

Men rogas, quasi tu nescias? Hoc est quod nec permitti nec prohiberi potest.

LAR FAMILIARIS

Quid ad haec, Querole? Videsne te contra licitum uiuere?

QVEROLVS

Si tu me ad haec reuocas, nemo est innocens.

LAR FAMILIARIS

Et tamen non de omnibus tete interrogauit, si reminisceris.

QVEROLVS

Nihil est amplius.

LAR FAMILIARIS

21. Nulli igitur mortem optasti?

QVEROLVS

Nemini.

LAR FAMILIARIS

Quid si conuinco?

QVEROLVS SIVE AVLVLARIA

QVEROLVS

Nihil est quod respondeam.

LAR FAMILIARIS

Dic mihi si soceros nunquam habuisti.

QVEROLVS

Ecce iterum generalia.

LAR FAMILIARIS

Ergo omnia de omnibus confiteris.

QVEROLVS

Quando sic interrogas.

LAR FAMILIARIS

Quando haec tibi leuia uidentur, nescio quid sit quod crimen putes. Dic mihi praeterea quotiens peieraueris. Expone celeriter.

QVEROLVS

Bona Hora hoc exaudiat! Istud a me semper alienum fuit.

LAR FAMILIARIS

Quanto amplius quam milies peieraueris, hoc requiro, saltem hoc dicit!

QVEROLVS

Ohe, illa tu nunc requiris cotidiana et iocularia.

LAR FAMILIARIS

Non facile intellego, periurium ioculare quid putas. Tamen transeamus quod, ut uideo, consuetudo iam fecit leue. Quid igitur? Sciens prudensque sacramentorum numquam rupisti fidem? Vt alia reticeam, numquam iurasti amare te quem iuratus oderas?

QVEROLVS

Heu me miserum! Quid ego hodie mali cum istoc repperi! Iuravi saepe, fateor, quod eum staret uerbis, non staret fide.

LAR FAMILIARIS

Vrbane igitur peierasti: fieri hoc solet. Quanto mallet ut sermo laberetur et staret fides! Tune, Querole, uerbis te absolutum esse credis? Peierat saepe qui tacet: tantum est enim tacere uerum quantum et falsum dicere.

QVEROLVS

Omnia igitur peregisti, totum commerui. Vale.

QVEROLVS SIVE AVVLV LARIA

LAR FAMILIARIS

22. Immo nihil est actum, Querole, nisi sequantur haec duo: primum contra meritum tuum miserum te non esse ut comprobem, secundo etiam felicem tete esse iam nunc ipse intellegas.

QVEROLVS

Ergone egomet aerumnosus non sum?

LAR FAMILIARIS

Es, fateor, sed uitio tuo. Atque ut in omnibus reuincare, expone breuiter de quibus quereris maxime.

QVEROLVS

Primum tibi, geniorum optime, conqueror de amicis.

LAR FAMILIARIS

Spes bona, quid de inimicis iste faciet? In quo tamen amicitiarum te laesit fides?

QVEROLVS

Nemo mihi magis molestus quam familiaris neque magis morigerus quam leuiter cognitus.

LAR FAMILIARIS

Quidnam hoc mirum est, si te qui nouit despicit, qui non nouit diligit?

QVEROLVS

Agimus tibi gratias, Lar Familiaris, tu nos ornas in omnibus.

LAR FAMILIARIS

Iam intellego quid querere. Visne breuibus remedium hinc dari?

QVEROLVS

Valde cupio.

LAR FAMILIARIS

23. In amicitiam et fidem stultum ne receperis. Nam inspientum atque improborum facilius sustinetur odium quam collegium.

QVEROLVS

Quid si sapiens non erit?

LAR FAMILIARIS

Stultos ingenio rege.

QVEROLVS

Quo modo?

QVEROLVS SIVE AVLVLARIA

LAR FAMILIARIS

Vis te non decipi?

QVEROLVS

Cupio.

LAR FAMILIARIS

Ne credideris nemini. In tua est potestate ne decipiaris. Cur accusas perfidos? Visne tibi honorem deferri?

QVEROLVS

Maxime.

LAR FAMILIARIS

Inter miseros uiuito.

QVEROLVS

Prope vera loqueris.

LAR FAMILIARIS

Visne te non decipi, maxime a tuis?

QVEROLVS

Vellem, si fieri potest.

LAR FAMILIARIS

Dicam quod dictum est prius: nemini te, Querole, nimis sodalem feceris. Res nimium singularis est homo, ferre non patiens parem. Minores despicitis, maioribus inuidetis, ab aequalibus dissentitis.

<QVEROLVS>

Dic quaeso, quid placeat.

<LAR FAMILIARIS>

Ergo secundum uitia et mores quid sit tenendum, discito. Compares comessiones uinum turbas respue. Quem tu maxime tibimet obligare uolueris, quanto leuius nectito! Conuentus uero et debacchationes et ioca friuola non quaero, ut amorem pariant, utinam nihil odiorum darent!

QVEROLVS

Quid quod plures huiusmodi societate optime utuntur?

LAR FAMILIARIS

Noui omnia. Illos mihi tu narras qui totum occultant? Nimium uel prudentes uel felices sunt quos requiris. Hoc ad Querolum non facit.

QVEROLVS

24. Est aliud quod accusem. Pauper ego sum quidem, sicut tu uel nosti uel facis, sed hoc mecum tolerabile est. Illud prorsus non fero quod tenuitati nemo ignoscit neque cuiquam <sufficit> ut aliquem dicat pauperem.

<LAR FAMILIARIS>

Quid praeterea?

<QVEROLVS>

Hui quantum adiiciunt! Stultitiam negligentiam somnum et gulam: patientia desidia, acrimonia crudelitati adsignantur. Sic vertuntur omnia. Nemo ad facultates, nemo ad sensum respicit. Semper diues diligens, contra pauper neglegens.

LAR FAMILIARIS

Censoribus haec reserua, Querole. Nunc autem illud dicito quod specialiter te inquietat et grauatur, nam ista quae protulisti, communia sunt et antiqua paupertatis crimina. Tamen tu neque diues neque pauper es. Hoc si agnosceres, felix eras.

QVEROLVS

Scisne me nuper patrem amisisse?

LAR FAMILIARIS

Seruasti praeceptum! Speciale hoc plane est: hoc est quod nemini antehac contigit! Quid igitur? Nonne iustum hoc fuit patrem ut efferret filius?

QVEROLVS

Fateor, sed pater ipse nihil reliquit.

LAR FAMILIARIS

Dura deploratio! Exequias inanes tibi contigisse luges? Iresceris ergo, non doles. Patri certe nihil defuit tibi hodie nihil deficit: non enim hoc parua hereditas. Suscensesne? Senio saltem extremo sibimet uixit, qui semper tibi. Vtinam tu heredibus tantum relinquant quantum reliquit Euclio! Dic ergo aliud: iam istinc nihil audio.

QVEROLVS

25. Seruus mihi est quem tolerare nequeo, Pantomalus et mente et nomine.

QVEROLVS SIVE AVLVLARIA

LAR FAMILIARIS

Felicem te, Querole, si unus tibi est Pantomalus, multi Pantomalos habent.

QVEROLVS

Sed plures audio qui suos etiam laudant.

LAR FAMILIARIS

Isti peiores habent.

QVEROLVS

Cur igitur laudant?

LAR FAMILIARIS

Quia quid perdant, nesciunt.

QVEROLVS

26. Tempestas maxime fructus meos abstulit, numquid commune hoc fuit?

LAR FAMILIARIS

Non uno genere homines puniuntur: tibi tempestas obfuit, alter aliud pertulit.

QVEROLVS

Ohe, consortes mei iamdudum nihil incommodi pertulerunt.

LAR FAMILIARIS

Fallis turpiter.

QVEROLVS

Da, quaeso, ueniam: ignorabam peculiarem tibi curam esse hanc de consortibus meis. 27. Adhuc habeo quod obiciam. Vicinus mihi malus est.

LAR FAMILIARIS

Ecce rem uere malam! Tamen, Querole, de uno isto quantum etiam hic praestiterim, uide. Vicinum malum pateris unum tantum, quid faciunt illi qui plures habent?

QVEROLVS

Conserua istum quaeso, Lar Familiaris, ex uoto meo tuere quem praestitisti ne forte nascantur duo.

QVEROLVS SIVE AVLVLARIA

LAR FAMILIARIS

Quid si etiam hinc uincimus? Dic quaeso nunc mihi quem tu putas feliciorum, tete an istum de quo quereris?

QVEROLVS

Quidnam hic simile est? Aut numquid dubitari potest feliciorum eum esse qui alterum queri compellit quam ille qui ad querelam confugit?

LAR FAMILIARIS

Hem Querole, uis iam nunc facimus ut infeliciorum esse hunc scias?

QVEROLVS

Valde cupio.

LAR FAMILIARIS

Sed hoc egomet tibi tantum indicabo. Paululum aurem accommoda.

QVEROLVS

Cur non aperte loqueris? Numquidnam etiam tu times?

LAR FAMILIARIS

Quidni timeam qui tecum uiuo? Aurem accommoda.

QVEROLVS

Age, dicito... Ha ha he, habeat teneat possideat tsequet cum suis! Laute edepol nos accipis, doctor!

<LAR FAMILIARIS>

Nonne?

<QVEROLVS>

Certe iam nihil conqueror.

LAR FAMILIARIS

Quid istuc, Querole? Paululum tibi ita uidetur, rursus ad ingenium redis. 28. Sed quoniam miserum te non doces, superest ut felicem comprobem. Dic quaeso, Querole, sanus es?

QVEROLVS

Ita arbitror.

LAR FAMILIARIS

Quanti hoc aestimas?

QVEROLVS

Hoc etiam inputas?

QVEROLVS SIVE AVLVLARIA

LAR FAMILIARIS

O Querole, sanus es et felicem te negas? Vide ne postmodum felicem te fuisse scias.

QVEROLVS

Iam superius dixeram, bene mecum agitur, sed iuxta alios male.

LAR FAMILIARIS

Certe apud te bene.

QVEROLVS

Fateor.

LAR FAMILIARIS

Quid quaeris amplius?

QVEROLVS

Quare alii melius?

LAR FAMILIARIS

Iam istud ad invidiam pertinet.

QVEROLVS

Sed recte inuideo, nam sum deterior inferioribus.

LAR FAMILIARIS

Quid si feliciorum tute edoceo quam sunt isti, de quibus dicturus es?

QVEROLVS

Tum igitur facies posthac Querolus nullum permittat queri.

LAR FAMILIARIS

29. Vt negotium sit brevius et lucidius, argumenta remoueo. Tu fortunam dicito cuius tibi condicio placeat: sortem autem quam ipse uolueris iam nunc dabo. Tantum illud memento: ne putes posse te aliquid deplorare atque excipere, unde aliquid legeris.

QVEROLVS

Placet optio: da mihi diuitias atque honores militares uel mediocriter.

LAR FAMILIARIS

Istud tibi praestare ualeo. Verum illud uide si tu ualeas implere quod petis.

QVEROLVS

Quid?

QVEROLVS SIVE AVLVLARIA

LAR FAMILIARIS

Potes bellum gerere, ferrum excipere, aciem rumpere?

QVEROLVS

Istud numquam potui.

LAR FAMILIARIS

Cede igitur praemio atque honoribus his qui possunt omnia.

QVEROLVS

Saltem aliquid nobis tribue in parte hac ciuili et miserabili.

LAR FAMILIARIS

Vis ergo omnia et exigere et exsoluere?

QVEROLVS

Attat hoc excidit. Iam neutrum uolo. 30. Si quid igitur potes, Lar Familiaris, facito ut sim priuatus et potens.

LAR FAMILIARIS

Potentiam cuiusmodi requiris?

QVEROLVS

Vt liceat mihi spoliare non debentes, caedere alienos, uicinos autem et spoliare et caedere.

LAR FAMILIARIS

Ha, ha, he, latrocinum non potentiam requiris. Hoc modo nescio edepol quemadmodum praestari hoc possit tibi. Tamen inueni: habes quod exoptas. Vade, ad Ligerem uiuito.

QVEROLVS

Quid tum?

LAR FAMILIARIS

Illic iure gentium uiuunt homines; ibi nullum est praestigium, ibi sententiae capitales de robore proferuntur et scribuntur in ossibus; illic etiam rustici perorant et priuati iudicant; ibi totum licet. Si diues fueris, patus appellaberis: sic nostra loquitur Graecia. O silvae, o solitudines, quis uos dixit liberas? Multo maiora sunt quae tacemus. Tamen interea hoc sufficit.

QVEROLVS

Neque diues ego sum neque robore uti cupio. Nolo iura haec siluestria.

QVEROLVS SIVE AVLVLARIA

LAR FAMILIARIS

Pete igitur aliquid mitius honestiusque, si iurgare non potes.

QVEROLVS

31. Da mihi honorem qualem optinet togatus ille nec bonus.

LAR FAMILIARIS

Et tu togatos inter felices numeras?

QVEROLVS

Maxime.

LAR FAMILIARIS

Rem prorsus facilem nunc petisti. Istud etiamsi non possumus, possumus. Visne praestari hoc tibi?

QVEROLVS

Nihil est quod plus uelim.

LAR FAMILIARIS

Vt maxima quaeque taceam, sume igitur tegmina hieme trunca et aestate duplicia, sume laneos cothurnos, semper refluos carceres quos pluuias soluat, puluis compleat, caenum et sudor glutinet, sume calceos humili fluxos tegmine quos terra reuocet, fraudet limus concolor. Aestum uestitis genibus, brumam nudis cruribus, in soccis hiemes, cancos in tubulis age, patere inordinatos labores, occursus antelucanos, iudicis conuiuium primum postmeridianum aut aestuosum aut algidum aut insanum aut serium. Vende uocem, uende linguam, iras atque odium loca. In summa, pauper esto et reporta penatibus pecuniarum aliquid, sed plus criminum. Plura etiam nunc dicerem, nisi quod efferre istos melius est quam laedere.

QVEROLVS

Neque istud volo. **32.** Da mihi diuitias quales consequuntur illi qui chartas agunt.

LAR FAMILIARIS

Sume igitur uigilias et labores illorum quibus inuides. Aurum in iuuenta, patriam in senecta quaere, tiro agelli, ueteranus fori, ratiocinator erudite, possessor rudis, incognitis familiaris, uicinis nouus, omnem aetatem exosus agito, funus ut lautum pares, heredes autem deus ordinabit. Istis nolo inuideas, Querole. Saepe condita luporum fiunt rapinae uulpium.

QVEROLVS SIVE AVLVLARIA

QVEROLVS

33. Heia nec chartas uolo. Tribue saltem nunc mihi peregrini illius et transmarini mercatoris sacculum.

LAR FAMILIARIS

Age igitur coscende maria, te tuosque pariter undis et uentis credito.

QVEROLVS

Istud egomet numquam uolui. Da mihi saltem uel capsas Titi.

LAR FAMILIARIS

Sume igitur et podagram Titi.

QVEROLVS

Minime.

LAR FAMILIARIS

Neque tu capsas continges Titi.

QVEROLVS

Neque istud uolo. Da mihi psaltrias et concubinulas quales habet auarus ille fenerator aduena.

LAR FAMILIARIS

Habes nunc plane tota mente quod rogas. Suscipe quod exoptas toto cum choro. Sume Paphien, Cytheren, Briseiden, sed cum pondere Nestoris.

QVEROLVS

Ha ha he, quam ob rem?

LAR FAMILIARIS

Habet hoc ille cuius tu sortem petisti. Eho, Querole, numquam audisti "nemo gratis bellus est"? Aut haec cum his habenda sunt aut haec cum his amittenda sunt.

QVEROLVS

34. Adhuc inuenio quod requiram. Da mihi saltem inpudentiam.

LAR FAMILIARIS

Urbane edepol tu nunc omnia quae negauerim, concupiscis. Si toto uis uti foro, esto impudens, sed sapientiae iactura facienda est nunc tibi.

QVEROLVS

Quam ob rem?

QVEROLVS SIVE AVLVLARIA

LAR FAMILIARIS

Quia sapiens nemo est impudens.

QVEROLVS

Vae tibi, Lar Familiaris, cum tua disputatione!

LAR FAMILIARIS

Vae tibi, Querole, cum tua querimonia.

QVEROLVS

35. Numquamne mutabis, calamitas?

LAR FAMILIARIS

<Non> quamdiu tu uixeris.

QVEROLVS

Felices ergo non sunt?

LAR FAMILIARIS

Sunt aliqui, sed non illi quos tu putas.

QVEROLVS

Quo modo? Si ostendero iam nunc tibi aliquem et sanum et divitem, felicem hunc negabis?

LAR FAMILIARIS

Diuitem potes nosse. Sanum esse quid putas?

QVEROLVS

Corpore bene ualere.

LAR FAMILIARIS

Quid si aegrotat animo?

QVEROLVS

Istud egomet nescio.

LAR FAMILIARIS

O Querole, imbecilla tantum uobis corpora uidentur: quantum animus est infirmior! Spes, timor, cupiditas, auaritia, desperatio non esse felicem sinunt. Quid si nescio quis ille alius in corde, alius est in uultu? Quid si laetus publice, maeret domi? Vt maiora reticeam, quid si uxorem non amat, quid si uxorem nimis amat?

QVEROLVS

Si nemo felix, nemo igitur iustus.

QVEROLVS SIVE AVLVLARIA

LAR FAMILIARIS

Etiam hinc respondeo. Sunt aliqui, fateor, iusti prope, sed prima est horum calamitas. Estne aliquid quod requiras?

QVEROLVS

Immo edepol nihil. Meam mihi concede sortem, quando nihil melius repperi.

LAR FAMILIARIS

36. Igitur quamquem felicem esse te constiterit, tamen etiam nunc beatiorem te futurum ut agnoscas, uolo. Aurum hodie multum consequere.

QVEROLVS

Ludis nos: fieri hoc non potest.

LAR FAMILIARIS

Quam ob causam?

QVEROLVS

Quia non est via.

LAR FAMILIARIS

Sane difficile est nobis facere atque inuenire quod tu non intelligis.

QVEROLVS

Dic quaeso numquid rex aliquid largietur?

LAR FAMILIARIS

Nihil.

QVEROLVS

Numquid amicus donabit aliquid?

LAR FAMILIARIS

Nihil.

QVEROLVS

Numquidnam ex transverso quispiam me heredem instituet?

LAR FAMILIARIS

Nihil minus.

QVEROLVS

Numquid thesaurus alicubi defossus apparebit ante oculos meos?

QVEROLVS SIVE AVLVLARIA

LAR FAMILIARIS

Atqui si thesaurus domi tuae lateret, prius alteri esset ostendendus quam tibi.

QVEROLVS

Et quemadmodum sum habiturus egomet quod mihi nullus dabit?

LAR FAMILIARIS

37. Vade iam nunc et quicquid contra te est, facito.

QVEROLVS

Cur ita?

LAR FAMILIARIS

Sic expedit. Fallenti credito et circumuenienti operam atque adsensum accommoda. Fures si ad te uenerint, excipe libenter, praedones etiam similiter!

QVEROLVS

Tum, si aliquis meis aedibus facem subiciet, iuberesne me oleum infundere?

LAR FAMILIARIS

Noueram te crediturum non esse.

QVEROLVS

Fures mihi ac praedones cui bono?

LAR FAMILIARIS

Vt si quid tibi spei aut praesidii est, totum auferant.

QVEROLVS

Cur ita?

LAR FAMILIARIS

Vt sis diues.

QVEROLVS

Quo modo?

LAR FAMILIARIS

Bona si perdideris tua.

QVEROLVS

Quam ob rem?

LAR FAMILIARIS

Vt sis felix.

QVEROLVS SIVE AVLVLARIA

QVEROLVS

Quomodo?

LAR FAMILIARIS

Si fueris miser.

QVEROLVS

Istud plane est quod saepe audiui "obscuris uera inuoluere". Sed quid facere me iubes?

LAR FAMILIARIS

Quod contra te putas.

QVEROLVS

Dic ergo quid sit, ne fortassis aliquid pro me faciam nescius.

LAR FAMILIARIS

Quicquid egeris gesserisque hodie, pro te fiet.

QVEROLVS

Quid si egomet nolo?

LAR FAMILIARIS

Velis nolis hodie bona fortuna aedes intrabit tuas.

QVEROLVS

Quid si aedes obsero?

LAR FAMILIARIS

Per fenestram defluet.

QVEROLVS

Quid si et fenestras clausero?

LAR FAMILIARIS

O stulte homo, prius est ut tecta pateant ipsaque sese tellus aperiat quam ut tu excludas uel submoueas quod mutari non potest.

QVEROLVS

38. Igitur quantum intellego, non mihi praestatur quod uelim nolim faciendum est.

LAR FAMILIARIS

Neque ego id expectabam ut gratias ageres, sed ut Querolum te constaret in omnibus.

QVEROLVS

Tu nunc quo tendis?

LAR FAMILIARIS

In aedes tuas, immo nostras, me recipio. Inde ibo quolibet, ita tamen usquequaque peruagabor ut te numquam deseram.

QVEROLVS

39. Incertus ego sum factus magis hodie quam semper fui. Quid ergo nunc faciam cum responso huiusmodi? Cuiquamne oraculum tale unquam datum est ut ipse sibimet mala quaereret aut non excluderet, si fieri posset, ingruentem miseriam? "Perde, inquit, si quid est tibi domi ut adquiras plurima." Mea si mihi auferantur, aliena quando et quis dabit? "Vade, inquit, fures require, praedones recipe in domum." Primum hoc si cognosci atque etiam si probari potuerit, nonne iudex, iure optimo, pessum dabit tamquam latronum conscium?

40. Sed ubinam fures ipsos modo requiram, ubi inuestigem nescio. Vbinam illa est cohors fuliginosa uulcanosa atra quae de die sub terras habitant, nocte in tectis ambulant? Vbi illi sunt qui urbane fibulas subducunt quique curtant balteos? Nisi fallor, unum ex ipsis uideo atque ecce rem gerit. Hem tibi clamo inpostor! Ohe cessa, euge seruata est fibula. Attat spes mihi nulla est: mandato excidi. Interdictum fuerat ne obuiarem furibus, uerum ne excluderem; hercle hoc stultum est, nihil prorsus hinc placet.

41. Atque edepol, nisi fallor, iste qui apud me est locutus, urbanus est homo. Numquodnam meritum nunc meum, ut mihi potissimum res diuina ostenderetur? Hic nescio quid est praestigii. Vereor hercle ne furtum quod denuntiabat, iam perfecit. Ego me hac intus refero, atque hominem si repperero, continuo producam foras.

SCAENA III

Mandrogerus Sycophanta Sardanapallus

MANDROGERVS

42. Multum esse sese aliqui laudant qui uel pugnaces feras uel fugaces bestias, aut uestigiis insequuntur aut cubilibus deprehendunt aut casu opprimunt. Quanto mihi maius est ingenium et lucrum, qui homines uenor publice. Sed quos homines! Diuites et potentes et litteratos maxime! Mandrogerus ego sum parasitorum omnium longe praestantissimus. Aula quaedam hic iacet cuius odorem mihi trans maria uentus detulit. Cedant iuris conditores, cedant omnia cocorum ingenia,

QVEROLVS SIVE AVLVLARIA

cedant Apici fercula! Huius ollae condimentum solus sciuit Euclio. Quid miramini? Aurum est quod sequor: hoc est quod ultra maria et terras olet. Quid ad haec uos dicitis, nouelli atque incipientes nunc mei? Quando haec discere potestis, quando sic intellegitis, quando sic docebitis?

SYCOPHANTA

43. Atqui si scias, Mandrogerus noster, quale egomet somnium nocte hac uidi!

MANDROGERVS

Dic obsecro, si quid est boni.

SYCOPHANTA

Nocte hac uidebam thesaurum quem sperabamus nobis uenisse in manus.

MANDROGERVS

Quid tum?

SYCOPHANTA

Videbam ex parte solidos.

MANDROGERVS

Ha, istud non placet.

SYCOPHANTA

Erant praeterea uncinuli, hamati, torques et catenulae.

MANDROGERVS

Dic quaeso: aliqua insuper non somniasti uincula et uerbera?

SARDANAPALLVS

Infaustum hercle hominem. Solum hic non uidit carcerem. Ohe homo prodigiose, ego te iam nunc explodo cum uerbis tuis. Nocte ista, ego in somnis funus uidebam.

MANDROGERVS

Dii te seruent hic bene!

SARDANAPALLVS

Et nos ipsi funus illud nescio quo ferebamus.

MANDROGERVS

Optime.

SARDANAPALLVS

Insuper etiam deflebamus defunctum illum, quasi alienum tamen.

MANDROGERVS

Audin tu istaec, stulte homo? Talia egomet iam manifesta malo quam tua somnia. Funus ad laetitiam spectat, lacrimae ad risum pertinet et mortuum nos ferebamus: manifestum est gaudium. 44. Ego autem meum uobis narrabo somnium prorsus manifestissimum. Dicebat nescio quis somnianti nocte hac mihi thesaurum istum quem requirimus mihi seruari manifesta fide nec cuiquam alteri concessum esse aurum illud inuenire nisi mihi. Sed insuper adiecit ex istis opibus hoc tantummodo mihi profuturum quod consumpsisset gula.

SYCOPHANTA

Optime edepol somniasti. Quid autem aliud quaerimus nisi tantum quod sufficiat uentri et gulae?

SARDANAPALLVS

Pulchre edepol somniasti. Felicem te, Mandrogerus, nosque qui tecum sumus.

MANDROGERVS

45. Sed heus tu, Sycophanta noster, nisi me fallit traditio, iam peruenimus.

SARDANAPALLVS

Ipsa est platea quam requiris.

SYCOPHANTA

Recurrere ad indiculum cito.

MANDROGERVS

Sacellum in parte, argentaria ex diuerso.

SYCOPHANTA

Vtrumque sic est.

MANDROGERVS

Ventum est.

SARDANAPALLVS

Quid praeterea?

MANDROGERVS

Domus excelsa.

SYCOPHANTA

Apparet.

MANDROGERVS

Ilignis foribus.

SARDANAPALLVS

Ipsa est.

MANDROGERVS

Attat quam humiles hic fenestras uideo. Euge hic frustra clauduntur fores. Tum praeterea inermes quantum inter sese distant regulae. Secura hercle regio hic mihi et fures nil nocent. Sed interius mihi aurum olet. Alia temptandum est uia. Heia nunc, Sycophanta noster tuque Sardanapalle, si quid uobis ingenii, comitatis et uirtutis, nunc totum ostendite. Ego tamquam cynicus magister inuenta et inclusa trado gaudia. Retia uosmet obsidete, dum percurro cubilia. Iam omnia tenetis animo, quae iamdudum diximus quaeque exinde meditamus nocte ac die.

SYCOPHANTA

46. De atrio porticus in <dextra, sacrarium ad sinistram.

MANDROGERVS>

Recte rationem tenes.

SARDANAPALLVS

In sacrario tria sigilla.

MANDROGERVS

Conuenit.

SYCOPHANTA

Arula in medio.

MANDROGERVS

Sic sunt omnia.

SARDANAPALLVS

Aurum ante aram.

MANDROGERVS

Hoc iam nostrum est. Quid, ipsius Queroli indicia iam tenetis?

SYCOPHANTA

Melius hercle quam tua. Tu uide an diuinare possis, nos mediri nouimus.

QVEROLVS SIVE AVVLV LARIA

MANDROGERVS

Ego istuc in parte hac deambulatum ibo, illinc obseruabo omnia atque ubi res uel ratio postularit, continuo hic adero.

SYCOPHANTA

Nos quoque paululum istac secedamus, ne suspicionem improbitas paret.

SCAENA IV

Querolus Sycophanta Sardanapallus

QVEROLVS

47. Noster ille qui mecum est locutus, nusquam apparuit neque aliquid subripuit intus. Iste plane homo non fuit.

SARDANAPALLVS

Hem ipse est. Vellem hercle audire hunc hominem quem uidi modo. Ego magos mathematicosque noui, talem prorsus nescio. †Hoc est diuinare hominem†, non qualiter facere quidam risores solent.

QVEROLVS

Hem quemnam diuinam isti esse dicunt?

SARDANAPALLVS

Sed hoc nouum est quod uidi modo. Vbi te aspexerit, primum tuo te uocat nomine, dein parentes, seruos atque omnem familiam exponet, quasi nouerit, quid tota gesseris aetate quidue postea sis acturus, totum edisserit.

QVEROLVS

Bellus hercle hic nescio qui est. Non praetereunda est fabula.

SARDANAPALLVS

Quaeso sodes, adgrediamur hominem illum ratione qualibet.

[SARDANAPALLVS]

O me stultum atque ineptum qui non consului statim!

SYCOPHANTA

Et ego hercle uellem, uerum ut nosti, non uacat.

QVEROLVS

48. Cur non omnia agnosco? Saluete amici.

SYCOPHANTA

Saluus esto qui saluos esse non iubes.

QVEROLVS SIVE AVVLV LARIA

QVEROLVS

Quid uos? Secretumne aliquod?

SARDANAPALLVS

Secretum a populo, non secretum a sapientibus.

QVEROLVS

De mago nescio quid uos audiui.

SARDANAPALLVS

Ita est, de nescio quo nunc sermo erat qui omnia diuinat. Verum quisnam ille homo sit nescio.

QVEROLVS

Estne talis aliquis?

SARDANAPALLVS

Maxime. Ergo, Sycophanta, ut dixeram, per te tuosque, mi sodes, te rogo ut illac uenias mecum una simul.

SYCOPHANTA

Iamdudum dixi, ultro et libenter irem, si uacuum nunc esset mihi.

SARDANAPALLVS

Mane paulisper.

QVEROLVS

Quaeso amice ne te subripias tam cito: egomet quoque scire cupio quisnam iste est de quo sermo nunc erat.

SYCOPHANTA

Edepol, nescio quid aliud mihi est negotii. Cognati atque amici iamdudum me expectant domi.

SARDANAPALLVS

Magna, hercle, hominis difficultas et persuasio. Neque nunc te amici expectant neque cognati. Paulisper mane.

QVEROLVS

49. Quaeso, amice, si mea non est odiosa societas, consulere uobiscum uolo.

SARDANAPALLVS

Vereor hercle ne difficilem se nobis faciat, si plures uidet.

QVEROLVS SIVE AVLVLARIA

SYCOPHANTA

Optime, edepol. Ecce sodes, comitem quaerebas: habes. Mihi molestus ne sies.

QVEROLVS

Quaeso, amice, si huic ita uidetur abeat. Nos illac una simul.

SARDANAPALLVS

Atqui isto nobis est opus, quoniam hominem illum uidit et nouit bene.

QVEROLVS

Iustum est ut nobis hodie operam impendas, quoniam sic ratio expostulat.

SYCOPHANTA

Immo, hercle, iste illum nouit melius atque ille hunc familiariter.

QVEROLVS

Sed quaeso nunc uestram fidem: quisnam hic homo est uel cuius loci?

SYCOPHANTA

50. Quantum comperi, Mandrogerus uocatur: hoc scio.

QVEROLVS

Attat pulchrum hercle nomen. Iam hoc de magis existimo.

SYCOPHANTA

Primum praeterita edicit, si omnia cognoscis, tum de futuris disserit.

QVEROLVS

Magnum, hercle, hominem tu narras. Et consulere hunc non placet?

SYCOPHANTA

Volo equidem, sed paulisper non uacat.

QVEROLVS

Age, da operam amicis: nobis quoque similiter impera si quid uoles.

SYCOPHANTA

Habeo gratiam: quoniam istud uultis, fiat. Sed audite quid loquor, huiusmodi homines impostores esse.

QVEROLVS

Hem sodes, ipsud uolebam dicere. Certe ferulas non habet neque cum turbis ambulat?

SYCOPHANTA

Ha, ha, he, tales, hercle, consulere hic deberet homo curiosissimus!

QVEROLVS SIVE AVLVLARIA

SARDANAPALLVS

Verbis quantum uult, ille fallat, plus de nobis non licet.

SYCOPHANTA

Si uobis it uidetur, placeat ut ego hominem scisciter atque ut omnia perquiram non uno modo. Si mihi ille de omnibus respondere potuerit, sciatis uere esse hunc diuinum uel magum.

SARDANAPALLVS

Dixisti optime. Sed eccum ipse hac praeterit. Ita ut uolui, contigit. Quanta in ingressu grauitas, quanta in uultu dignitas!

QVEROLVS

Adgrediamur hominem, atque a publico seuocemus ut secreto disserat.

SCAENA V

Querolus Mandrogerus Sycophanta Sardanapallus

SYCOPHANTA

51. Salue Mandrogerus.

MANDROGERVS

Saluos esse uos uolo.

QVEROLVS

Tu quoque incolumis esto, sacerdotum maxime, quoniam laudaris ac diligeris plurimum merito tuo.

SYCOPHANTA

Scin tu, Mandrogerus, quid ex te uolumus noscere?

MANDROGERVS

Quaenam? Fortasse noui.

SYCOPHANTA

Consulere de quibusdam uolumus et cognoscere tuam insignem sapientiam.

MANDROGERVS

Non equidem constitueram, sed quoniam ita uultis, consulite ut respondeam.

SYCOPHANTA

Quaesumus ut libenter nobis operam tuam impendas. Prolixa nunc disceptatione opus est.

MANDROGERVS

52. Dicite quid uelitis.

SYCOPHANTA

Primum ut exponas quaesumus quae sunt optima sacrorum genera uel cultu facilia.

MANDROGERVS

Duo sunt genera potestatum: unum est quod iubet, aliud quod obsecundat: sic reguntur omnia. Praeclarius maiorum potestas, sed minorum saepe utilior gratia. Verum de maioribus neque mihi dicere neque uobis audire est utile. Itaque si et inuidiam et sumptum euitatis, sperate ab inferioribus.

SYCOPHANTA

53. Quaenam ista sunt obsequia quibus obsequi nunc oportet?

MANDROGERVS

Dicam celeriter. Tria sunt in primis: planetae potentes, anseres inportuni et cynocephali truces. Has tu effigies omnibus in fanis et sacellis si intueare, facile intelleges. Haec tria tu si euadere uel placare potueris, nihil est obstare quod possit tibi.

SYCOPHANTA

Illosne, quaeso, tu mihi planetas loqueris numeris qui totum rotant?

MANDROGERVS

Ipsos, nec uisu faciles nec dictu affabiles, atomos in ore uoluunt, stellas numerant, maria aestimant; sola mutare non possunt sua.

SYCOPHANTA

Egomet audieram quod ipsi omnia gubernarent.

MANDROGERVS

54. Ha, ha, he, hic si aliquid gubernari censes, nescio ubi naufragium dixeris. Vbi rerum omnium penuriam esse norunt, illic homines congregant. Summa est medella uicissim alia ut euertant loca. Messes hac atque illac transferunt diris tempestatibus omnesque fructus paucorum improbitas capit.

SARDANAPALLVS

Nouum tibi est transferri messes?

QVEROLVS SIVE AVLVLARIA

MANDROGERVS

Istis licet rerum omnium species atque formas, ut libuerit, vertere. Sed quot gradibus et transfusionibus! Aliud ex alio iubent. Triticum ex uino subito fieri uideas, uinum ex tritico. Iam flaua seges hordei facile efficitur ex quouis titulo et nomine. Mortales uero animas siue inferis siue superis addere nullus labor.

SARDANAPALLVS

Vides ergo tam potentes placari opertere.

MANDROGERVS

Ha, ha, he, paucis hoc licet. Sacraria istaec nimis superba sunt et sumptuosa maxime; si obaudire uultis, exiguo uotum soli sacello soluite.

SYCOPHANTA

55. Et oracla istaec, ubinam specialiter sunt expetenda?

MANDROGERVS

Vbi libet: hac atque illac, sursum deorsum, in terra in mari.

SYCOPHANTA

Et quisnam infelix deprehendere aut adire possit haec tam uaga sidera?

MANDROGERVS

Adire <non> facile est, abire impossibile.

SYCOPHANTA

Quam ob rem?

MANDROGERVS

Mysteria sunt in aditu diuersa et occulta, quae nos soli nouimus: † arpigiae cynocephali †, furiae, ululae, nocturnae striges. Absentes hydris congregant, praesentes uirgis submouent. Ita neque abesse licitum est nec adire tutum. Turbas abigunt et turbas amant. Quid plura [Querole]? Si te numina diligunt, ne tu quicquam hinc noueris.

SYCOPHANTA

56. Atqui, sacerdos noster, mysterium hoc iam displicet. De secundo illo genere anserino edissere atque expone si quid est boni.

MANDROGERVS

Isti sunt qui pro hominibus perorant ante aras atque altaria quibus cygnea sunt capita et colla. Reliquias edere mensarum solent. Isti sunt ariolorum longe fallacissimi. Tantum est quod uota hominum

QVEROLVS SIVE AVLVLARIA

interpretantur et male, precemque dicunt, sed responsa numquam eliciunt congrua.

SARDANAPALLVS

Hosne tu olores esse narras? Ego in sacellis proxime anseres inspexi multos: neminem uidi cygnum. Magnis gutturibus capita adtollunt, alas pro manibus gerunt. Primum inter sese linguam trisulco uibrant sibilo. Inde ubi sonuerit unus, cuncti alas quatiunt diris cum clangoribus.

MANDROGERVS

Non paruo explentur isti. Panem neque nouerunt neque uolunt, hordea insectantur fracta et madida, spicas nonnulli uorant. Quidam etiam polenta utuntur et carne iam subrancida.

SYCOPHANTA

En sumptum inanem!

MANDROGERVS

De istis quondam magnus dixit Tullius "anseribus cibaria publice locantur et canes aluntur in Capitolio."

SYCOPHANTA

O genus hominum multiforme et multiplex! His egomet fuisse arbitror matrem Circen, Proteum patrem.

SARDANAPALLVS

Edepol neque isti placent. Cynocephalos nunc expone, si meliores putas.

MANDROGERVS

57. Isti sunt qui in fanis ac sacellis obseruant uela et limina, quibus a pectore capita sunt canina, alui <gran>des, pandae manus: aeditui custodesque. Istos Hecuba quondam, postquam uere facta est canis, Anubi nupta, nostro latranti deo, omnibus templis ac delubris semper denos edidit, sic a pectore bifformes, infra homines, sursum feras. Itaque ubi ignotus precator templa petierit, hinc atque hinc multisono cuncti latratu fremunt. Vt adeas tantum dabis, ut perorare liceat multo plus dabis. Mysterium de religione faciunt et commercium. Quae communia sunt et gratuita, uendunt foris. Istis omnibus litandum, si paruo nequeas, at quanti queas. Respicite ad homines potestatesque uestras et nobis ueniam date. Mihi credite, deus facilius aditur quam pro re cognitor.

SYCOPHANTA

Actum est: neque istos uolo nihilque inter omnia quae narrasti improbius puto.

SARDANAPALLVS

Felices uos qui non cynocephalos pertulistis! Ego autem ipsum uidi Cerberum, ubi, nisi ramus aureus adfuisset, Aeneas non euaserat.

SYCOPHANTA

58. Quid de simiis?

MANDROGERVS

Istae sunt quae futura scribunt, gesta quae uos dicitis, hominumque fata leuibus uoluunt paginis. Non quidem periculosa haec animalia, sed molesta atque inproba. Quas illic sannas, quos corymbos uideas, si nummos [non] asperseris! Nam si insuper nuces et sorba dederis, omnem popellum ceperis!

SYCOPHANTA

59. Harpyias quaeso praeteristi quae semper rapiunt et uolant.

MANDROGERVS

Istae sunt quae uota hominum obseruant atque honores numinum. Non solum solemnia, uerum etiam extraordinaria requirunt et parentum debita. Si aliquid ad diem praesentatum non est, cum tormentis exigunt. Hac atque illac totum per orbem iuxta terras peruolant. Digitos ad praedam exacuunt curuis timendos unguibus semperque mensis aduolant. Quod contingunt auferunt, quod relinquunt polluunt. Istaec prodigia alere quam nosse malo, sed neutrum placet.

SARDANAPALLVS

60. Noctiuagos etiam praeteristi, celeres capripedes, hirquicomantes.

MANDROGERVS

Innumerabilia sunt haec prodigia, sed ignaua et uilia. Solum hoc est quod sequuntur atque obseruant unice Panem deum.

SYCOPHANTA

61. Omnia sacra tute ipse improbasti: quaenam igitur praedicas?

MANDROGERVS

Quoniam simpliciter interrogastis, scitote inter istaec omnia nihil esse melius quam ut aliqui fato nascatur bono.

QVEROLVS SIVE AVLVLARIA

QVEROLVS

Et <nos> ita suspicamur. Sed fatum ipsum qualiter tandem coli uel propitari potest?

MANDROGERVS

Dicam: genii sunt colendi, quoniam ipsi decreta fatorum regunt. Isti sunt placandi atque exorandi simulque, si qua intra aedes latet mala fortuna, uincienda atque exportanda est.

QVEROLVS

62. Pulchre edepol doces, sed ut facilius nunc sequamur omnia, da nobis experimentum tuae potestatis et sapientiae. Quoniam ea quae noueras, narrasti, nunc si potes, ea quae nescis, dicit.

MANDROGERVS

Non equidem ex integro fieri istud potest. Tamen accipite pauca de quibus intellegatis cetera. Certe egomet neque mores neque facultates uestras didici.

SARDANAPALLVS

Certum est.

MANDROGERVS

Tu, Sardanapalle, pauper es.

SARDANAPALLVS

Agnosco, uerum tamen uereor ne plures hoc sciant.

MANDROGERVS

Humili loco natus.

SARDANAPALLVS

Ita est.

MANDROGERVS

Ideo tibi contra regium nomen datum est.

SARDANAPALLVS

Ita aiunt.

MANDROGERVS

Homo es uorax, petulans et calamitosissimus.

SARDANAPALLVS

Eho Mandrogerus, numquidnam hoc sum precatus ut uitia enarres mea?

QVEROLVS SIVE AVLVLARIA

MANDROGERVS

Mentiri mihi non licet. Estne adhuc aliquid quod narrare me uelis?

SARDANAPALLVS

Vtinam ne istaec quidem de me locutus esses! Si quidem ulterius, haec amicis dicito.

SYCOPHANTA

63. Ego te, Mandrogerus, hoc exoro, futura nunc mihi ut enarres et ea tantummodo quae sunt bona.

MANDROGERVS

Ego non possum nisi a capite exponere. Tu, Sycophanta, nobili et claro natus es loco.

SYCOPHANTA

Ita est.

MANDROGERVS

Ab initio nequam.

SYCOPHANTA

Etiam hoc, confiteor, manet.

MANDROGERVS

Damna te premunt.

SYCOPHANTA

Verum est.

MANDROGERVS

Periculum saepe tibi incumbit igni, ferro, flumine.

SYCOPHANTA

Pulchre edepol omnia narrauit quasi qui mecum uixerit.

MANDROGERVS

Datum tibi est de proprio nihil habere.

SYCOPHANTA

Intellego.

MANDROGERVS

Sed de alieno plurimum.

SYCOPHANTA

Iam istud nobis sufficit. 64. Nunc illud te quaesumus ut etiam huic responsa tribuas homini minime malo.

QVEROLVS SIVE AVLVLARIA

MANDROGERVS

Ita fiat. Heus tu amice, tu non Querolus diceris?

QVEROLVS

Dii te seruent, ita est.

MANDROGERVS

Quid horae nuncupamus?

[SYCOPHANTA]

Inter sextam et septimam.

QVEROLVS

Nihil fefellit: de clepsydra respondisse hominem putes. Hem, quid igitur?

<MANDROGERVS>

Mars trigonus, Saturnus Venerem respicit, Iuppiter quadratus Mercurius huic iratus. Sol rotundus, Luna in saltu est. Collegi omnem iam genesim tuam Querole. Mala fortuna te premit.

QVEROLVS

Agnosco.

MANDROGERVS

Pater nihil reliquit, amici nihil largiuntur.

QVEROLVS

Verum est.

MANDROGERVS

Vis totum audire? Vicinum malum pateris, seruum pessimum.

QVEROLVS

Agnosco omnia.

MANDROGERVS

Vis et nomina seruulorum tibimet [et]iam nunc eloquar?

QVEROLVS

Audire cupio.

MANDROGERVS

Seruus tibi est Pantomalus.

QVEROLVS

Verum est.

QVEROLVS SIVE AVLVLARIA

MANDROGERVS

Est alter Zeta.

QVEROLVS

Manifestum est.

SYCOPHANTA

O sacerdotum diuinum!

MANDROGERVS

Visne adhuc amplius? Scisne a me domum tuam ignorari?

QVEROLVS

Maxime.

MANDROGERVS

Porticus tibi est in dextra ut ingrediaris, sacrarium e diuerso.

QVEROLVS

Ita sunt omnia.

MANDROGERVS

In sacrario, tria sigilla.

QVEROLVS

Verum est.

MANDROGERVS

Tutelae unum, geniorum duo.

QVEROLVS

65. Iam iam conprobasti potestatem ac disciplinam, nunc remedium promito.

MANDROGERVS

Vbi celeriter consuli potest et sine sumptu ac mora? Sacrarium certe solum ac secretum est.

QVEROLVS

Ita.

MANDROGERVS

Certe nihil est illic conditum?

QVEROLVS

Nihil praeter sigilla.

QVEROLVS SIVE AVLVLARIA

MANDROGERVS

Sollemnitas quaedam ibidem celebranda est. Sed religio tecum omnes excludit foras.

QVEROLVS

Vt libet.

MANDROGERVS

Religio per extraneos celebranda est.

QVEROLVS

Ita fiat.

MANDROGERVS

Sed quosnam possumus nunc inuenire tam cito? Optimum erat atque opportunum, isti si uellent operam nunc tibi dare.

QVEROLVS

Quaeso, amici, officium nunc et religionem impendite. Ego quoque, si opus fuerit, uobis operam praestabo meam.

SYCOPHANTA

Nihil quidem istinc nouimus, sed si ita facto opus est, fiat.

SARDANAPALLVS

Inhumanum est uotis operam denegare.

MANDROGERVS

Bene dicitis: ambo estis boni.

QVEROLVS

66. Pro nefas! Mene quasi ex consilio nunc solum fore! Hem, Pantomale, celeriter iam nunc peruola et Arbitrum, uicinum nostrum, ubicumque iam nunc reppereris, usque ad nos pertrahe. Sed noui egomet te. Vade iam nunc et cauponibus tete hodie colloca.

MANDROGERVS

Nescis, Querole, fatum ac decretum momentis re<g>i?

QVEROLVS

Quid igitur?

MANDROGERVS

Hora est synastria, istaec mihi placet. Nisi iam nunc aliquid geritur, frustra huc uenimus.

QVEROLVS

Eamus igitur intus.

MANDROGERVS

Tu praecede, nos tecum sumus. Hem quod exciderat: estne aliqua tibi arcula inanis?

QVEROLVS

Non una quidem.

MANDROGERVS

Vna tantum est opus, in qua lustrum illud exportetur foras.

QVEROLVS

Ergo et claves largior, ut inclusa excludatur calamitas.

MANDROGERVS

Omnia sunt peracta. Quod bonum, faustum felixque sit huic domui: nos praesto sumus.

SCAENA VI

Pantomalus [servus]

PANTOMALVS

67. Omnes quidem dominos malos esse constat et manifestissimum est. Verum satis sum expertus nihil esse deterius meo. Non quidem periculosus ille est homo, uerum ingratus nimium et rancidus. Furtum si admissum domi fuerit, exsecratur tamquam aliquod scelus. Si destitui aliquid uideat, continuo clamat et maledicit, quam male! Sedile, mensam, lectum si aliquis in ignem inicit, festinatio nostra ut solet, etiam hinc queritur. Tecta si percolent, si confringantur fores, omnia ad se reuocat, omnia requirit, hercle hic non potest ferri. Expensas autem rationesque totas propria perscribit manu. Quicquid expensum non docetur, postulat reddi sibi.

68. In itinere autem quam ingratus atque intractabilis! Quotiens est autem antelucandum, primum uino, dein somno indulgemus: hinc primum est iurgium. Post autem inter somnum et merum necesse est ut sequantur plurima turbata et trepida: perquisitio iumentorum, custodum fuga, mulae dispaes, iuncturae inuersae, mulio nec se regens. Huic res prorsus noua in itinere culpa. Quando autem aliud fuit? Sit paulisper patientia, totum istud emendat mora. At contra Querolus causam ex

causa quaerit, aliud ex alio ligat. Mouere inutile carpentum non uult neque animal debile continuoque clamat: "Quare istud non suggestisti prius?" quasi ille prius uidere hoc non potuerit. O iniqua dominatio! Ipse autem, si culpam fortassis aduertit, dissimulat et tacet et tum litem intendit, quando excusatio nulla iam subest ne postea succurrat illud "Iam uolebam facere, iam uolebam dicere."

69. Iam quotiens ultro citroque extrudimur, necesse est remeare ad diem. Atque ut agnoscatis penitus artem hominis pessimi, unam semper ultra iustum nobis largitur diem ut ad praescriptum reuertamur. Nonne iste irarum causas quaeritat? Nos autem semper, quicquidlibet aliud alio fuerit tempore, illam nobis specialiter diem tribuimus qua redituri sumus. Itaque dominus, qui falli sese non uult neque decipi, quem Kalendis uelit adesse, redire iubet pridie.

70. Illud autem quale est, quod temulentum exsecratur atque agnoscit quam cito? Modum qualitatemque uini in uultu et labiis primo conspectu uidet [falli se prorsus non uolt neque circumueniri ut solent]. Quisquamne huic possit bene aut seruire aut obsequi? Calidam fumosam non uult neque calices unguentatos: quaenam hae sunt deliciae? Urceolum contusum et infractum, oenophorum exauriculatum et sordidum, ampullam truncam limosamque, densis fultam cerulis non simpliciter intuetur: bilem tenere uix potest. Iam excogitare nequeo quid sit quod tam prauis placere possit moribus.

71. Vinum autem corruptum tenuatumque lymphis continuo intellegit. Solemus etiam uinum uino admiscere. Nunquid adulterium dici hoc potest, cum lagoena uetere castrata suco rursus completur nouo? Etiam hoc Querolus crimen indignum putat et, ut est nequitia, suspicatur hoc statim.

72. Ipsum etiam pauxillum argenti leuibus tensum tympanis limari commutarique semper credit, quia factum est semel. Quantula est autem discretio? In argento certe unus est color. Nam de solidis mutandis mille sunt praestigia. Mutare multa facimus et hoc mutari non potest. Has saltem distinguere non oportet tam gemellas formulas. Quid tam simile quam solidus solido est? Etiam hic distantia quaeritur in auro: uoltus, aetas et color, nobilitas, litteratura, patria, grauitas usque ad scriptulos quaeritur in auro plus quam in homine. Itaque ubi aurum est, totum est.

73. Hoc ante Querolus ignorabat, sed mali perdunt bonos. Ille autem Arbiter ad quem nunc eo, quam sceleratus est homo! Seruis alimenta

minuit, opus autem plus iusto imperat. Inuerso hercle modio, si liceret, turpe captaret lucrum. Itaque, si quando isti casu uel consulto se uident, tunc inuicem sese docent. Et tamen hercle, ut omnia dicantur – si necesse est –, malo meum. Adhuc ille noster, qualiscumque est, tamen auarus non est in suos. Solum illud est quod nimium crebro uerberat semperque clamat. Itaque, illis ambobus deus iratus sit.

74. Et non sumus tamen tam miseri atque tam stulti quam quidam putant. Aliqui somnulentos nos esse credunt, quoniam somniculamur de die; nos autem id facimus uigiliarum causa, quia uigilamus noctibus. Famulus qui diurnis quiescit horis, <s>omni uigilat tempore. Nihil unquam melius in rebus humanis fecisse naturam quam noctem puto. Illa est dies nostra, tunc aguntur omnia. Nocte balneas adimus, quamuis sollicitet dies. Lauamur autem cum pedisequis et puellis: nonne haec est uita libera? Luminis autem uel splendoris illud subornatur quod sufficiat, non quod publicet. Ego nudam teneo quam domino uestitam uix uidere licet. Ego latera lustror, ego effusa capillorum metior uolumina, adsideo, amplector, foueo, foueor. Cuiam dominorum hoc licet? Illud autem nostrae felicitatis caput quod inter nos zelotypi non sumus. Furta omnes facimus, fraudem tamen nemo patitur, quoniam totum hoc mutuuum est. Dominos autem obseruamus atque excludimus, nam inter seruos et ancillas una coniugatio est. Vae illis apud quos domini uigilias multam in noctem protrahunt. Tantum enim seruis de uita abstuleris, quantum de nocte abscideris. Quanti sunt ingenui qui transfigurare sese uellent hoc modo, mane ut domini fierent, serui ut uespere! † Numquam tibi Querole opus est ut cum istaec omnia nos exercere, tu aut tributum cogites †. Nobis autem cotidie nuptiae, natales, ioca, debacchationes, ancillarum feriae. Propter hoc non omnes fugere serui, propter hoc quidam nec manumitti uolunt. Quis enim tantam expensam tantamque inpunitatem praestare possit libero?

75. Sed nimium hic resedi. Meus ille, credo, iam nunc clamabit ut solet. Fas erat me facere quod praecepit, id est ut ad sodales pergerem. Sed quidnam hic fiet? Accipienda et mussitanda iniuria est. Domini sunt: dicant quod uolunt, quamdiu libuerit, tolerandum est. Dii boni numquamne indulgendum est mihi, quod dudum peto, ut <sit> meus ille durus et dirus nimis aut municipe aut ex togato aut ex officii principe? Quam ob rem istud dico?

76. Quia post indulgentiam sordidior est abiectio. Quid igitur optem nisi ut faciat ipse quod facit? Viuat ambitor togatus, conuiuator iudicum, obseruator ianuarum, seruulorum seruulus, rimator circumforanus, circumspectator callidus, speculator captatorque horarum et temporum matutinus, meridianus, uespertinus. Inpudens salutet fastidientes, occurrat non uenientibus utaturque in aestu tubulis angustis et nouis.

SCAENA VII

Mandrogerus Querolus Sycophanta

MANDROGERVS

77. Depone ab humeris, Querole, pondus tam graue: satisfactum est religioni quod tute ipse malum fortunam portasti foras.

QVEROLVS

O Mandragerus, fateor, numquam fieri posse hoc credidi. Potentiam tuam et religionem ipsa res probat: arcula istaec, iamdudum ut a me introlata est, quam leuis mihi soli fuit, et nunc quam grauis est duobus!

MANDROGERVS

Nescis nihil esse grauius fortuna mala?

QVEROLVS

Edepol noui et scio.

MANDROGERVS

Dii te seruent, homo. Mihi ipsi hoc praeter spem uenit quod laudas modo. Nullam umquam domum sic purificatam retineo. Quicquid erat calamitatis egestatisque inclusimus.

QVEROLVS

Miror hercle unde pondus.

MANDROGERVS

Enarrari subito hoc non potest. Ceterum solet euenire ut istaec calamitas moueri multis non possit iugis. Iam istinc ergo ministri nunc mei lustrum istud in fluuios dabunt. 78. Tu autem monita quae iam nunc dabo, sensibus imis cape. Mala haec fortuna quam abstulimus redire temptabit domum.

QVEROLVS

Nec dii sinant! Vna sit illi istaec et perpetua uia!

QVEROLVS SIVE AVLVLARIA

MANDROGERVS

Triduo ergo istoc periculum tibi est ne haec ad te redire temptet res mala. Tu igitur uniuerso hoc triduo domi clausus esto nocte ac die. Nihil de domo tua foris nunc dederis nihilque intra aedes recipias. Vicinos, cognatos, amicos, omnes tamquam profanos respue. Ipsam bonam fortunam clamantem pulsantemque hodie nemo audiat. Exacto autem hoc triduo illud domi non habebis quod ipse ex ipsa excluseris. Abi ergo intus.

QVEROLVS

79. Ego uero ac libens, dum tantummodo inter me ac fortunam meam solum paries intersit.

MANDROGERVS

Celeriter hunc abegi. Hem, Querole, fortiter claude nunc fores.

QVEROLVS

Factum est.

MANDROGERVS

Seras et catenas adhibe.

QVEROLVS

Tamquam pro memet fecero.

SCAENA VIII

Mandrogerus Sycophanta Sardanapallus

MANDROGERVS

80. Pulchre edepol res processit. Inuentus, spoliatus, clausus est homo. Sed ubinam ornam respicimus uel ubi arculam istam confringemus atque abscondemus, ne furtum indicia prodant?

SYCOPHANTA

Nescio, edepol, nisi ubicumque in flumine.

SARDANAPALLVS

Credis, Mandrogerus, prae gaudio ornam illam inspicere non ausus fui.

SYCOPHANTA

Neque ego.

MANDROGERVS

Atqui, hercle, ita facto opus fuit, ne mora suspicionem afferret.

SYCOPHANTA

Verum est.

MANDROGERVS

Primum fuit ut inueniretur. Istud iam sequitur: tutum est.

SYCOPHANTA

Quicquid libet narres, Mandrogerus, recedamus qualibet. Ego autem non credam mihi nisi aurum inspexero.

MANDROGERVS

Neque ego dissimulo: pergamus.

SYCOPHANTA

Hac atque illac, tantum ad secretum locum.

MANDROGERVS

Pro nefas, uiae omnes seruantur, ripae frequentatur, pergamus quocumque celeriter.

SCAENA IX

Arbiter Pantomalus

ARBITER

81. Hem Pantomale, domi quid agitur? Vester ille quid facit?

PANTOMALVS

Quod nosti bene!

ARBITER

Ergo queritur.

PANTOMALVS

Non plane, ita sit nobis incolumis atque propitius.

ARBITER

Atqui, hercle, solet esse ingratus.

PANTOMALVS

Quid uis fieri? Sic se res habet. Caelum numquid aequaliter administratur? Sol ipse non semper nitet.

ARBITER

Bene, Pantomale noster, tandem pro dominis solus qui haec dictitas.

PANTOMALVS

Eadem dico, uobis absentibus praesentibusque.

QVEROLVS SIVE AVLVLARIA

ARBITER

Credo, nam semper noui te bonum.

PANTOMALVS

Tu nos bonos ac semper felices facis, qui nostrum illum bene mones.

ARBITER

Feci et facio semper.

PANTOMALVS

Vah, utinam ille mores servaret tuos essetque apud nos tam patiens atque indulgens quam tu cum tuis!

ARBITER

Non agnosco haec, Pantomale, suffragia; nimium nosmet praedicas.

PANTOMALVS

Edepol nos omnes scimus et laudamus plurimum. Vtinamque illa tibi omnia eueniant, quod nos optamus seruuli!

ARBITER

Immo tibi, hercle, pellibus ossibusque uestris eueniat quicquid optastis mihi!

PANTOMALVS

Ah! Cur ita suspicaris? Numquidnam in aliquo non grauas?

ARBITER

Non, sed quia uobis naturale est odisse dominos semper sine discrimine.

PANTOMALVS

Male imprecamur multis, uerum est, et saepe et libere, sed illis sycophantis et maliloquis quos nosti bene.

ARBITER

82. Age iam credo. Sed quidnam tu dominum facere aiebas?

PANTOMALVS

Rem diuinam coeperat. Magus praesto erat cum ministris. Intus omnes tunc ibant simul.

ARBITER

Quidnam est hoc quod fores clausas uideo? Credo diuinam rem gerunt. Euoca illinc aliquem.

QVEROLVS SIVE AVLVLARIA

PANTOMALVS

Hem Theocles, hem Zeta. Aliquis huc adsit cito. Quidnam esse hoc dicam? Silentium est ingens: nemo adest.

ARBITER

Solebant non ita somniculari ianitores ista in domo.

PANTOMALVS

Credo hercle religionis causa ab importunis cautio est. Eamus huc ad pseudothyrum quam nosti bene.

ARBITER

Quid si illic clausum est?

PANTOMALVS

Ne vereare me duce. Noster ille est aditus: claudi, non intercludi potest.

SCAENA X

Mandrogerus Sycophanta Sardanapallus <Querolus>

MANDROGERVS

83. O me miserum!

SYCOPHANTA

O me infelicem!

SARDANAPALLVS

O me nudum et naufragum!

SYCOPHANTA

O magister Mandrogerus!

SARDANAPALLVS

O Sycophanta noster!

MANDROGERVS

O pater Sardanapalle!

SYCOPHANTA

Sumite tristitiam, miseri sodales, cucullorum tegmina. Plus est hoc quam hominem perdidisse: damnum uere plangitur. Quid agitis nunc, potentes, quid de thesauris cogitatis? Aurum in cinerem uersum est utinamque totum sic fieret aurum: magis essemus diuites.

MANDROGERVS

84. Depone paulisper inane pondus, lacrimas demus funeri. O fallax thesaure, ne te ego per maria et uentos sequor, propter te feliciter nauigauit, propter te feci omnia. Mathesim et magicam sum consecutus, ut me sepulti fallerent? Aliorum fortunam exposui: fatum ignorauit meum. Iam iam omnia recognosco uaria haec phantasmata. Erat hic plane bona fortuna, sed alteri debebatur non mihi. Nostra haec mutauere fata: thesaurum nos, sed alienum inuenimus. Quanam est haec peruersitas? Numquam ego fleui meum, nunc plago alienum. Et te, Querole, iustus non tangit dolor?

SARDANAPALLVS

O crudele aurum, quisnam te morbus tulit? Quis te sic rogus adussit? Quis te subripuit magus? Exheredasti nos, thesaure. Quonam redituri sumus, tot abdicati? Quae nos aula recipiet? Quae nos olla tuebitur?

MANDROGERVS

85. Accede, amice, aulam iterum atque iterum uisita.

SYCOPHANTA

Aliam spem quaerere, amice, poteras; haec iam non calet.

MANDROGERVS

Perlege, quaeso, iterum titulum funeris atque omnem scripturae fidem.

SARDANAPALLVS

Quaeso, inquam, sodes, funus egomet quodlibet contingere nequeo: nihil est quod metuam magis.

SYCOPHANTA

Meticulosus homo es tu, Sardanapalle! Ego perlego: TRIERINVS TRICIPITINI FILIVS CONDITVS ET SEPVLTVS HIC IACET. Hem me miserum, hem me miserum!

MANDROGERVS

Quidnam tibi est?

SYCOPHANTA

Anima in faucibus. Audieram egomet olere aurum, istud etiam redolet.

MANDROGERVS

Quo modo?

SYCOPHANTA

Clastrum illud plumbeum densa per foramina diris fragrat odoribus. Nunquam ante haec comperi aurum sic ranciscere. Vsurario cuilibet faetere hoc potest.

MANDROGERVS

Quisnam cincerum est odor?

SYCOPHANTA

Ille pretiosus atque tristis, cultus quem poscit miser.

MANDROGERVS

Honorifice hoc bustum tractatum apparet, cuius adhuc sic redolet dignitas.

SYCOPHANTA

86. Ego istaec non pertulisset, si recinenti ac monenti credidissem graculae.

SARDANAPALLVS

Ego in laqueos non incidissem, si monita curti seruassem canis.

MANDROGERVS

Et qualiter te admonuit?

SARDANAPALLVS

Egredienti mihi ad angiportum suras omnes conscidit.

MANDROGERVS

Vtinam tibi crura ipsa eneruasset, ne umquam inde mouisses pedem. O Euclio funeste, parumne uiuus inlusisti? Ne defunctus desines? Et quid ego non merui, qui agelasto illi et perfido fidem accommodaui? Et fortunas meas in ipso risit exitu.

SYCOPHANTA

87. Heia, quid nunc facimus?

MANDROGERVS

Quid autem, nisi quod dudum diximus ut nos saltem de filio eius Querolo ulciscamur probe atque illum, quoniam est credulus, mirificis ludamus modis? Aulam illi per fenestram propellamus clanculum ut et ipse lugere incipiat quem nos iamdudum plangimus. Pedetemptim accede atque ausculta Querolus quid rerum gerat.

QVEROLVS SIVE AVLVLARIA

SARDANAPALLVS

Consilium placet.

MANDROGERVS

Accede edepol, sed urbane respice.

SARDANAPALLVS

Attat quid ego uideo? Omnes nunc intus homines fustes et uirgas tenent.

MANDROGERVS

Credo edepol isti illam malam fortunam expectant creduli. Accede atque homines miris terrifica modis. Malam fortunam nam illam dicito esse te et comminare tamquam in aedes inruas.

SARDANAPALLVS

88. Io, Querole.

QVEROLVS

Quis tu homo es?

SARDANAPALLVS

Fores celeriter tuidest.

QVEROLVS

Quam ob rem?

SARDANAPALLVS

Vt domum rursus ingrediar meam.

QVEROLVS

Hem Zeta, hem Pantomale, hac atque illac obsistite. Abi hinc potius, mala fortuna, quo te sacerdos detulit.

SARDANAPALLVS

Hem, Querole!

QVEROLVS

Quid, rogo, nomen tu uocitas meum?

SARDANAPALLVS

Ego sum tua fortuna quam redituram praedixit magus.

QVEROLVS

Abscede hinc; ego hodie fortunam non recipio nec bonam.

MANDROGERVS

Heus tu, Sycophanta, ad ianuam sta, homines seuoca, dum ego bustum hoc per fenestras ingero.

SYCOPHANTA

Aperite hanc ianuam.

QVEROLVS

Omnes celeriter huc accurrite.

MANDROGERVS

Ecce tibi thesaurum, Querole, quem reliquit Euclio. Talem semper habeas, talem relinquo filiis! Omnia sunt perfecta; nos hinc ad nauem celeriter ne quod etiam nunc subito hic nobis nascatur malum.

SARDANAPALLVS

89. Ah, quid hodie acciderit, subeundum est. Tantum recurram huc paululum. Perdidi mysterium, nisi ipse Queroli uerba audio. Homo est autem et credulus et formidolosus plurimum. Qualiter nunc ille exhorrescit mortuum? Admouebo aurem hac leuiter. Hem quidnam ego audio? Omnes intus gaudent, tripudiant: nulla spes mihi est. Auscultabo iterum. Actum est, felicitas ad istos uenit, nobis ergo, nobis male. Omnes intus saccos, capsas, scrinia requirunt, aurum isti tractant, solidi intus tinniunt. Heu, me miserum! Vita erat, ubi nos mortem putabamus esse conditam. Errauimus miseri, sed non simpliciter errauimus et non semel. Metamorphosis hic agitur: bustum abstulimus, aurum abiecimus. Sed quid ego nunc? Solum hoc restat nunc mihi ut pro fure iam nunc teneam. Ibo ad coniuratos meos, ne tantum facinus uerumque funus solus egomet defleam.

SCAENA XI

Lar familiaris

LAR FAMILIARIS

90. Tandem urna peperit, auri grauida pondere, uilisque mater grande puerperium dedit, indigna quae frangeretur. Tanta hoc non meruit fides. Magna plane aula et memorabilis, uno atque eodem tempore, domino fidem persoluit, furtum fecit furibus. O sapiens Euclio, nos iactantes non sumus, thesaurum seruasti uiuus, liberasti mortuus. Omnes itaque homines nunc intellegant neque adipisci neque perdere ualere aliquid, nisi ubique faueat totum ille qui potest.

91. Quantum ad personam Queroli spectat, perfecta iam sunt omnia. Sed Mandrogerontem illum furem ac perfidum nunc inlaqueari uolo qui, ubi primum hoc audierit remque omnem agnouerit, continuo rediturus

est, ut thesaurum diuidat. Codicillos etiam proferre audebit quibus ita coheres scriptus est, si aulam Querolo sine fraude ostenderet. Quid huic merito eueniat, nisi quod iam nunc fiet? Ferat quod facere uoluit, nam quod fecit nostrum est.

SCAENA XII

Querolus Arbiter Pantomalus

QVEROLVS

92. O Arbiter, iamne credis quod uidisti modo?

ARBITER

Edepol credo et scio.

QVEROLVS

Quid tu, Pantomale, dicis?

PANTOMALVS

Quid ego dico nunc? <Queri> ut posthac desinas.

QVEROLVS

Mens mihi gaudio est confusa. Quid primum stupeam et gaudeam? Consiliumne senis nostri an diuinitatis?

ARBITER

In primis bonum diuinitatis, nam si ad hominem respiciendum est, facile intellegitur et apparet furem tibi plus profuisse quam patrem.

QVEROLVS

Quid de memet censes, qui tam tarde agnouerim fragmenta urnae illius quam iamdudum noueram?

ARBITER

Ego mihi non credideram, nisi quod ilico inspexi locum terramque motam: ante hoc non credidi.

PANTOMALVS

Atqui ego nihil dubitationis recepi, ubi in testulis quasdam litteras uidi.

QVEROLVS

93. Ergo istaec omnia Mandrogerus ille fecit?

ARBITER

Aut quid fieri aliud potest?

QVEROLVS SIVE AVLVLARIA

QVEROLVS

O sceleratum hominem, magum mathematicumque qui sese diceret. Egone manibus meis praesidium paternum ut efferrem de domo, ego memet domi reconderem, ego ut redeunti obuiarem thesauro? Hoc est plane illud quod mihi Lar Familiaris praedixit meus, etiam renitenti ac repugnanti, uentura mihi bona omnia.

ARBITER

Quam pulchre factum est ut cupiditas sic falleretur hominis fallacissimi!

QVEROLVS

Credis, Arbiter, meos ut nosti mores munificos nimis, munerare, hercle possim hominem, si nanciscerer, ita ridicule sceleratus fuit atque ipse sese lusit in omnibus.

ARBITER

Ille quidem, ut scimus, male meruit perfidus, sed quoniam tibi per illum bene uenerunt omnia, omnes illi bene optamus facto, non merito suo.

QVEROLVS

94. Attat quidnam est? Nisi fallor, Mandrogerus ille est eminus. Quidnam ille hic reuenit? Nouum credo aliquod praestigium iterum hac exhibet. Abi celeriter intus, Pantomale, et fragmenta urnae illius hic ad nos exhibe.

ARBITER

Placet, hercle.

QVEROLVS

O bone Arbiter, fraudulento isti magnam iniciamus calumniam. Thesaurum nostrum ab hoc ereptum poscamus modo atque adstruamus ab ipso nobis alienum mortuum esse coniectum domi.

ARBITER

Ita fiat! Consilium placet.

QVEROLVS

Propositum ergo retineam<us>: sequuntur cetera.

SCAENA XIII

Mandrogerus Querolus Arbiter <Pantomalus>

MANDROGERVS

95. Aue, mi Querole.

QVEROLVS SIVE AVLVLARIA

QVEROLVS

Etiam salutas, furcifer, quasi hodie me non uideris?

MANDROGERVS

Vidi edepol te uisumque iterum gaudeo.

QVEROLVS

At ego iam nunc, si uiuo, faciam ne tu iterum gaudeas.

MANDROGERVS

Eho, quid commerui?

QVEROLVS

Rogas sceleste, qui hodie domum expilasti meam?

MANDROGERVS

Missam istaem face: non sum alienus uobis. Domum egomet istam iam pridem colo.

QVEROLVS

Iterum ad magicas? Aurum subripuisti hodie meum.

MANDROGERVS

Fortassis iure feci: non debebatur et mihi?

QVEROLVS

Pulchre, edepol, solus exinde hic fui. Vbinam mihi nunc tu frater nasceris et nouellus et senex? Vnde subito tam uetustus, qui nuper natus non eras? Nam si fratrem meum te esse adseueres, perditum, illud nunc restat, ut te dicas bimulum, nam tertio anno pater meus ille Euclio, cum est profectus, me, hercle, reliquit solum atque unicum.

MANDROGERVS

96. Superflua sunt ista: coheres ego sum, non frater tibi.

QVEROLVS

Non recte edepol + fieri istud solebat +: nam mallem, amice, fratrem te quam coheredem esse asseras.

MANDROGERVS

Quid multis opus est, Querole? Quod scriptum est, lege. Sume igitur. Noui fidem uestram.

QVEROLVS

Heracle, explorasti. Hem quid istuc est? "Senex Euclio Querolo salutem dicit filio. Quia furtum tibi met fieri metuerem uel per seruum uel per

QVEROLVS SIVE AVLVLARIA

extraneum quemlibet, Mandrogerontem, fidelem amicum et peregre mihi cognitum ad te direxi, ut is tibimet quod reliqui sine fraude ostenderet. Huic tu medium thesauri dabis, si fides ipsius atque opera expostulat." Hem, sodes, paululum in parte huc ades. Nihil huic deberi res ipsa exponit et docet, sed usquequaque, si placet, in summam, si libuerit, aliquid dabitur muneris. Tu igitur patris mei amicus ac sodalis peregre fuisti?

MANDROGERVS

Ipsa res docet.

QVEROLVS

Nimirum inde tam fideliter nobis commissa istaec taces. Age amice, quoniam institutus es heres, da quod possit diuidi.

MANDROGERVS

97. Edepol inuestigavi ac dedi integrum atque inlibatum thesaurum.

QVEROLVS

Eho, tu mihi thesaurum aliquod dedisti?

MANDROGERVS

Tu negas?

QVEROLVS

Nisi omnia in memoriam redigis, forsitan aliquid exciderit. Mihi quem tu narras thesaurum?

MANDROGERVS

Quem tibi Euclio reliquit, ego tradidi.

QVEROLVS

Et aurum ad te quemadmodum peruenit, homo alienissime?

MANDROGERVS

Iocabar equidem, fidem [equidem] postea ut perspiceres meam.

QVEROLVS

Tu ergo thesaurum et secretum illud quod noster senex dereliquerat, abstulisti?

MANDROGERVS

Vtique hoc tibi cessit bene. Alter enim non reddidisset.

QVEROLVS SIVE AVLVLARIA

QVEROLVS

98. Age iam, sodes, <nos> lusisti satis: restitue potius, ueram ut cognoscamus fidem. Diis gratias, uicine Arbiter, quod spes nostra in tuto est.

MANDROGERVS

Dixin paulo ante facere hoc non potuisse extraneum?

<QVEROLVS>

Agimus gratias.

[QVEROLVS]

Dii te seruent, amicorum optime, qui et mihi superstiti et defuncto illi seruasti fidem. Sed ubinam, quaeso, aulam illam condidisti? Fiat plane quod ille praecipit senex. Exprome thesaurum, diuisio celebretur, quoniam praesto est Arbiter.

MANDROGERVS

Immo potius tu aurum exprome et fidem tuam, quoniam egomet partes explicui meas.

QVEROLVS

Fatigas nos, Mandrogerus, an uere loqueris?

MANDROGERVS

Edepol, uere loquor atque honeste, nam qui totum habere potui, partem peto.

QVEROLVS

99. Ergo inter manus <tuas> thesaurum fuit nostrum?

MANDROGERVS

Fuit, hercle.

QVEROLVS

Tu nusquam hodie pedem, nisi restitues quod abstulisse te fateris, quia ire infitias non potes. Heia, inquam, restitue quod abstulisti.

MANDROGERVS

Reddidi.

QVEROLVS

Cui? Quando? Quo modo?

MANDROGERVS

Hodie per fenestram.

QVEROLVS SIVE AVVLV LARIA

QVEROLVS

Ha, ha, he, tu thesaurum ubi repperisti?

MANDROGERVS

Apud aedes sacras.

QVEROLVS

Quo aditu extulisti?

MANDROGERVS

Hac per istam ianuam.

QVEROLVS

Quid igitur fuit causae ut per fenestram redderes?

MANDROGERVS

Tu, inquam, thesaurum illum asportasti foras.

QVEROLVS

Pulchre, edepol, condicionem codicillorum inpleuisti, qua praeceptum est ut thesaurum mihi sine fraude ostenderes. Verum tamen praescriptionem hanc transeo, qua uti possum, etiamsi aurum nunc ipse mihi traderes. Haec superflua sunt, ubi res nusquam apparet. Redde quod negas.

MANDROGERVS

O tempora, o mores, o pater Euclio! Hancine mihi tu domi fidem praedicabas? Reddidi, fateor, omnesque per deos ipsumque thesaurum inlibatum intra aedes proieci tuas.

QVEROLVS

100. O Arbiter bone, plus iste admisit quam putabimus. Hic, nisi fallor, ipse est qui urnam illam funestam nobis proiecit in domum.

MANDROGERVS

Dii te seruent: ipsam ego proieci. Tandem apparet ueritas.

QVEROLVS

Dic, quaeso, Mandrogerus, fragmenta si aspexeris, potestne agnoscere?

MANDROGERVS

Ita ut compaginari per me possint omnia.

QVEROLVS

Hem, Pantomale, nescio quid paulo ante hic proferri iusseram.

QVEROLVS SIVE AVLVLARIA

ARBITER

Praesto sunt partes illae in quibus titulus inscriptus fuit.

QVEROLVS

101. Agnoscisne, Mandrogerus?

MANDROGERVS

Agnosco, hercle. Tandem cessent partes et praestigia.

QVEROLVS

Si uerum agnoscis, lege celeriter quod scriptum hic fuit.

MANDROGERVS

Et legi et lego. Cedo huc mihi, Pantomale, fragmentorum paginas:
TRIERINVS TRICIPITINI FILIVS CONDITVS ET SEPVLTVS HIC IACET.

QVEROLVS

Eho scelestissime, dispicis? Si uiuorum neglexisti gratiam, etiamne mortuis manus intulisti ad ludum et ludubria? Neque contentus eruisse bustum atque honores ultimos, per fenestram etiam funestas mihi proiecisti reliquias. Quid ad haec dicis? Thesaurum abstulisti, uiolasti sepulchrum, perditte: domum meam non solum compilasti, uerum etiam polluisti, sacrilege. Tu negas?

MANDROGERVS

102. Quaeso, quandoquidem me fortuna sic destituit, nihil quaero ulterius, uale.

QVEROLVS

At ego, hercle, quaero cui mala omnia conguessisti, scelus. Hem, Pantomale, nunquam ab istoc pedem. Ego iam nunc ubinam praetor sedeat, inuestigabo celeriter atque omnia istaec exequar iure et legibus.

MANDROGERVS

Quaeso, Arbiter, pro me ut uerba facias: nihil nisi ueniam expostulo.

ARBITER

O mi Querole, nunquam tam celeriter usque ad sanguinem. Ignosce ac remitte: haec uera est uictoria.

QVEROLVS

103. Age, reliquiae defuncti illius recondantur. Quid de thesauro fiet?

ARBITER

Quid dicis, Mandrogerus?

QVEROLVS SIVE AVLVLARIA

MANDROGERVS

Iuro per deos, iuro per ipsam quam rupi fidem, mihi nec aurum nec thesaurum esse.

QVEROLVS

Remoue paulisper inania; putemus nos paululum in iudicio stare. Ornam certe illam tu abstulisti?

MANDROGERVS

Factum est.

QVEROLVS

Elige nunc, Mandrogerus, utrum uoles, bustum illic an aurum fuit, quandoquidem causa eiusmodi est ut multis constet modis.

MANDROGERVS

Auribus teneo lupum neque uti fallam neque uti confitear scio. Vtrum dixero, id contra me futurum uideo. Dicam tamen: aurum illic fuit.

QVEROLVS

104. Redde igitur.

MANDROGERVS

Hoc iam factum est.

QVEROLVS

Factum doce.

MANDROGERVS

Ornam tu recognoscis?

QVEROLVS

Quid uis ut respondeam? Primum egomet aulam non recognosco. Satisne hoc sufficit?

MANDROGERVS

Quid? Titulum non recognoscis?

QVEROLVS

<Non> magis quam te quem hodie primum hic noscito. Sed finge nunc a nobis ornam et titulum recognosci. Redde quod in aula fuit.

MANDROGERVS

Tu autem quid in aula, quid fuisse dicis?

QVEROLVS

Ego interim non praeposui. Tu fare quod uelis.

QVEROLVS SIVE AVLVLARIA

MANDROGERVS

Et uos a me aurum quemadmodum postulatis, cum res ipsa bustum et cincerem comprobet?

ARBITER

Ergo adquiescis ut bustum illic fuerit?

MANDROGERVS

Adquiesco quandoquidem ita sic se res habet. Hac non processit: alia temptandum est uia.

QVEROLVS

O stulte, sacrilegium confiteris, dum furtum negas.

MANDROGERVS

Quid si nihil illic fuit?

QVEROLVS

Quidnam igitur postulas? Aurum si fuit, abstulisti, si non tulisti, non fuit.

MANDROGERVS

105. Vos, quaeso, dicite uicissim: quidnam illic fuit?

QVEROLVS

Nobis interim sufficit purgare nosmet, obiecta repellere, nam si te ingredimur, <alia est> temptandum uia.

MANDROGERVS

Quodnam hoc monstri genus est? Ego totum feci, solus totum nescio. Iam iam, quaeso, quoniam mihi neque res neque causa superest, simpliciter dicite utrumne furtum an sacrilegium ego commisi, nisi forte illud nunc restat mihi ut, qui furtum non potui sacrilegium neque uolui, utrumque fecisse conuincar nefas.

QVEROLVS

Etiamne circuitione rem geris? Quid aliud autem in causa est, nisi quod praesidium abstulisti et cineres subdidisti, unum fraudulenter aliud nequiter? Neque enim te bustum expetisse, aurum abiecisse credere quisquam potest.

MANDROGERVS

Optime totum hoc adseritur et mihi ipsi ueri simile uidetur. Sed si quid creditis, non est ita.

QVEROLVS

106. Age iam bono animo esto, nil praeter sacrilegium perpetrasti: aurum autem ibi non fuit.

MANDROGERVS

Furtum igitur non commisi, dii te seruent. Vicimus, nam istoc ego tempore poenam malo quam pecuniam debere. Sed illud, quaeso, exponite unde <pondus> tantum illic erat?

QVEROLVS

Nescis, magus, nihil esse grauius fortuna mala?

MANDROGERVS

Recognosco.

QVEROLVS

Etiam quaeritas unde pondus? Tegmen urnae illius non uidisti plumbeum?

MANDROGERVS

Iam iam omnia sibi conueniunt. His praestigiis etiam certus falli non potuisset magus?

ARBITER

107. Nondum intellegis, inepte, inpositum nobis esse ab illo quem bene noueras? Vnde autem illi thesaurum homini prope pauperi? Ac si habuisset ille, ergone iste secretum nescisset patris tibiue ille indicaret quod non crediderat filio? Porro autem, pater familias ille thesaurum si sciebat, illi tandem crediderat loco tibiue illic patuisset aditus?

MANDROGERVS

Edepol quid dicam nescio.

ARBITER

Ergo Euclionem tu non noueras? Habuit senex ille multa haec laetissima, qui te etiam defunctus ridet.

MANDROGERVS

Edepol, tandem intellego. Illius plane hic nequitiam recognosco, frequenter ille similibus me lusit modis. Quaeso igitur, date ueniam quod cineres illos abstuli: aurum credidi.

QVEROLVS SIVE AVVLV LARIA

ARBITER

Bene excusas, Mandrogerus: agnosco ingenium lepidissimum, agnosco plane Euclionis nostri sodalem, tales semper ille dilexit senex.

MANDROGERVS

108. Sinite quaeso me abire.

ARBITER

Hem, Querole, humanum ac misericordem semper fuisse te scio. Hominem tam elegantem abire ne permiseris. Non unius officii homo iste est: magum mathematicumque hic habes; tantum quod primum est, furtum facere non potest. Recipe, quaeso, amicum ueterem et nouum, quandoquidem pater Euclio solum hunc tibi reliquit in bonis.

QVEROLVS

Ah, sed furem timeo.

ARBITER

Quid nunc furem metuis? Iam totum hic abstulit.

MANDROGERVS

Quaeso, Querole noster, patri egomet tuo me iam deuoueram, tibi nunc seruire cupio, quandoquidem hodie sic misertus es mei. Da uictum, qui uitam indulstisti.

QVEROLVS

109. Si ambo ita uoltis, fiat. Potesne discere leges nouas?

MANDROGERVS

Ha, ha, he, illas egomet ex parte condidi.

QVEROLVS

Senatus consultum dico egomet seruilianum et parasiticum.

MANDROGERVS

Ohe, uisne interdictorum capita iam nunc eloquar ad legem Porciam, Caniniam, Furiam, Fufiam, consulibus Torquato et Taurea?

QVEROLVS

Potesne obseruare omnia?

MANDROGERVS

Istud apud me paruum est. Tu nunc ut ediscam iubes: ego docere iam uolo.

QVEROLVS SIVE AVLVLARIA

ARBITER

Hui, multarum palmarum hic est. Recipe, quaeso, iure instructissimum.
Talem quaerere homines pro magno solent.

QVEROLVS

Quoniam ita uultis, fiat. Sed ubinam illi sunt socii atque adiutores tui?

SCAENA XIV

Querolus Sycophanta

SYCHOPHANTA

110. Nosque praesto sumus, o parens ac patrone.

QVEROLVS

O Sycophanta, o Sardanapalle, haec uestra est religio? Sed causa iam hic praestitit, uos abite quolibet.

SYCOPHANTA

Et nosmet scimus, Querole, quoniam tris edaces domus una non capit.
Verum quaesumus, uiatici nobis aliquid ut aspergas, quoniam spem omnem amisimus.

QVEROLVS

Viaticum ego uobis? Quonam pro merito?

SYCOPHANTA

Nos cum Mandrogeronte huc uenimus.

QVEROLVS

Digna causa [...]

.....

Gundalo¹

LICA²

LARI, kućni lar

GUNĐALO, Dobrivojev sin

STARI MANDA, parazit

SALADIN, parazit

ŽIKA FANTOM, parazit

PANTA MALER, Gundalov rob

KOMŠIJA SUDIĆ, Gundalov komšija

PREDGOVOR

1. Poštovani Rutilije, hvaljen i slavljeno večno budi, ti koji si omogućio da se dostojanstveno i bezbrižno posvetimo ovoj zabavljčkoj delatnosti; smatrajući me dostojnim najužeg kruga odabranih, činiš mi veliku, dvostruku uslugu: jedno takvo priznanje i sama ova družina, velika su čast.³

2. Čime bih mogao dostojno da se odužim za tu uslugu? Novca, tog pokretača i vladara svih stvari i briga, niti ja imam u izobilju, niti on tebi nešto znači. Ovo moje malo delo stalo me je poviše truda: time ti je ukazana čast i vraćen dug, to nek ti je nagrada. A da bi se našlo i ponečeg prijatnog u našem delu, uzimali smo građu iz tvog filozofskog razgovaranja. Sećaš li se kako si često ismevao one koji oplakuju svoju sudbinu i kako si akademičarski podupirao ili obarao šta god ti padne na pamet? Šta pak vredi ova naša knjiga? Ima li u njoj čega istinitog, znaće Onaj koji jedini ima znanje; a mi smo je pisali kao komad za uz trpezu.

3. Priča ide ovako: Naš junak Gundalo imao je oca Dobrivoja, tvrdicu. Taj je jednom davno bio napunio urnu zlatom, i sve uredno udesio da izgleda kao pepeo pokojnog mu oca, nalio mirišljava ulja, i još stavio i natpis; urnu zakopa u kući, ukrca se na lađu, a o onom zlatu nikome ni reči. Našavši se na samrti u tuđini, on napisao oporuku kojom ostavi jednom tamošnjem parazitu deo sinovljevog nasledstva pod uslovom da sinu pošteno pokaže skriveno blago. Ne računajući na prevaru, starac

mu objasni gde se nalazi blago. Taj parazit dođe kod Gundala i, prekršivši datu reč, predstavi se kao čarobnjak i astrolog, i šta već sve jedna lopuža može da izmisli; počne poput vidovnjaka da saopštava Gundalu njegove lične i intimne pojedinosti koje je saznao od svog dobrotvora.

4. Gundalo mu poveruje i zatraži od njega pomoć, a parazit-čarobnjak očisti kuću od čini, ali kad je na miru pregledao urnu, prevari ga staro lukavstvo, i on zaključi da urna i jeste to što se činila – sud sa posmrtnim ostacima – te pomisli kako je namagarčen. Da bi se osvetio, prišunja se Gundalu pod prozor i krišom ubaci urnu; razbijena u paramparčad, otkrije pravu vrednost pepela. Tako je, paradoksalnim i neverovatnim načinom, zlato uništio pošto mu je bilo nevidljivo; uništenjem, on ga je vratio.⁴ 5. Kasnije, čuvši za to, parazit se brže-bolje vrati da traži obećani deo. Ali kako je priznao da je urnu uzeo, a nije dokayao da ju je vratio, ispade kriv prvo za krađu, a zatim i za sknavljenje posmrtnih ostataka. Na kraju se svak vrati onome što mu sleduje po sudbini i zaslugama: onaj ostade gospodin, a ovaj parazit. 6. Ova knjiga je posvećena tebi, istaknuti prijatelju, neka te zdravlje i sreća prati.

PROLOG

7. Poštovani gledaoci, molimo vas za mir i tišinu kako biste čuli ovu našu pesničku razonodu koja grčko umeće⁵ iznosi negrčkim jezikom, i latinsku starinu⁶ ponovo izvodi u naše vreme. Takođe vas molimo i čovečanski se nadamo da ćete biti blagonakloni prema onome ko radi vas nije štedeo svoj trud. 8. Danas ćemo izvesti *Ćup*, ali ne onaj stari već jedan novi, tražen i nađen na tragu Plautovom. Radnja je ova: s jedne strane imamo jednog srećnika spasenog sudbinom, a sa druge prevaranta prevarenog vlastitog podvalom. Glavni junak je Gundalo, koji će se uskoro pojaviti ovde; on je naš zlovoljni lik, a sreća će se osmehnuti baš njemu. Na drugoj strani biće Stari Manda, nesrećni jedan prevarant. Prvi što će se pojaviti, kućni lar Lari, uputiće vas u celu priču. No, ako vas je ovo izlaganje malo ugnjavilo, zaplet će vas razonoditi.⁷

9. Za sve što budemo prikazivali i govorili neka nam, po starom običaju, bude oprošteno. Neka se niko ne oseti prozvanim ovime što će biti upućeno čitavoj publici, i neka niko ne doživi lično ovu opštu zabavu. Najzad, neka niko ništa ne prepoznaje u našoj priči, koja je sva

izmišljena **10.** Komad se zove *Gundalo* ili *Ćup*, sami presudite i odlučite.⁸ Ne bismo se usudili da na scenu izađemo hramljući, da u tome ne sledimo velike i slavne uzore.⁹

SCENA PRVA

Lari

LARI

11. Ja čuvam i pazim ono domaćinstvo kome sam dodeljen; trenutno sam nadležan za ovu kuću iz koje sam upravo izašao. Ja sprovodim odluke sudbine, pa ako je na vidiku nešto povoljno, ja malo pospešim; ono loše, gledam da ublažim. Trenutno upravljam sudbinom Gundala; on jeste malo nezgodan, ali u stvari nije loš. Dosad je on imao koliko mu treba, što je dobar početak, ali sad će baš da se obogati. On je to i zaslužio, jer, grdno se varate ako ne verujete da u životu čovek dobija po zasluži. Izložiću ukratko tok i sled događaja.

12. Dobri voje, otac našeg Gundala, bio je jedna stara tvrdica, sav sumnjičav. On je jednom prilikom gomilu zlata sakrio u urnu; na taj način je, tobože odajući poštu posmrtnim ostacima očevim, javno sakrio zlato. Urnu ostavi u kući i zakopa kod mog žrtvenika, pa ode u tuđinu: meni poveri zlato, a ukućanima — pepeo. Ode tako starac i ne vrati se.

13. Našavši se na samrti, spomenuo je blago samo jednom prevarantu i pokvarenjaku; međutim, ili je smetnuo s uma, ili nije smatrao za bitno da mu kaže da je posredi urna sa natpisom. Toliko je Gundalu sudbina odredila; tako u kući ima blago koje stoji naočigled svih, a za koje niko ne zna.¹⁰ Dabome, mogao sam lako da obavestim svog gospodara o blagu, bilo u snu, bilo odgovorom iz proročišta, ali, da bi ljudi konačno shvatili da se nikome me može oduzeti što mu je od boga dato, ovo zlato prepušteno neverniku sačuvaće se — samom krađom. Sad će još malo i taj lopov, lopov koji će zapravo sve dovesti u red. Taj će, kad pronade urnu, pomisliti da su posmrtni ostaci... baš kako je starac i predvideo?¹¹ Blago će vratiti onaj koji ga je ukrao: ostaće bez celog jer nije bio zadovoljan jednim delom. Tako će prevarant podvaliti drugome, ali na svoju štetu. No, da ne pomislite kako sa mnom gubite vreme, izložiću nekoliko stvari.

14. Kao što znate, našem dragom Gundalu smeta sve, po mogućstvu i sam bog; kako se samo lako razljuti, to je prosto smešno. Meni je baš

Goran Vidović

zabavno da se raspravljam sa njim i da pobijam besmislena ljudska mudrovanja. Imaćete priliku da čujete čoveka suprotstavljenog sopstvenoj sudbine i sami presudite. Priznaću mu da sam ja njegov lični duh, ali vrlo oprezno, da se ne okomi na mene, jer ume taj da me proklinje danonoćno.

15. Ali evo, već ga čujem kako kune sreću i sudbinu. Sad će kod mene, čuo je da mu je stari umro u tuđini. U što se nasekirao! Kako to kod ljudi obično ide,¹² biće da je čuo kako nije ništa nasledio. A ja, šta ću sad? Ne mogu tek tako da otperjam odavde, jer već sam se isuviše upustio. Baš zgodno da sam našao ovaj kukasti¹³ trozubac, dobro će mi doći u samoodbrani, još kako! Ako mi danas ne siđe sa grbače, daću mu ja nešto da se s pravom žali. A odakle ovaj trozubac ovde? Jutros sam video ribare da prolaze ovuda, izgleda da je njima ispao.

SCENA DRUGA

Gundalo, Lari

GUNĐALO

16. O, usude i sudbino,¹⁴ sudbo kleta i prokleta! Kad bi samo smela da se pojaviš, pa da vidiš kakvu sudbinu bih ja tebi zgotovio...

LARI (*za sebe*)

Trebaće meni danas ovaj trozubac, vidim ja. Nego, da mu se ja javim, da porazgovaramo. (*naglas*) Zdravo, Gundalo.

GUNĐALO

Evo, opet ista gnjavaža — „zdravo, Gundalo“. Čitav život, gde god stigneš, pozdravljaš sve žive i šta od toga? Sve i da ima neku svrhu, bilo bi mi mrsko.

LARI

Eto ti ga: namćor u duši. Jedan mu zasmeta, on ljut na sve.

GUNĐALO

Dobro, prijatelju, šta hoćeš od mene? (*zvanično*) Potražuješ neka dugovanja ili si mi uhvatio lopova?

LARI

Ej, Gundō, mnogo si razdražljiv.

GUNĐALO (*za sebe*)

Eto. Oladiš čoveka ljubazno, a on još i vređa!. (*krene*)

LARI

Stani, čekaj.

GUNĐALO

Nemam vremena.

LARI

Stani kad ti kažem, mora tako.

GUNĐALO

17. Ej, to je već prisila.¹⁵

Ajde, pričaj šta je.

LARI

Znaš li ti zašto ja nosim ovaj trozubac?¹⁶

GUNĐALO

Bogami ne znam, mada je dobra stvarčica ako slutiš neki belaj.

LARI

Dobra je da ti proburazim cevanice ako me samo pipneš.

GUNĐALO

Pa da, rekoh ja: rizično je i da se pozdraviš sa nekim. Sporazum je sasvim na mestu: ne diram ja tebe, ne diraš ti mene. A sad, doviđenja, prijatno! Pa ti posle idi i druži se!... eto šta čovek dobije kad je ljubazan.

LARI

Aman, čoveče, stani, ja sam taj koga tražiš i proklinješ.

GUNĐALO

Neka, radije bih da mi cevanice ostanu čitave.

LARI

Nisi li maločas proklinjao svoju sudbinu?

GUNĐALO

Proklinjem je i tužim.

LARI

Pa onda dođi, evo me, tu sam.

GUNĐALO

Ti si moja sudbina?

Goran Vidović

LARI

Ja sam Lari, kućni duh: sudbina — to sam ja.

GUNĐALO

Pa ti si meni odavno na meti! Da nisi mrdnuo!

LARI

Imaj na umu trozubac, kažem ti, pazi se dobro.

GUNĐALO

More, ti da se paziš!

LARI

Pazim se ja.

GUNĐALO

Ma, kakvo je ovo sad priviđenje?

LARI

Marš, tupavi ljudski stvore, nema nikakvog priviđenja! Odbij, ili ću te izbušiti triput odjedanput!

GUNĐALO

18. Opa, ovaj stvarno deluje kao nekeka duh ili avetinja. Tako polunag korača i sav beo, blještava figura. Bogami, Lari, svaka čast, danas ti baš dobro ide. Ali nije mi sve baš jasno. U redu što si polugo, ali otkud si tako beo? Bio sam uveren da ti obitavaš negde sa ugljem u ognjištu, a ti kô da si iz mlina izašô.

LARI

Uzgred, tek da se zna, meni imaš da zahvališ za te tvoje lukave doskočice u nevolji. Nego, ajde sad slušaj. Tvoja kuknjava, Gunđalo, mada potpuno besmislena, ipak nas je podstakla, te ti tako ja dolazim da ti objasnim smisao svega, od samog početka; to se inače ne radi, nikome dosad nije takva prilika pružena.

GUNĐALO

Šta, ti si upoznat sa suštinom ljudskog života? I možeš meni da objasniš?

LARI

Upoznat sam dobro, uverićeš se. A ti, izvoli, istresi danas sve što te muči.

GUNĐALO

Nije mi za to dovoljan jedan dan.

LARI

Iznesi ukratko bar ponešto, sve ću ti objasniti o tome.

GUNĐALO

Jedna stvar me samo zanima: zašto nepošteni uvek dobro prođu, a pošteni loše?

LARI

Najpre, kako to kod vas ide, da vidimo tačno o kome se radi. Da li to govoriš samo u svoje ime ili ljudi u celini?

GUNĐALO

I jedno i drugo.

LARI

Kako možeš da braniš interese drugih i sebe samog, kad si si sam grešan?¹⁷

GUNĐALO

Ja kriv nisam nizašta, u to sam siguran.

LARI

Tužba će ostati bez osnova ako sam podnosilac bude kompromitovan.¹⁸ U koje ti sebe svrstavaš, u dobre ili loše?

GUNĐALO

Ja se žalim na pokvarene, a ti pitaš na kojoj sam ja strani?

LARI

Ako te uverim da i sam pripadaš onima na koje se žališ, u čije ćeš ime onda govoriti?

GUNĐALO

Ako mi dokažeš da sam zlotvor, onda ću morati da prihvatim opravdanost moje nesreće.

LARI

19. Brzo da mi sad odgovoriš: koliko puta misliš da si debelo zgrešio?

GUNĐALO

Ja koliko znam, nijednom.

LARI

Nijednom? Već si sve zaboravio?

GUNĐALO

Ama, nisam ništa zaboravio, nego ničega nije ni bilo.

Goran Vidović

LARI

Ih, Gundžo, kao nikad nisi nešto ukrao?

GUNĐALO

Nikad otkad sam prestao!

LARI

Ha ha, pa da, to je isto kô da nikad nisi, jel' da!?

GUNĐALO

Ne krijem ja šta je bilo; kao momak još, odradim ja tu i tamo ponešto... ali, kažu, valja se pomalo.

LARI

20. Čuj! Pa, kad se valja, što si batalio? Dobro, dosta o tome. Da čujemo malo o lažima. Šta kažeš?

GUNĐALO

Ih, laži... pa zar neko uopšte i govori istinu? Pusti me sa tim, to svi rade.

LARI

Ako svi rade, onda nije greh, je li? A šta ćemo sa preljubom?

GUNĐALO

Ma ni to nije greh.

LARI

A otkad je to, molim te, dopušteno?

GUNĐALO

Mene si našô, ti kao ne znaš. Takve stvari ne mogu ni da se dozvole ni da se zabrane.

LARI

I šta ćemo sad, Gundžalo? Ne čini li ti se da živiš suprotno pravilima?

GUNĐALO

Pa, ako me za takve stvari prozivaš, onda niko nije nevin.

LARI

Ne zaboravi da imam ja još štošta da te pitam.

GUNĐALO

Pa to je sve, nema više ničeg.

LARI

21. Znači, nikome nisi poželeo smrt?

GUNĐALO

Nikome.

LARI

A ako dokažem da jesi?

GUNĐALO

Nema tu šta da se dokaže.

LARI

A taštu i tasta, kažeš, nisi ni imao, a?

GUNĐALO

Ej, opet ti: to su opšta mesta.

LARI

Dakle sve priznaješ?

GUNĐALO

Pa, kad me tako pritegneš...

LARI

Ako se tebi sve ovo čini beznačajnim, živo me zanima šta onda smatraš grehom. Ajde sad brzo ispričaj koliko si se puta lažno zakleo

GUNĐALO

Tako mi Dobre Dese, takve stvari – nikad!

LARI

Reci barem koliko puta preko hiljadu, ajde eto samo to, molim te!

GUNĐALO

Daj, ne misliš valjda na one uobičajene i u šali!?

LARI

Nije mi baš najjasnije kakve su ti to laži u šali, ali su mi interesantnije ove što su oslabile od svakodnevne upotrebe. I šta ćemo sad? Nikad nisi svesno i namerno pogazio reč? Nikad nisi izjavio da voliš nekoga koga si ustvari mrzeo?

GUNĐALO

Jo, uništi me! Šta mi sve natovari! Jeste, priznajem, često sam govorio ono što nisam stvarno mislio.

Goran Vidović

LARI

Elegantno si, znači, ti to odradio: 'oće to tako. Koliko mi je samo draže kada reči izdaju, a vera ustraje. Pa, jel' ti misliš da tebe tvoje reči ne obavezuju? Često slažeš i kad ništa ne kažeš: prećutati istinu ti je isto kao izreći laž.

GUNĐALO

Eto, sve smo istresli, za sve sam kriv. Uzdravlje!

LARI

22. Čekaj, Gunđalo, ništa mi još nismo završili. Ima još dve stvari: prvo, da ti dokažem da nisi nesrećan nezasluzeno; drugo, da sam već shvatiš da si čak i srećan.

GUNĐALO

Šta, zar nisam unesrećen?

LARI

Jesi, ali svojom krivicom. Sve ću ti dokazati, samo iznesi šta ta najviše muči.

GUNĐALO

Žalim ti se, dragi duše, najpre na prijatelje.

LARI

Bože pomози! Šta ćeš tek sa neprijateljima? Dobro de, kad te to neki prijatelj izneverio?

GUNĐALO

Najviše me nerviraju bliski prijatelji; sa poznanicima imam najmanje problema.

LARI

Šta se čudiš? Ti si drag onome ko te ne zna; ko god te upozna bolje, taj te omrzne.

GUNĐALO

To je sve tvoja zasluga, Lari, ti sve tako udesio.

LARI

Sad mi je jasno šta tebe muči. Imam ja lek za to, ako hoćeš.

GUNĐALO

Hoću, nego šta.

LARI

23. Nemoj nikad sa budalama da se družiš, i nikada se u njih ne uzdaj.¹⁹
Sa glupacima i pokvarenima lakše je biti u zavadi nego u slozi.

GUNĐALO

A šta ako razumnog ne nađem?

LARI

Onda budi pametan, pa zagospodari glupima.

GUNĐALO

A kako to?

LARI

Ne želiš da budeš prevaren?

GUNĐALO

Naravno da ne.

LARI

Onda ne veruj nikome. Sam si kriv ako te namagarče; nisu ti ništa krivi hohštapleri. Dalje, želiš da te uvažavaju?

GUNĐALO

Nego šta.

LARI

Kreći se među najbednijima.

GUNĐALO

Jeste, i to što kažeš.

LARI

Ti bi, dalje, da ne moraš da strahuješ od podvale, naročito od bliskih?

GUNĐALO

Ako je ikako moguće.

LARI

Onda ti opet kažem što sam već rekao: ne zbližavaj se ni sa kim previše. Vi ljudi ste po prirodi okrenuti sami sebi: ne podnosite dostojnog rivala. Prezirete sve koji su ispod vas, zavidite onima iznad sebe, a stalno ste u sukobu sa sebi ravnima.

<GUNĐALO>

A šta ti predlažeš?

Goran Vidović

<LARI>

Nauči kako treba da se postaviš prema porocima i ljudskoj prirodi. Izbegavaj druženja, gozbe, pijanke i masovna okupljanja. Najbolje ćeš čoveka približiti sebi ako ga obavežeš labavo! Ne tražim ja da žurke, orgije, i raspuštene zabave rađaju ljubav, nego samo da ne izazivaju mržnju.

GUNĐALO

Kako to da mnogi od ovog društva uvek izvuku veliku korist?

LARI

Jeste, znam. Misliš na one što sve kriju? Neki su vrlo snalažljivi, neke sreća prati. Ali ti nisi taj tip.

GUNĐALO

24. Evo šta me još muči. Ja sam siromašan, kao što znaš; uostalom, možda je sve to tvoje maslo. Sve to mogu da istrpim, ali ne mogu da podnesem da niko siromahu ne oprašta, niti je kome dovoljno da te nazove samo siromahom.

<LARI>

A šta još kažu?

<GUNĐALO>

Šta ti sve samo natrpaju! Nesposobnost, bezobzirnost, lenjost, proždrljivost. Lenčugu predstaviš kao strpljivog, a surovog kao energičnog, i eto ti — sve naopako! Niko te ne pita koliko možeš i šta znaš;²⁰ uvek ispadne da imućan daje sve od sebe, a siromah da zabašava.

LARI

Ima ko se o tome brine, Gundalo. Ja hoću da čujem šta tebe lično brine i muči; sve to što si naveo, to su svačije nevolje, to su muke siromašnih od kad je sveta i veka. A ti, ti nisi ni bogat ni siromašan; prihvati to i bićeš srećan.

GUNĐALO

Znaš li da sam nedavno ostao bez oca?

LARI (ironično)

Eto, vidiš kako može! Ti si, recimo, jedinstven slučaj — to se još nikom dosad nije desilo! Pa šta? Zar nije pravedno da sin sahrani oca?

GUNĐALO

Jeste, naravno, ali otac mi nije ništa ostavio.

LARI

O, teške li žalosti! Ti žališ što si oca sahranio za džabe? Ti za njim ne žališ, ti si na njega ljut. Niti je njemu za života išta falilo, niti tebi sad fali: i to je ne malo nasljedstvo. Ti se još i ljutiš? Čitav život živeo je za tebe, tek pod stare dane okrenuo se sebi. Kamo sreće da ti svojim nasljednicima ostaviš koliko je tebi Dobrivoje! Daj nešto drugo: ovo ti ništa ne priznajem.

GUNĐALO

25. Imam roba, ne mogu očima da ga vidim: Panta Maler, ime mu odlično pristaje.²¹

LARI

Eh, blago tebi kad imaš samo jednog; takvih malera bude i više.

GUNĐALO

Ali ima ih dosta koji hvale svoje robove.

LARI

Njihovi tek nisu nizašta.

GUNĐALO

Pa što ih onda hvale?

LARI

Jer nisu ni svesni svoje nesreće.

GUNĐALO

26. Meni je nevreme sve uništilo... pa nije valjda da je svima tako?

LARI

Ne, naravno da nemaju svi iste muke: tebi je nevreme, nekom drugom je nešto drugo.

GUNĐALO

Ali ja, evo, ne pamtim kad je neko od mojih drugara bio u nekoj nevolji.

LARI

Grešiš silno.

GUNĐALO

Izvini, molim te, zaboravio sam da se ti posebno brineš o mojim drugarima. 27. Evo, setio sam se još nečega: komšija mi je šljam najgori.

Goran Vidović

LARI

E to stvarno jeste užas! Ali, ne zaboravi da sam za tog jednog opet ja zaslužan. Ti ipak imaš posla samo sa jednim; zamisli kako je onima što ih imaju više.

GUNĐALO

Lari, duše dragi, čuvaj mi ovog jednog, kô boga te molim, samo da ih ne bude dvojica.

LARI

Dakle, opet sam ja u pravu, a? Ajde mi sad reci koga smatraš srećnijim, sebe ili onoga na koga se žališ?

GUNĐALO

Može li se to uopšte porediti? Ima li ikakve sumnje u to da je onaj ko drugoga natera na kukanje srećniji nego onaj koji je nagonjen na kuknjavu?

LARI

A da te odmah uverim da je on nesrećniji?

GUNĐALO

Da čujem, baš me zanima.

LARI

Ali to ću ti samo nagovestiti. Približi se sad malo.

GUNĐALO

Šta je sad, što ne pričaš glasno? Nije valjda da se ti plašiš?

LARI

Kako i da se ne plašim kad živim sa tobom? Pridi i pažljivo slušaj.

GUNĐALO

Ajde, slušam... (*Lari mu šapuće na uho*) Ha, ha, ha... imao, držao, neka mu... sve zajedno sa svojim. Bravo, doktore, svaka čast!²²

<LARI>

Pa zar nije?

<GUNĐALO>

E sad se više ni na šta ne žalim.

LARI

Ma šta mi reče!? To će tebe malo držati, posle ćeš opet ti po starom.
28. Nego, pošto nisi dokazao da si nesrećan, preostaje da ja tebe uverim da jesi srećan. Zdrav si, jel' tako?

GUNĐALO

Rekao bih.

LARI

I to ti ništa ne znači?

GUNĐALO

Šta, i to se računa?

LARI

Daj, Gunđalo, zdrav si a kažeš da nisi srećan? Pazi ti samo da ne bude kasno kad se setiš da si bio srećan.

GUNĐALO

Već sam ti rekao: ako gledam sebe, sa mnom je sve u redu; ali u poređenju sa drugima, ništa mi ne valja.

LARI

Ali kod tebe lično sve je kako treba?

GUNĐALO

Istina.

LARI

Pa šta ti onda ne valja?

GUNĐALO

Kako je to drugima još bolje?

LARI

To je već zavist.²³

GUNĐALO

Imam razloga za zavist kad sam bedniji od najgorih.

LARI

A šta ako ti pokažem da si srećniji od onih koje si sad uzeo na zub?

GUNĐALO

Onda ćeš me ubediti da više nikome ne dam da se žali.

Goran Vidović

LARI

29. Da budem što kraći i jasniji, preći ću odmah na stvar. Reci u čijoj bi koži voleo da budeš i odmah ćeš dobiti sudbinu kakvu želiš. Ali jedno nemoj zaboraviti: nema posle kukanja — izabereš, i dobijaš sve što uz to ide.

GUNĐALO

Pošteno, prihvatam. Želim bogatstvo i počasti vojskovođe, makar i osrednjeg.

LARI

Mogu ja to da ti pružim, ali razmisli možeš li ti to da izdržiš?

GUNĐALO

A šta to?

LARI

Da ratuješ, da zadobijaš rane, da se boriš prsa u prsa?

GUNĐALO

U, to nikako.

LARI

U tom slučaju prepusti slavu i trofeje onima koji mogu.

GUNĐALO

Onda mi sredi neko mestašce u državnoj službi.

LARI

Pa da budeš nadležan za naplatu i isplatu?

GUNĐALO

Da, vidiš, to mi je promaklo... neću onda ni jedno ni drugo. 30. Ako imaš ikakvu moć, Lari, učini da budem moćan, a da ne budem ni na kakvom položaju .

LARI

U kom smislu moćan?

GUNĐALO

Da mogu da pljačkam koga hoću, da ubijam bez reda, a moje komšije — i da pljačkam i da ubijam.

LARI

E, baš! To što tražiš, to nije moć, to je razbojništvo. Bogami ne znam kako bih ti to mogao omogućiti. U stvari, setio sam se: imam rešenje. Idi ti lepo pa živi kod Bedak-Bare.²⁴

GUNĐALO

I šta onda?

LARI

Tamo važi plemensko pravo; nema muvanja, tamo se glavni propisi snose sa hrasta i upisuju u kosti.²⁵ Tamo i seljaci podnose tužbe, a presude donose civili. Tamo svako radi ono šta hoće, tamo raste svako voće. Ako si bogataš, nazovu te »patak«.²⁶ Tako se to kaže u našoj Grčkoj!²⁷ Šume i pustare — zar je to za nekog sloboda? Da ne spominjemo i ostale strahote, i ovo je već previše.

GUNĐALO

Ja niti sam bogat, niti želim da se bakćem sa tim hrastom. To šumsko pravo, nije to za mene.

LARI

Ako nisi u stanju da se stalno preganjaš, bolje traži nešto mirno i pošteno.

GUNĐALO

31. Daj mi privilegije onih lupeža što se šetkaju uparađeni.²⁸

LARI

Ti misliš da su oni srećni?

GUNĐALO

Naravno.

LARI

Može, ako to hoćeš, ništa lakše. Izvešćemo to iako je nemoguće. Baš to želiš?

GUNĐALO

Više nego išta.

LARI

Skrenuću ti pažnju samo na neke detalje. Zamisli samo kako je u tim haljinama: nedovoljne za zimu, a predebele za leto; zamisli vunene nazuvke i klizave sandale kako spadaju natopljene kišom, napunjene

Goran Vidović

prašinom i ulepljene od znoja i blata, zamisli tanušnu obuću bušnu na sve strane, koja zapinje dok hodaš: kako je umazana, pomislio bi da je od govana. Po vrućini si u dokolenicama, po zimi si golih nogu; mraz, a ti u sandalama, sparina, ti u čizmama. Obavljaš sumnjive poslove, sastančiš pre svitanja, zavisiš od sudijine užine, tople, hladne, blesave ili ozbiljne. Prodaj se, glasaj i vrbuj po narudžbini, ispolji svoj bes i mržnju. Konačno, ostaješ siromašan; stičeš izvesnu zaradu, ali mnogo više — osećaj krivice. Da ne pričam dalje, nije baš pametno takvima se zamerati.

GUNĐALO

Ni to mi ne odgovara **32**. Hoću da se obogatim kao oni državni blagajnici.²⁹

LARI

Ti im zavidiš, a ne uzimaš u obzir njihov danonoćni stres. Mladost ti prođe jureći za novcem, a pod stare dane tražiš sebi domovinu, na svom imanjcu si novajlija, penzionisani političar; školovani ćata, ali na gazdinstvu nevešt. Blizak sa neznancima, a svojim najbližima stranac. Čitav vek proživiš u mržnji, obezbediš sebi lepu sahranu, bog se već pobrine za naslednike. Nema razloga da im zavidiš; ušteđevina vukova često postane plen lisica.³⁰

GUNĐALO

33. Neću ni blagajnik da budem. Zadovoljiću se džeparcem pomorskih trgovaca.

LARI

Ti onda lepo izvoli pa se ukrcaj i isplovi: sve što imaš ostavićeš na milost i nemilost mora i vetra.

GUNĐALO

To ne bih nikad uradio... priušti mi onda bar Titovu kolekciju.³¹

LARI

Onda ti sleduje i Titova reuma.

GUNĐALO

Taman posla.

LARI

Onda ništa od kolekcije.

GUNĐALO

Dobro, neću ni to; ali zato hoću one sviračice i bludnice kakve ima onaj došljak, ona krvopija zelenaška.

LARI

Eto ga: sad je jasno šta ti zaista želiš! Izvoli, ugosti celu ekipu: evo, stižu ti Mila, Divna, Ljubica... a evo ti i kila našeg Mrcivoja.³²

GUNĐALO

Ej, šta će mi ona?

LARI

Izabrao si da budeš u njegovoj koži, to ne ide bez kilaže. E, moj Gundalo, znaš onu staru: „sve ima svoju cenu!“ Ne možeš i ovce i novce: ili sve ili ništa.³³

GUNĐALO

34. Čekaj, čekaj, znam šta mi treba: obraz kao đon.

LARI

Ti si se nameračio baš na ono što ja ne dam. Ako želiš da se posvetiš mešetarenju,³⁴ budi bez trunke obraza, ali pozdravi se odmah sa pameću.

GUNĐALO

A što to?

LARI

Ko god je pametan mora imati malo stida.

GUNĐALO

More, Lari, sad više ne tupi!

LARI

More, Gundžo, ne tuži sudbine!

GUNĐALO

35. Zar se nikad nećeš promeniti, nesrećo jedna?

LARI

N nećeš to doživeti.

GUNĐALO

Dakle, niko nije srećan?

LARI

Ima ih, ali to nisu ti na koje ti misliš.

Goran Vidović

GUNĐALO

Kako to misliš? Ja ti sad navedem nekoga zdravog i bogatog, i ti ćeš tvrditi da baš taj nije srećan?

LARI

U redu, bogatog ćeš prepoznati, ali otkud znaš da je zdrav?

GUNĐALO

Vidi se po držanju kad je neko krepak.

LARI

A šta ako je umno oboleo?

GUNĐALO

To ne mogu da znam.

LARI

E, moj Gundđalo, vi mislite da je jedino telo ranjivo; koliko je tek samo ljudski duh slab i nestalan! Sreća je nemoguća dokle god postoji nada, strah, strast, pohlepa, očajanje. Kako je, na primer, tamo nekome, koji pokazuje jedno, a oseća nešto sasvim drugo? Ili je, možda, u društvu raspoložen, a kod kuće tuguje? Ili, da ne pominjem nešto još strašnije, možda ženu uopšte ne voli, ili je pak voli preko mere?

GUNĐALO

Ako niko nije srećan, onda niko nije ni pravičan.

LARI

I to ću ti reći: ima, doduše, pravičnih ljudi, ali oni prvi stradaju. Šta bi još želeo da budeš?

GUNĐALO

Vala, ništa više. Neka mi bude moja sudbina, kad već neku bolju nisam našao.

LARI

36. Pošto si konačno shvatio da si srećan, hoću još da znaš da ćeš sad postati još i srećniji. Danas ćeš se dokopati gomile zlata.

GUNĐALO

Ma daj, šališ se? Nemoguće.

LARI

Zašto je nemoguće?

GUNĐALO

Nema odakle.

LARI

Ako ti ne razumeš, meni je još teže da to ostvarim.

GUNĐALO

Da se nije otvorio neki kralj ?

LARI

Ma jok.

GUNĐALO

Da neće možda neki prijatelj da me časti?

LARI

Ni blizu.

GUNĐALO

Da nisam nešto iznenada od koga nasledio?

LARI

Ma kakvi.

GUNĐALO

Da neću slučajno otkriti neko zakopano blago?

LARI

Sve i da ti se blago krije u kući, pre bi ga neko drugi ugledao.

GUNĐALO

Pa kako ću onda da imam nešto ako ga ni od koga ne dobijem?

LARI

37. Idi sad, i radi sve što ti je na štetu.

GUNĐALO

A zašto tako?

LARI

Tako treba. Ako ko počne da te maže i zavlaci, ti prihvati i dopusti mu.

Ako ti dođu lopovi, lepo ih ugosti... i razbojnike, razume se!³⁵

GUNĐALO

A ako mi neko kuću potpali, treba da dospem ulja, je li?

LARI

Znao sam da mi nećeš poverovati.

Goran Vidović

GUNĐALO

Pa šta će mi lopovi i razbojnici?

LARI

Da bi ti uzeli i to malo nade i sigurnosti što imaš.

GUNĐALO

I šta onda?

LARI

Onda si bogat.

GUNĐALO

Kako to?

LARI

Tako što izgubiš sve što imaš.

GUNĐALO

I sve to zbog čega?

LARI

Da bi se usrećio.

GUNĐALO

Kako?

LARI

Tako što se unesrećiš.

GUNĐALO

To ti je ono što kažu: u tmini je istina.³⁶ I šta ja sad konačno da radim?

LARI

Sve što je na tvoju štetu.

GUNĐALO

Daj reci šta je, da ne učinim slučajno nešto sebi u korist.

LARI

Šta god danas da učiniš, biće za tvoje dobro.

GUNĐALO

A ako ja neću?

LARI

Hteo-ne hteo, danas će ti velika sreća pokucati na vrata.

GUNĐALO

A ako ne otvorim?

LARI

Ušunjaće se kroz prozor.

GUNĐALO

A ja zamandalim prozore?

LARI

Mamlaze jedan, pre će se i nebo i zemlja otvoriti nego što ćeš ti da sprečiš i izbegneš ono što je neminovno.

GUNĐALO

38. Koliko sam ja shvatio, što mora biti, biće, ja se tu ništa ne pitam?

LARI

Mogao sam da pretpostavim da nećeš biti zahvalan nego da ćeš dosledno ostati Gunđalo.

GUNĐALO

A gde ćeš ti sad?

LARI

Oдох u tvoju, zapravo našu kuću; idem posle kud mi dune, ali znaj, iako ću tabanati uzduž i popreko, za tebe sam uvek tu.

GUNĐALO

39. Nikad u većem zbulu nisam bio nego danas... i sad treba da postupim kako mi je rečeno? Pa da li je ikome ikad savetovano da svojevoljno prođe što gore? I da se skloni s puta nadolazećoj katastrofi? „Ostani“, kaže, „bez onoga što imaš, da bi stekao još više“. Ako ostanem bez svog, odakle mi tuđe? „Idi“, kaže, „i potraži neke lopove, a razbojnice lepo da ugostiš“. Ako bi se to saznalo i dokazalo, svaki sudija bi me s punim pravom samleo zbog saučesništva.

40. Gde sad čovek da traži neke lopuže? Gde je sad ona crna banda, pečena i čađava što danju gamiže pod zemljom, a noću sa pentra po krovovima? Gde su ti džeparoši što 'ladno skidaju nakit i đinđuve? Ako se ne varam, eno jednog takvog, i to u sred posla. Hej, secikeso, ti mi trebaš! Uh, pazi... dobro je, nakit je sačuvan. Eto, već sam zaboravio na zadatak, nema nade za mene. Zabranjeno mi je da se suprotstavljam lopovima i da ih rasterujem... velika budalaština, ništa mi se to ne sviđa.

41. Bogami, ako se ne varam, fin neki ovaj što je pričao sa mnom. Čime sam to ja zaslužio da se baš meni prikaže nebesko predskazanje? Tu se nešto čudno zbiva, vidim ja. Nego, sve se nešto bojim da se nije već odigrala najavljena krađa. Odoh ja unutra, pa ako zateknem koga, smesta ima da leti napolje.

SCENA TREĆA

Stari Manda, Žika Fantom, Saladin

STARI MANDA

42. Ima ljudi koji se na sav glas hvale kako love divlje zverke i idu tragovima hitre divljači, pa kolju na spavanju ili satiru kako stignu. Ali za moj zanat potrebna je žica pa je i ulov veći: moja delatnost je javna, a moja lovina su ljudi. I to kakvi! Sve sami bogatuni i budžovani, sve gospoda! Ime mi je Stari Manda, parazit sam — tim se dičim! Ima ovde jedan sud, nanjušio sam ga izdaleka. Sud sa jelom po receptima starih majstora? Ma, kakvi sudovi,³⁷ kakvi bakračići: ovo jelo je zakuvao stari Dobrivoje, samo on zna njegov šmek... i štek!³⁸ Šta nije jasno? Zbog zlata sam došao — aroma je njegova za sva podneblja. Dragi moji regruti i pripravnici, da čujem prve utiske. Kad ćete ispeći zanat i ući u tajne posla, da možete da prenosite dalje?

ŽIKA FANTOM

43. Da znaš samo, Manda, šta sam sinoć sanjao!

STARI MANDA

Daj, reci, ako na dobro sluti.

ŽIKA FANTOM

Sanjao sam da smo se dokopali onog zlata.

STARI MANDA

I onda?

ŽIKA FANTOM

Video sam zlatnike³⁹...

STARI MANDA

Uh, to ne valja.

ŽIKA FANTOM

...i još neke lančice i narukvice, kukice i klinove⁴⁰.

STARI MANDA

Da nisi slučajno video i batine i bukagije!?

SALADIN

Kakav baksuz! Još samo robiju da je video! Ćuti, prognozer, jezik pregrizô! Ja sam, evo, sanjao sahranu.

STARI MANDA

U, kô bog! Svaka čast!

SALADIN

A mi, kao, nekud nosimo ukop.

STARI MANDA

Odlično.

SALADIN

I još sve u glas naričemo za tamo nekim pokojnikom.

STARI MANDA (*Žiki*)

Jesi li čuo, tupane? To se zove predskazanje, a ne te tvoje halucinacije. Sahrana znači radost, a suze ukazuju na smeh; i još mi nosimo pokojnika – veselje nam ne gine. **44.** Počujte sad moj san, poruka je jasna kao dan: u snu mi neko govori da se ovo zlato čuva samo i isključivo za mene i da niko neće moći da ga pronađe osim mene; ali dodaje da ću od svog tog blaga moći samo da se lepo ožderem.

ŽIKA FANTOM

Bogami odličan san. Zar smo i tražili išta osim punog želuca!?⁴¹

SALADIN

Zaista izvrstan san. Neka te sreća prati, Manda, a i nas koji pratimo tebe.

STARI MANDA

45. Nego, Žiko, ako su mi ovi podaci ispravni, mi smo već stigli.

SALADIN

To je ta adresa.

ŽIKA FANTOM

Ček' da vidimo šta piše.

STARI MANDA

Pored je svetinja, preko puta menjačnica.

ŽIKA FANTOM

Sve je kako piše.

STARI MANDA

Znači tu smo...

SALADIN

Šta kaže dalje?

STARI MANDA

Visoka kuća.

ŽIKA FANTOM

Eno je.

STARI MANDA

Vrata od čamovine.

SALADIN

To je ta kuća.

STARI MANDA

Pazi što su niski prozori... ne znam što uopšte zaključavaju vrata. A i vrata nisu nizašta koliko su rešetke razmaknute. Miran kraj, nema šta, ovi kao da nikad nisu čuli za lopove... a ja sam zlato nanjušio. Ali mi ćemo to drugačije da odradimo. Žiko, Sale, ako ste junaci britkog uma i nevinog pogleda, sad dajte sve od sebe. A ja kao pravi kiničar⁴² sreću pronalazim, uzimam je i predajem. Vi razapnite mreže, dok ja ispitam teren.⁴³ Samo se čvrsto držite našeg dugo smišljanog i detaljno razrađenog plana.

ŽIKA FANTOM

46. Iza atrijuma desno je trem, sveta odaja levo.

STARI MANDA

Dobro si zapamtio.

SALADIN

U svetoj odaji su tri figurice.

STARI MANDA

Tačno.

ŽIKA FANTOM

U sredini je žrtvenik.

STARI MANDA

Baš tako.

SALADIN

A ispred žrtvenika — zlato.

STARI MANDA

I eto, imamo ga. Jeste li sve zapamtili? Znete li kako ćete prepoznati Gundala?

ŽIKA FANTOM

Lakše nego tebe. Ti se pobrini za čudotvorstvo, izmišljanje prepusti nama

STARI MANDA

Dobro, idem ja onamo da se sklonim, pratiću odande; kad dođe pravi trenutak ili ako u međuvremenu nešto iskrsne, odmah stižem.

ŽIKA FANTOM

Mi ćemo se malo odaljiti, da ne bude sumnjivo.

SCENA ČETVRTA

Gundalo, Žika Fantom, Saladin

GUNĐALO (*zamišljeno*)

47. Onaj od malopre nestade bez traga, niti je šta unutra brljao; taj očigledno nije ljudsko biće.

SALADIN (*Žiki*)

Evo ga, to je taj. (*glasno*) Baš bih voleo da vidim na delu onog tipa; svakakve vidovnjake i astrologe sam sretao, ali ovakvog još nikad. Taj stvarno ima šesto čulo, pravi vidovnjak, a ne kao oni zabavljači.

GUNĐALO (*za sebe*)

O kom to vidovnjaku ovi pričaju?

SALADIN

Ono dosad nisam video: čim te ugleda, oslovi te po imenu, kaže kako ti se zovu roditelji, sve ti nabroji robove i sve ukućane, kao da ih lično zna; navede ti sve šta si celog života radio i šta imaš u planu — ma sve.

GUNĐALO (*za sebe*)

Bogami, opasan neki; ovo bi valjalo čuti.

Goran Vidović

SALADIN

Daj, života ti, da odemo nekako kod njega.

[SALADIN]

Stvarno sam i ja mamlaz, kud ne odoh odmah!

ŽIKA FANTOM

Znaš da bih i ja baš išao, nego nemam vremena.

GUNĐALO (*za sebe*)

48. Sad sam se zainteresovao, daj da saznam sve. (*naglas*) Zdravo da ste, prijatelji.

ŽIKA FANTOM

Zdravo i ti bio, kad nama zdravlje želiš.

GUNĐALO

Šta ima? Pričate nešto poverljivo?

SALADIN

Poverljivo je za obične ljude, ali ne i za mudrace.

GUNĐALO

Čujem, pominjete nekog čarobnjaka.

SALADIN

Jeste, pričali smo o nekom tipu koji sve pogađa i predviđa, ali ja ne znam ko je taj.

GUNĐALO

Zar takav stvarno postoji?

SALADIN

Kako da ne. Nego, čuješ, Žiko, ajde kad te molim da odemo tamo zajedno, što si takav...

ŽIKA FANTOM

Kažem ti, išao bih ja i inače, nego sad sam u gužvi.

SALADIN

Sačekaj još malo.

GUNĐALO (*Žiki*)

Druže, stani, ne moraš baš iz ovih stopa: i mene zanima ko je taj o kome ste pričali.

ŽIKA FANTOM

Ej, zaista imam nekog posla; kod kuće su mi neki prijatelji i rodbina, već me čekaju.

SALADIN

Stvarno tvrdoglav, jedva da ga nagovoriš. Pusti sad prijatelje i rodbinu, ostani malo.

GUNĐALO

49. Hajde družo, išao bih i ja sa vama, samo ako ne smetam.

SALADIN

Nešto se plašim da se ne smori kad nas vidi ovoliko.

ŽIKA FANTOM (*Saladinu*)

Evo, baš dobro, imaš sa kim da ideš; samo mene ostavi na miru.

GUNĐALO (*Saladinu*)

Čuj, pusti ga ako mu se ide. Ajmo samo ti i ja.

SALADIN

Trebalo bi da ide sa nama, on ga bolje zna.

GUNĐALO (*Žiki*)

Kad je već tako, bilo bi pošteno da nam učiniš.

ŽIKA FANTOM

Ako ćemo pravo, on bolje zna ko je taj: štaviše, lično ga poznaje.

GUNĐALO

Sad mi iskreno recite: ko je taj tip i gde se nalazi?

ŽIKA FANTOM

50. Ja znam samo da ga zovu Stari Manda.

GUNĐALO

Kakvo ime! Odmah se vidi da je čarobnjak!

ŽIKA FANTOM

Taj ti prvo ispriča tvoju prošlost, pa kad potvrdiš, ispriča ti budućnost.

GUNĐALO (*Žiki*)

Takvo čudo od čoveka, a ti nećeš da se sastaneš sa njim?

ŽIKA FANTOM

Bih ja, nego baš nemam vremena.

Goran Vidović

GUNĐALO

Ajde, budi drug, i mi bismo tebi učinili.

ŽIKA FANTOM

Hvala za to... kad ste baš zapeli, učiniću vam. Ali, pazite šta vam kažem, takvi umeju često da budu prevaranti.

GUNĐALO

Da znaš da sam sad hteo to da kažem; nije valjda od onih što nose čarobni štapić i što se šetkaju sa ekipom?⁴⁴

ŽIKA FANTOM (*za sebe*)

He he, ova naivčina je pravi pacijent za takve.

SALADIN

Pa ne može nam ništa osim da nas slaže.

ŽIKA FANTOM

Imam ideju ako se slažete: da uzmem ja prvo da ga istestiram, da ga izvozam levo-desno; ako bude znao sve tačno da odgovori, znaćete da je pravi čarobnjak.

SALADIN

Odlična ideja. Ali, gle, eno ga prolazi!... neverovatno, baš ono što smo hteli! Kako je samo produhovljen i uzvišen!

GUNĐALO

Ajde da mu se obratimo pa da se sklonimo negde u stranu da se na miru ispričamo.

SCENA PETA

Gunđalo, Stari Manda, Žika Fantom, Saladin

ŽIKA FANTOM

51. Naše poštovanje, Manda.⁴⁵

STARI MANDA

Moje ništa manje.

GUNĐALO

Zdravo da si, slavni proroče nebeski, po delima svojim nadaleko čuveni.

ŽIKA FANTOM

Možeš li da pretpostaviš šta nas zanima?

STARI MANDA

Pa... možda i mogu.

ŽIKA FANTOM

Želimo da se saznamo neke stvari i da tvoju izuzetnu mudrost vidimo na delu.

STARI MANDA

Nisam baš planirao, ali ako vas nešto zanima, slobodno pitajte.

ŽIKA FANTOM

Nemoj ako ti nije zgodno, treba nam tvoja potpuna pažnja; ovo bi moglo da potraje.

STARI MANDA

52. Slušam vas.

ŽIKA FANTOM

Mi bismo najpre da saznamo koji su to sveti obredi najvažniji, ili bar najlakši.⁴⁶

STARI MANDA

Moć se javlja u dva vida: jedna zapoveda, druga se povinuje — tako se upravlja. Viša moć jeste sjajna i uzvišena, ali je često delotvornija ona niža. O ovoj višoj nema potrebe da pričamo, stoga ako uspete da izbegnete zavist i trošak, uzdajte se u moć nižih.

ŽIKA FANTOM

53. A ko su ti izvršioци koje sad treba ispoštovati?

STARI MANDA

Ukratko, najvažnije je ovo troje: svemoćne planete, strašne guske i divlje pseće vilice. Samo pogledajte njihove kipove po hramovima i svetilištima i sve će vam biti jasno. Klonite im se sa puta ili ih pridobijte i na konju ste.

ŽIKA FANTOM

Čekaj, ti to pričaš o onim planetama koje ceo svet okreću?

STARI MANDA

O njima je teško i pričati, a još teže približiti im se.⁴⁷ U svom ždreću preturaju atome, zvezde prebrojavaju, a mora premeravaju; jedino sebe ne mogu da preobraze.

Goran Vidović

ŽIKA FANTOM

Ja sam čuo da one kontrolišu sve.

STARI MANDA

54. Ih! Ako je sve pod kontrolom, kako onda da objasnimo brodolome? Gde god osete nestašicu, tamo sateraju ljude, a to postižu tako što naizmenično menjaju mesta. Strašnim olujama prenose letinu tamo-amo, a nekolicina na kvarno prigrabi sav usev.

SALADIN

Kô da je to neka novost da se letine prenose!

STARI MANDA

Ako im dune, mogu svemu da promene oblik i sastav — a kakve su to samo kombinacije, jedva da primetiš! Prstom mrdnu i očas posla jedno se u drugo pretvara: vino u pšenicu, pšenica u vino. Zlatna polja ječma lako nastaju iz čega god zamisliš. Bez po muke šalju duše pokojnika na nebesa ili u podzemlje.

ŽIKA FANTOM

Znači, one se moraju nekako umilostiviti.

STARI MANDA

Eee... ne može to svako. Njihova sedišta su nepristupačna i zahtevna. Ako mene pitate, častite ih u nekom malom zabačenom svetilištu.

ŽIKA FANTOM

55. A gde se uglavnom nalaze takva mesta?

STARI MANDA

Gde god hoćeš: ovamo i onamo, i gore i dole, i na kopnu i na moru.

ŽIKA FANTOM

Može li neki nesrećnik tim neuhvatljivim zvezdama da uđe u trag?

STARI MANDA

Nije lako pristupiti im, a čak i da uspeš — nema nazad.

ŽIKA FANTOM

Zašto?

STARI MANDA

Na samom ulazu stoje svakojaka mračna stvorenja koja samo mi znamo: grabljivice, pseće vilice, besne gliste, sove zloslutnice i noćni akrepi. Gujama dovlače spolja, a unutra šibama proganjaju. Opasno je prići im,

ali je nemoguće pobeći: gomila im budi silan apetit. Šta još, Gundalo?⁴⁸
Ako su ti nebesa naklonjena, bolje da ništa o ovome ne znaš.

ŽIKA FANTOM

56. Dobri vraču, moram ti reći da nam se ta stvorenja nikako ne sviđaju.
Reci nam sad malo o onim guskama... valjda one nisu tako jezive...

STARI MANDA

To su oni koji se u ime ljudi mole pred žrtvenicima i oltarima; vratovi su im kao u labuda, a hrane se mrvicama sa stolova. Proroci su to najlažljiviji: vazda nešto tumače želje ljudi, i to loše; stalno kazuju molitve, ali uvek daju besmislene odgovore.⁴⁹

ŽIKA FANTOM

Pa ti to misliš na labudove? Bio sam ja nedavno u proročištu, ali nisam video nikakve labudove, već samo guske: sve izvile glavu onim dugim šijama, sve bez ruku al' krilate. Prvo nešto zvižde i šište svojim trokrakim jezicima, onda jedna cikne i sve u glas počnu da grakću.

STARI MANDA

Teško je njih zasititi. Hleba niti znaju niti vare, nego zobaju mrve sočne pšenice, često i trnje, a neki čak jedu i ječam sa satrulim mesom.

ŽIKA FANTOM

Žali bože troška!

STARI MANDA

Davno reče Tuljeviću Marko: „guske se hrane o javnom trošku, a kerovi se maste pred dvorima.“⁵⁰

ŽIKA FANTOM

O prevrtljivih li dvonožaca! Mora biti da su od tate mađioničara i mame kameleona!⁵¹

SALADIN

Uh, ništa od ovih; pričaj malo o psećim vilicama, ako i one išta valjaju.

STARI MANDA

57. To su stražari i nadzornici, koji po hramovima i svetilištima čuvaju ulaze i zastore; imaju pseće njuške, debele trbuhe i izuvijane ruke: gore su psi, a dole ljudi. Nadžak-baba, veštičara stara, kad se ono pretvori u kaju, te se spari s Lajavim Psoglavcem, te okoti deset lajavića: svakom hramu po deset dodeli. Ako naiđe u hram neki slučajni prolaznik, oni

Goran Vidović

odmah zareže i zauraju na sav glas. Samo da bi ušao mora dobro da plati, a da bi se pomolio — još više. Od obreda su načinili tajni kult i javnu pijacu: na prodaju je sve što je od opšteg značaja i što je besplatno. Njih stalno moraš da častiš — ako nemaš puno, onda koliko imaš. Pogledajte samo šta sve ljudi rade i oprostite nam.⁵² Lakše je doći do boga nego do *sudije*.⁵³

ŽIKA FANTOM

Sad je stvarno dosta: kakvi su to samo zlotvori, gore nisam u životu video.

SALADIN

Blago vama kad niste imali posla sa psećim vilicama! Kakvog sam ja kurjaka video — al' bi junak zaginuo onde da ga nije zlatna grana spasla.⁵⁴

ŽIKA FANTOM

58. Je li, a šta je sa majmunima?⁵⁵

STARI MANDA

Oni upisuju budućnost, što bi vi rekli — događaje, i okreću listove ljudske sudbine. Nisu oni opasni, samo su naporni i licemerni. Pospeš im malo siće, skroz se raspamete i odmah se sjate. Ako li im samo daš oraščiće i šljivcige, okupi se cela horda!

ŽIKA FANTOM

59. Ništa nam još nisi rekao o onim letećim grabljivicama.

STARI MANDA

One se brinu da ljudi daju dovoljno zavetnih poklona bogovima. Ne uteruju one samo redovna dugovanja, već i ona vanredna, čak i nasleđena. Ako ne platiš u predviđenom roku, iznudiće mučenjem. U stanju su da lete sa kraja na kraj sveta, proganjajući plen svojim kukastim kandžama, a stalno obleću oko trpeza. Otimaju šta god dohvate, a što ne uzmu, to zatruju. Sa tim čudovištima najbolje je ne petljati se, ali ponekad moraš da ih nahraniš da se smire.

SALADIN

60. Nisi spomenuo noćobdije, kozohode i jarcolike.

STARI MANDA

Bezbrojna su takva čudovišta, ali su bedna i beznačajna; svi se se klanjaju samo jednom bogu — Panji.⁵⁶

ŽIKA FANTOM

61. Šta nam savetuješ da radimo kad su svi obredi naopaki?

STARI MANDA

Ako već hoćete prost odgovor, najbolje je kad čoveku sudbina predodredi srećnu budućnost.

GUNĐALO

Da, tako smo i mislili. Ali na koji način se sama sudbina može umilostiviti?

STARI MANDA

Evo kako: mora se odavati pošta duhovima, jer oni usmeravaju odluke sudbine. Njih treba pridobiti i podmiriti, a ako se zla sudba slučajno u kući krije, treba je u ćošak saterati i napolje izbaciti.

GUNĐALO

62. Pravo zboriš, nema šta. Nego, uputi nas podrobnije, daj nam potvrdu svoje moći i mudrosti: čuli smo šta znaš, ajde sad da se oprobaš u nečemu što ne znaš.

STARI MANDA

Ne biva to tek tako ni iz čega, ali evo navešću vam par detalja, biće vam jasno... Evo, na primer, ja vas prvi put vidim, ne znam ni ko ste ni šta ste.

SALADIN

Istina.

STARI MANDA

Ti se zoveš Saladin, i siromašan si.

SALADIN

U pravu si... samo ne bih baš da svi čuju.

STARI MANDA

Rodom si iz neke zabiti.

SALADIN

Jesam.

STARI MANDA

I zato su ti i nadenuli kraljevsko ime.⁵⁷

Goran Vidović

SALADIN

Jeste, tako kažu.

STARI MANDA

Po prirodi si grebator i siledžija, prava jedna vucibatina.

SALADIN

Dobro, Manda, nisam baš tražio da me tako nagadiš!

STARI MANDA

Izvini, ali ja ne smem da lažem. Jel' te još nešto zanima?

SALADIN

Još nešto!? Mogao si slobodno i ovo da preskočiš, što se mene tiče! Ako imaš još toga, izvoli obrati se mojim drugarima.

ŽIKA FANTOM

63. Ja bih, ako može, da mi predvidiš budućnost, ali reci mi samo ono što je dobro.

STARI MANDA

Moram da krenem od početka; ti si, Žiko, iz ugledne i poštene kuće.

ŽIKA FANTOM

Dabome.

STARI MANDA

Dakle, ološ od malih nogu.

ŽIKA FANTOM

Pa, može se reći.

STARI MANDA

U nevoljama si do guše.

ŽIKA FANTOM

I ja to kažem.

STARI MANDA

Oružje, požari, brzaci: stalno ti je glava u torbi.

ŽIKA FANTOM

Sve je tačno što kažeš — kao da me znaš ceo život.

STARI MANDA

Suđeno ti je da nemaš ničeg svog...

ŽIKA FANTOM

Jasno.

STARI MANDA

...ali tuđeg podosta.

ŽIKA FANTOM

Da, to mi je dovoljno.⁵⁸ 64. Hajde sad demonstriraj nešto ovom našem prijatelju.

STARI MANDA

Što da ne. (*Gundalu*) Prijatelju, ako se ne varam, tebi je ime Gundalo.

GUNĐALO

Jeste, živ mi bio.

STARI MANDA

Koliko je to sati?

[ŽIKA FANTOM]

Između šest i sedam.⁵⁹

GUNĐALO

Svaka čast, tačan si kao sat. Nego, šta kaže?.

<STARI MANDA>

Mars u trigonu, Saturn u opoziciji sa Venerom, Jupiter u kvadratu, u sukobu sa Merkurom, Sunce je okruglo, Mesec u opadanju... Gundalo, koliko ja vidim po položaju tvojih planeta, sreća ti nije baš naklonjena.

GUNĐALO

I meni se čini.

STARI MANDA

Od oca nisi ništa nasledio, od prijatelja ništa ne dobijaš.

GUNĐALO

Baš tako.

STARI MANDA

Evo, sve ću ti reći: imaš lošeg komšiju i još goreg roba.

GUNĐALO

Još kako.

STARI MANDA

A znam i kako ti se zovu robovi.

Goran Vidović

GUNĐALO

Da čujem.

STARI MANDA

Jedan je Panta Maler...

GUNĐALO

Jašta.

STARI MANDA

... a drugi je Željko.

GUNĐALO

Tačno.

ŽIKA FANTOM

Neverovatno, čovek od boga nadahnut!

STARI MANDA

Hoćeš još? Ja, na primer, nisam nikad bio u tvojoj kući, jel' tako?

GUNĐALO

Apsolutno.

STARI MANDA

Trem ti je desno od ulaza, a preko puta je sveta odaja.

GUNĐALO

Tako je.

STARI MANDA

U svetoj odaji stoje tri figurice.

GUNĐALO

Stoje.

STARI MANDA

Jedna je Čuvarkuća, a dve su kućni duhovi.

GUNĐALO

65. Uverio si me u svoju moć i stručnost, sad mi reci gde je izlaz iz moje situacije.

STARI MANDA

Treba nam neko mesto gde možemo da se odmah sklonimo, da na miru obavimo posao. Ona tvoja sveta odaja mora biti da je mirna i zavučena...

GUNĐALO

Jeste.

STARI MANDA

I u njoj nema ničega?

GUNĐALO

Ničega osim figurica.

STARI MANDA

Trebalo bi da se tu obavi jedan obred, ali ni ti ni tvoji ukućani ne smete da prisustvujete.

GUNĐALO

Kako ti kažeš.

STARI MANDA

Mora neko sa strane to da obavi...

GUNĐALO

Meni ne smeta.

STARI MANDA

Ali gde sad da nađemo dobrovoljce?... Bilo bi najbolje kad bi ovi dobri ljudi hteli da ti učine.

STARI MANDA (*Žiki i Saladinu*)

Drugari, pomozite mi, učinite dobro delo. Ako bude ikad vama trebala pomoć, moći ćete da računate na mene.

ŽIKA FANTOM

Mi ti o tome nemamo pojma, ali ako situacija zahteva, učinićemo šta treba.

SALADIN

Da, ljudski je da se izađe u susret kad te neko zamoli.

STARI MANDA

Momci, svaka čast, pravi ste drugovi.

GUNĐALO

66. Au, dođavola! Ja bi onda po pravilu trebalo napolju da ostanem sam!? Panto, ovamo: trči brzo nađi komšiju Sudića, dovuci ga ovamo kako znaš i umeš... ma, u stvari, znam ja tebe... idi i uglavi se u neku birtiju i ne izlazi ceo dan.

Goran Vidović

STARI MANDA

Gundalo, za delovanje sudbine neophodan je povoljan trenutak.

GUNĐALO

Pa?

STARI MANDA

Položaj zvezda je dobar, čas je povoljan. Moramo sad da delamo, posle nema vajde.

GUNĐALO

U tom slučaju, ajmo odmah unutra.

STARI MANDA

Idi ti prvi, eto nas za tobom. E, da, zamalo da zaboravim: imaš li neki stari sanduk viška?

GUNĐALO

Toga bar ima.

STARI MANDA

Trebaće nam jedan da iznesemo zle čini.

GUNĐALO

Daću vam i ključeve, pa zaključajte vrata toj nesreći.

STARI MANDA

Sve je spremno: tvoja kuća ima da svane i zablista, to je naš posao.

SCENA ŠESTA

Panta Maler

PANTA MALER

67. Jasno je kao dan da nijedan gospodar nije dobar, ali sasvim sam siguran da je moj ubedljivo najgori. Nije on, doduše, nešto opasan, ali je jako nezgodan i neprijatan. Ako se desi se neka krađa u kući, on digne dževu kao da je u pitanju kakav zločin; kad primeti da je nešto ukradeno, počne da galami i psuje najstrašnije! Čak se buni i kada neki rob iskoristi za potpalu krevet, sto ili stolicu, što u žurbi često biva. Ako krov prokisne ili se vrata razglave, on okupi publiku, pa se sit iskuka; tad je stvarno nepodnošljiv. Sve isplate i račune ispisuje lično; još traži i pare nazad ako mu se neki trošak ne opravda.

68. Ići sa njim na put, to je božja kazna— težak je kao crna zemlja! Prva kritika padne kad ne ustanemo na vreme... a mi popili pa se uspavali. Svi pospani i mamurni, a tek tad počinje vika i panika: stoka se razišla, čuvari pobegli, mazge rasparene, zaprega naopako, a mazgar više ni sebe samog ne može da vodi. A ovaj kao da nikad nije video incidente na putovanjima; pa zar ikad ide sve po planu!? Umesto da malo popusti i sačeka da se smiri situacija, on se uhvati za svaku sitnicu i izvodi uzroke i posledice. Kad se kola pokvare ili izmorena stoka klone, on neće da pripomogne, već samo urla: „što mi nisi ranije skrenuo pažnju!? “— kao da i sam nije mogao već da primeti. Ali on je gospodar, može mu se! A kad slučajno uoči nekakav propust, napravi se lud i ništa ne spominje, nego sačeka pa te zaskoči tek posle, tako da ne možeš da se pravdaš kako si, evo, baš sad pošao to da obaviš.

69. Kad god nas pošalje s nekim zaduženjem, moramo tačno na vreme da se vratimo; oprašta nam samo jedan dan zakašnjenja: eto koliko je podmukao i čime se sve služi — namerno provocira, samo traži povod. Mi uvek iskoristimo i taj poslednji dan, jer on, zauzvrat, ako mu zatrebaš tog i tog dana, iz predostrožnosti zakaže dan pre — da ga slučajno ne izradiš.

70. A tek što je nezgodan ako popiješ!... provali te odmah: čim te ugleda onako musavog, zna tačno šta si pio i koliko; ne možeš da ga smuvaš, ne dâ da ga praviš budalom. Pošteno služiš, daš sve od sebe i opet ne valja. Ako se voda oseća na čađ, ako su čaše masne — gotov si! Najgora je cepidlaka: izgrebano ili napuklo posuđe, bokal prljav ili bez drški, umazane buteljke, pa još oštećene i krpljene voskom — odmah mu skoči pritisak! I kako posle tako naopakom čoveku da učiniš po volji?

71. Ne promakne njemu ni razblaženo ili pomešano vino; mi, naime, često mešamo dve vrste vina: uzmeš bure starog kvalitetnog i dopuniš novom tekućinom... pa zar je to preljuba!? A Gundalu je čak i to nedopustivo i, kô za baksuz, uvek primeti.

72. Čak i za one bezvredne komadiće srebra spljoštene u tanke pločice⁶⁰ sumnja da ga gulimo i zamenjujemo nečim; a to se desilo samo jednom. I dalje je srebrne boje — kô da se vidi tu neka razlika. Ima milion fazona da se iskvari svaki novčić. Sve možemo da pokvarimo, i tu smo nepopravljivi.⁶¹ Ne možeš po izgledu nikako da ih razlikuješ: para kô para, sve su iste. Zato zlato proveriti temeljnije nego čoveka: detaljno

ispregleda i ispita starost, boju, vrednost, pismo, potkovanost,⁶² poreklo, izmeri i poslednji mrvicu; tako da, gde god ima zlata, tu je zlato sasvim čisto.

73. Gundalo je to ranije tolerisao, ali iskvarili ga mangupi. Na primer, naš komšija Sudić, kome sam se sad uputio, to je pokvarenjak kakvog nema! Robove slabo hrani, a nameće im obaveza preko glave; kad bi mogao, zakinuo bi im na meri,⁶³ samo da nešto učari. Tako on uzme pa razmenjuje iskustva sa mojim gazdom kad se slučajno ili dogovoreno sretnu. A ja, kad sve uzmem u obzir, ako baš moram, biram ipak ovog mog: kakav je da je, barem ne otima od svojih; druga je stvar što stalno urla i što voli dobru batinu. Sve u svemu, dabogda crkli obojica!

74. Inače, nama robovima nije uopšte tako loše kao što se često misli. Možda delujemo stalno pospani, ali nije to bez razloga: štedimo se za noć, jer mi bdimo dok ne svane. Rob kunja preko dana da bi bio oran kad svi spavaju. Noć je po meni najbolja prirodna pojava. Mi živimo noću: čim se smrkne — nama svane! Iako nas mami da idemo danju, na kupanje idemo noću: brčkamo se sa robinjama i služavkama — to se zove sloboda! Provodimo se i mi sjajno i luksuzno, samo se to ne vidi. Ja u zagrljaju držim голу curicu, kakvu moj gazda jedva može da vidi i obučen; ja im polivam butkice, uvijam im čuperke, grlim i grle me, mazim i maze me: to ne može nijedan gospodar. Najlepše od svega je što među nama nema ljubomore: svako od svakoga krađe, pa nikome ništa ne fali. Svi se držimo zajedno, pazimo na gospodare i ne družimo se sa njima. Jadni oni čiji su gospodari budni cele noći: koliko robu oduzmeš od noći, za toliko si mu skratio život. Koliko je samo slobodnih ljudi koji bi hteli danju biti gospodari, a noću robovi! Dok mi noću ovako vršljamo, Gundalo, ti misliš o parnicama i porezima, a nama su svaki dan svadbe, rođendani, zabave, orgije, žurke robinja. Baš zbog toga i ne žele svi robovi da pobjegnu ili da budu oslobođeni, jer nijedan slobodan čovek ne može ovako nekažnjeno da vileni i da se troškari.

75. Nego, ja ovde zaglavio, a onaj moj sigurno već grmi po običaju. Bio je red je da ga poslušam i odem do svojih drugara. A ovako, šta sledi? Ništa, ima da me izmaltretira, a ja ima da ćutim. Šta ćeš, gazda je to: može da se istresa do ujutru, ti moraš da trpiš. Samo da mi se bog smiluje da ovaj moj namćor od gospodara postane gradski funkcioner, advokat ili carski službenik. Zašto to kažem?

76. Dabogda imao pa nemo! Ja mu samo želim ono što i sam želi. Neka se lakta onako utogljen, neka titra sudijama, stražari na vratima; neka bude rob robova, sreski špijun, podmukli doušnik; neka vreba i grabi svaki trenutak od jutra do večeri; nek licemerno klima glavom svima od reda, nek vuče za rukav koga stigne, a po vrućini neka paradira u nerazgaženim čizmama.⁶⁴

SCENA SEDMA

Stari Manda, Gundalo

STARI MANDA

77. Pusti, Gundalo, nemoj da se istegliš, mnogo je teško; svoju dužnost si obavio što si ga izneo iz kuće.

GUNĐALO

Da znaš, Manda, da nisam verovao da će ovako ispasti; tvoje magijske moći su se potvrdile... zle čini, nema šta: ovaj sanduk sam svojevremeno glatko uneo sam, a sad ga jedva zajedno iznosimo.

STARI MANDA

Sada znaš da nema ničeg težeg od prokletstva.

GUNĐALO

Bogami sam se uverio.

STARI MANDA

Neka ti je sa srećom, dobri čoveče! Ni ja se nisam nadao da će sve ovako dobro da prođe. Kuću sam ti očistio kao nijednu dosad: odstranili smo svu opasnost i nesigurnost.

GUNĐALO

I dalje mi nije jasno otkud je sanduk tako otežao...

STARI MANDA

Ozbiljne su to stvari, objasniću ti drugi put; često nesreća bude još teža — treba ti čitavo krdo volova da je izmestiš. Ne brini se, moji pomoćnici će baciti otpad negde niz reku. 78. A ti moja upozorenja dobro zapamti:⁶⁵ zla sudba će pokušati da ti se vrati!

GUNĐALO

Ju, daleko bilo! Samo nek ide što dalje i nek se ne vraća!⁶⁶

STARI MANDA

Opasnost od njenog povratka trajeće tri naredna dana; zato nemoj još tri dana uopšte izlaziti iz kuće. Nemoj ništa da unosiš unutra, niti šta da iznosiš; ne primaj goste, sve ih 'ladno oteraj — i komšije, i prijatelje, i rodbinu. Sve i da ti Sreća lično zalupa na vrata, ne obraćaj pažnju. Kad isteknu tri dana, u kući neće biti više onoga što si sam izbacio. Uđi sad unutra.

GUNĐALO

79. Ako me samo zid deli od moje sreće, idem i ništa me neće sprečiti.⁶⁷

STARI MANDA (*za sebe*)

Brzo sam ga se rešio. (*Gundalu*) Ej, ne zaboravi da dobro zabraviš vrata.

GUNĐALO

Evo, gotovo.

STARI MANDA

I lanac i rezu da staviš.

GUNĐALO

Kao za sebe da radim.

SCENA OSMA

Stari Manda, Žika Fantom, Saladin

STARI MANDA

80. Vala smo lepo ovo odradili: našli ga, ojadili i zatvorili. Moramo sad negde da pregledamo urnu, a ovaj sanduk da izlomimo i bacimo negde, da nas ne oda.

ŽIKA FANTOM

Možda najbolje negde niz reku.

SALADIN

Veruješ, Manda, da od sreće nisam imao hrabrosti da pogledam u urnu?

ŽIKA FANTOM

Ni ja.

STARI MANDA

I bolje što niste, bilo bi sumnjivo.

ŽIKA FANTOM

Dobro kažeš.

STARI MANDA

Samo kad smo mi nju pronašli i odneli... sad smo bezebdni.

ŽIKA FANTOM

Da se mi sklonimo negde pa pričaj slobodno šta god hoćeš; ništa je ne verujem dok ne ugledam zlato.

STARI MANDA

Ni ja, priznajem. Ajmo, brže.

ŽIKA FANTOM

Bilo gde, samo da je skrovito.

STARI MANDA

E maler! Putevi su pod nadzorom, na obalama ima sveta... moramo negde da se ušunjamo, samo brzo.

SCENA DEVETA

Panta Maler, Komšija Sudić

KOMŠIJA SUDIĆ

81. EJ, Panto, šta se radi kod vas? Kako ti je gazda?

PANTA MALER

A kako bi bio – loše.

KOMŠIJA SUDIĆ

Znači, gundža i dalje.

PANTA MALER

Baš naprotiv. Nek nam je živ i zdrav!

KOMŠIJA SUDIĆ

Hm... nešto mi se čini kako je stalno namrgođen.

PANTA MALER

A šta bi ti hteo? Tako ti je to: ni nebo nije svuda isto, ni sunce ne sija bez prestanka.

KOMŠIJA SUDIĆ

Svaka čast Panto, ti si jedini koji tako lepo priča pred gospodarima.

PANTA MALER

Ja bih isto ovako pričao vama i u lice i iza leđa.

Goran Vidović

KOMŠIJA SUDIĆ

Verujem ti. Oduvek sam znao da si valjan momak.

PANTA MALER

Kako i ne bih bio, kad moj gospodar ima takvog savetodavca kao što si ti.

KOMŠIJA SUDIĆ

Da, uvek sam tu da pomognem.

PANTA MALER

Eh, kamo lepe sreće da se ugleda na tebe i bude tako blag i velikodušan kao što si ti prema svojim!

KOMŠIJA SUDIĆ

Baš me nahvali... Nisam primetio da sam na takvom glasu.

PANTA MALER

Ali mi znamo; vidimo mi kad neko stvarno vredi. Dabogda ti se desilo što ti robovi žele!

KOMŠIJA SUDIĆ

More, dabogda vi na svojoj koži doživeli to što meni želite!

PANTA MALER

Ih, nije valjda da sumnjaš u mene!? Zar sam ti nešto skrivio?

KOMŠIJA SUDIĆ

Nisi, ali vazda robovi mrze gospodare, i to sve od reda.

PANTA MALER

Jeste, i šakom i kapom, ali samo one koji zasluže: znaš na koga mislim — na one klevetnike i trovače.

KOMŠIJA SUDIĆ

82. Ubedio si me. Nego, šta reče da ti radi gazda?

PANTA MALER

Počeo je bio da sprovodi nekakav obred; došao mu je i neki čarobnjak sa pomoćnicima, pa su svi ušli unutra.

KOMŠIJA SUDIĆ

A što su vrata zabravljena? Izgleda da je ritual u toku.... pozovi nekoga da dođe odande.

PANTA MALER

Ehej, Božo, Željko! Neka dođe neko ovamo...! Ma kome ja pričam...
mrtva tišina, nema žive duše.

KOMŠIJA SUDIĆ

Nije se dosad dešavalo da vaši vratari zadremaju.

PANTA MALER

Izgleda da su neke posebne mere uvedene zbog ovog obreda. Idemo, ući
ćemo na zadnji ulaz.⁶⁸

KOMŠIJA SUDIĆ

Šta ako je i tamo zaključano?

PANTA MALER

Ništa se ne sekiraj, to prepusti meni: ne mogu mene nijedna vrata da
odvrate.⁶⁹

SCENA DESETA

Stari Manda, Žika Fantom, Saladin

STARI MANDA

83. Jaoj, jadan ja!

ŽIKA FANTOM

Jao, muke teške!

SALADIN

Golja i propast živa – to sam ja!

ŽIKA FANTOM

Jao, gazda-Manda!

SALADIN

Žiko, prijatelju!

STARI MANDA

Saladine, Sale Veliki, pomagaj!

SALADIN

Pokrijte se tugom i bolom, sapatnici moji! Ovo je gore nego kad ti neko
umre: ovo stvarno boli! O bogovi svemoćni, šta ste nam to uradili!? Šta je
sa blagom!? Zlato se pretvorilo u pepeo i prah; da je obrnuto, bili bismo
bogati.

STARI MANDA

84. Ostavi za trenutak taj bezvredni tovar, treba oplakati ovog pokojnika. O varljivo zlato, što li sam te gonio kroz morske oluje? Za sve sam se pobrinuo, sve je bilo dobro krenulo. Zar sam izučio magiju i astrologiju da bi me namagarčio pokojnik!? Drugima sam sudbinu predvideo, a svoju sam prevideo. Sad mi je jasna ova ludnica: sreća je bila već spremljena, ali ne meni. Sudba nam je okrenula leđa — našli smo blago, ali nije za nas. Sve naopako, da čovek ne poveruje: nikad nisam oplakivao nekog svog, a sad naričem za nepoznatim! Gundalo, sram te bilo, kako ti nas nije žao!?

SALADIN

Prokletu zlato, od čega si se razbolelo!?... čiji te sad pepeo pokriva, koji te se čarobnjak dokopao? Zašto si nas razbaštinilo!?... ostali smo bez igde ičega — kao slamke među vihorove... u kom će *nas* ćupu sahraniti? Kom ćemo se prikloniti carstvu?

STARI MANDA

85. Ajde uzmi još jednom pročešljaj urnu.

ŽIKA FANTOM

Odustani, vidiš da nas je oladila.⁷⁰

STARI MANDA

Pročitaj mi još jednom natpis i sve ostalo što piše.

SALADIN

Ej, molim te, ako nije problem, ne bih da pipam taj pepeo, užasavam se toga...

ŽIKA FANTOM

Al' si metiljav! Daj to ovamo. *OVDE LEŽI SAHRANJEN I UPOKOJEN TRIFUN TRIGLAVČIĆ.*⁷¹ Jaoj, gadosti! Kakav užas!

STARI MANDA

Šta bi, čoveče?

ŽIKA FANTOM

Fuj, želudac će na nos da mi izađe....Čuo sam da zlato ima poseban miris, ali ovo baš smrdi!⁷²

STARI MANDA

Kako to?

ŽIKA FANTOM

Izgleda da je ovaj olovni poklopac bušan pa ispušta smrad. Ko bi rekao da može ovako gadno da vonja... ovo ni najveći zelenaš ne bi izdržao...

STARI MANDA

Pa kakav je miris pepela?

ŽIKA FANTOM

Kakav i priliči ovom tužnom događaju: žalostan i skup.

STARI MANDA

Izgleda da je ovaj pepeo jako značajan, kad i dalje tako dostojanstveno miriše.

ŽIKA FANTOM

86. Trebalo je da znam da će ovo da se desi... lepo me je čavka upozoravala..

SALADIN

Ne bi ja ovako izvio⁷³ da sam poslušao savete kusih pasa...

STARI MANDA

A šta su ti rekli?

SALADIN

Ništa, čim sam kročio u sokače, izujedali su me po nogama...

STARI MANDA

Uh, što te nisu osakatili, ne bi nigde mrdnuo! O Dobrivoje, lešu jedan! Zar nas nisi za života dovoljno izvozao, nego bi još i s onoga sveta? Sam sam kriv: vukao me za nos — mrtav ozbiljan!⁷⁴ — a ja mu poverovao. Sigurno se i sad smeje mojoj sudbini!

ŽIKA FANTOM

87. E, a šta ćemo sad?

STARI MANDA

A šta bi drugo? Idemo lepo da iskalimo bes na Gundalu, da se izbezumi onako naivan: ubaćićemo mu tajno urnu kroz prozor. Neka i on malo oplakuje ovog pokojnika za kojim mi već naričemo. (*Saladinu*) Prišunjaj se i oslušni šta radi Gundalo.

SALADIN

Dogovoreno.

Goran Vidović

STARI MANDA

Ajde lagano.

SALADIN (*prilazi kući*)

Vidi, vidi... svi uzeli motke i batine...

STARI MANDA

Čekaju valjda da se vrati ono prokletstvo... Kakve ovce! Sad im uteraj strah u kosti: idi i predstavi se kao zla sudbina i zapreti im kako ćeš da provališ unutra.

SALADIN (*lupa na vrata*)

88. Oj, Gundalo!

GUNĐALO

Koji si sad pa ti?

SALADIN

Videćeš kad otvoriš.

GUNĐALO

A što bih otvarao?

SALADIN

Da bi se ja vratio tamo gde pripadam.

GUNĐALO

Željko, Panto, brzo ovamo, ne puštajte. Beži sudbo kleta, gubi se, vrač te odneo!⁷⁵

SALADIN

Ej, Gundžo?

GUNĐALO

Šta je, šta me zoveš?

SALADIN

Ja sam tvoja zla sudbina, čarobnjak ti je rekao da ću se vratiti.

GUNĐALO

Gubi se odavde, danas ni dobra sudbina nije dobrodošla.

STARI MANDA

Žiko, idi do vrata da im skreneš pažnju,⁷⁶ da mogu da ubacim urnu kroz prozor.

ŽIKA FANTOM

Otvarajte vrata!

GUNĐALO

Brzo svi ovamo!

STARI MANDA (*ubacuje urnu*)

Evo ti tvoje nasljedstvo, Gundalo; to ti je stari Dobrivoje ostavio, to ti sleduje, to svojoj deci ostavi! (*Žiki i Saladinu*) Sve je gotovo; idemo brzo da uhvatimo neki brod dok nas nije zadesila još neka muka.

SALADIN

89. Šta je bilo, bilo je, samo kad se završilo. Ali, ipak... moram samo da se vratim da vidim šta radi Gundalo, to veselje ne smem propustiti; onako naivan i plašljiv sigurno se prestravio od onog pokojnika. Prići ću da čujem... ček, ček, šta je bre ovo? Svi veseli, skaču od radosti... gotov sam, nema mi spasa! Da čujem opet... jeste, to je to: *blago* njima — teško nama! Grabe vreće i kofe... pa oni lopatama ono zlato sakupljaju, koliko ga je samo!... i zveckaa li zveckaa! Kakva propast! Sve naopako: spolja jadac, a iznutra gladac! Debelo smo omašili, i to ne jednom! Uzesmo pepeo, a vratismo zlato — čista alhemija! Šta ću ja sad? Jedino mogu da uspem kao lopov. Kakav užas... Ne mogu da podnesem, moram sa saborcima da podelim tugu.

SCENA JEDANAESTA

Lari

LARI

90. Porođaj je uspeo: zlatom oplodena majka, naizgled bezvredna, izneverena i slomljena, veliko čedo donese. Slavna je to i veličanstvena urna: verna svom gospodaru, istovremeno se spasla se od krađe. O mudri Dobrivoje (svoje zasluge da ne spominjem): sačuvao si za života, predao posle smrti. Sad je svima jasno da bez naklonosti više sile niti šta može propasti, niti se može oduzeti.

91. Za Gundala je sve već završeno; ali Mandi ću da sednem za vrat. Ta lopuža pokvarena, čim čuje šta se desilo, vratiće se da traži svoj deo; čak će i dokaz da podnese da mu je sledovalo nasljedstvo ako Gundalu pošteno pokaže blago. Već je dobio taj sve što je zaslužio. Za ono što je

Goran Vidović

nameravao da uradi, neka ispašta; za ono što je zaista i učinio — za to sam ja odgovoran.

SCENA DVANAESTA

Gundalo, Komšija Sudić, Panta Maler

GUNĐALO

92. Vide li ti ovo, moj komšija? Da li možeš da poveruješ?

KOMŠIJA SUDIĆ

Videh, bogami, sve mi je jasno.

GUNĐALO

Panto, šta ti kažeš?

PANTA MALER

Ja? Da sad konačno prestaneš da jadikuješ.

GUNĐALO

Kakva sreća! Sad mi ništa nije jasno; šta treba više da me čudi i raduje: očeva zamisao ili nebeska volja?

KOMŠIJA SUDIĆ

Biće da je nebeska, jer ako gledamo ljudski učinak, jasno je da ti je onaj lopov više pomogao nego otac.

GUNĐALO

Šta mi bi da nisam prepoznao komade urne?... celog života mi je u kući...

KOMŠIJA SUDIĆ

Ne bih ni ja nikad poverovao da nisam video raskopanu zamlju gde je stajala urna.

PANTA MALER

Ja sam odmah znao, čim sam video šta piše.

GUNĐALO

93. Znači onaj Manda je za sve kriv?

KOMŠIJA SUDIĆ

A ko bi drugi?

GUNĐALO

Kakva je ono samo bitanga... a predstavio sa kao astrolog i vidovnjak. Zar da ja rođenim rukama iznesem iz kuće očevu ušteđevinu? Malo je

falilo da ostanem zabarikadiran u sopstvenoj kući i da sprečim da mi se blago vrati. Pa da, to je tačno ono što mi je prorekao moj kućni duh, Lari: rekao je da će mi sreća doći ma koliko se ja opirao.

KOMŠIJA SUDIĆ

Baš je dobro ispalo: lažljivi prevaranti sami sebe nasankali!

GUNĐALO

Ti, Sudiću, znaš kako ja umem da budem velikodušan; ja bih bio u stanju da za ovo stvarno nagradim čoveka, ako bi se pojavio; a ovako, hteo je da me pokrade i sam je sebe napravio budalom.

KOMŠIJA SUDIĆ

Pazi, jasno je da je zaslužio sve najgore pošto je prevarant, ali treba da mu budemo zahvalni: on ti je učinio uslugu — ni kriv ni dužan.

GUNĐALO

94. Vidi ti to!... Jel' sam ja lud ili se ono Manda vraća? Šta li je rešio, da mi je znati? Sigurno je spremio još neku podvalu... Panto, idi brzo donesi ostatke one urne.

KOMŠIJA SUDIĆ

Pametno.

GUNĐALO

Sudiću, prijatelju, ajde sad mi njega malo da pravimo ludim. Pazi sad: tražimo od njega blago koje nam je ukrao, i navedimo ga kako nam je ubacio u kuću posmrtnu ostatku.

KOMŠIJA SUDIĆ

U, odlična ideja, jedva čekam!

GUNĐALO

Držimo se mi dogovora, ostalo će već doći samo od sebe.

SCENA TRINAESTA

Gunđalo, Komšija Sudić, Stari Manda

STARI MANDA

95. Zdravo, Gunđo dragi.

GUNĐALO

Šta mi se javljaš, lopurdo, kao da se nismo danas već videli.⁷⁷

Goran Vidović

STARI MANDA

Videli smo se, nego mi je drago da se vidimo opet.

GUNĐALO

Neće ti biti uopšte drago, veruj mi.

STARI MANDA

Šta je sad, da nisi ljut zbog nečega?

GUNĐALO

Opelješio si me, barabo jedna, a još se pitaš?.

STARI MANDA

Pusti sad to. Nisam ja došao s ulice: ja sam sa ovom kućom već dugo u dobrim odnosima.

GUNĐALO

Šta je sad, opet neka magija? Ama, uzeo si mi zlato.

STARI MANDA

A možda sam ja kao suvlasnik imao pravo na to?

GUNĐALO

Čudno, jer ja sam do sad bio jedini naslednik, a evo od danas imam brata, koji se rodio kao starac. Kako si odjednom tako mator, kad do malopre nisi bio ni rođen? Protuvo jedna, ako budeš i dalje tvrdio da si mi brat, nema druge nego da ti čestitam drugi rođendan, jer kad je pre tri godine otišao, Dobrivoje je imao samo mene.

STARI MANDA

96. Možeš da tupiš tako koliko hoćeš: ja sam ti sunaslednik, a ne brat.

GUNĐALO

Pa, neće biti... pre ćeš me ubediti da si mi brat.

STARI MANDA

Nema šta da se ubeđujemo; tako je već dogovoreno, lepo piše, uzmi pročitaj. (*pruža Dobrivojevo pismo*)

GUNĐALO

Vidi, vidi... pa ti znaš šta pričaš. Da vidimo šta kaže ovde: „*Stari Dobrivoje piše Gunđalu, sinu svome. Plašeci se da bi ti pokraden mogao biti, bilo od robova svojijeh, bilo od stranca kakvoga, ja tebi uputih Mandu Staroga, vernog mi prijatelja iz zemlje tuđinske. Njega zamolih da ti časno i pošteno pokaže nasledstvo tvoje; te ako on prema veri svojoj tako i učini, a ti mu*

polovinu blaga udeli.“ Obrati pažnju, priđi malo. Koliko ja vidim, tu samo piše da treba da te častim ako tako odlučim, štaviše ako mi se ćefne. Ti si taj tamošnji prijatelj moga oca?

STARI MANDA

Kao što piše.

GUNĐALO

Nije ni čudo što si prečutao te poverljive detalje. Dobro, družo, pošto imaš pravo na nasledstvo, daj ga pa da ga podelimo.

STARI MANDA

97. Ja jesam pronašao blago, ali sam ti ga vratio celo i netaknuto.

GUNĐALO

Šta reče?... ti si meni dao neko blago?

STARI MANDA

A ti tvrdiš da nisam?

GUNĐALO

Ne znam baš da li se razumemo, možda ti je nešto promaklo: o kakvom blagu ti to pričaš?

STARI MANDA

O blagu koje ti je Dobrivoje ostavio i koje sam ti ja vratio.

GUNĐALO

Vratio? A kako si ti uopšte i došao do njega, neznani junače?

STARI MANDA

Ah da, bio sam se malo našalio; nisam, naravno, ni pomišljao da prekršim datu reč.

GUNĐALO

Ti si, znači, uzeo skriveno blago koje je stari sakrio?

STARI MANDA

Da, i treba da mi budeš zahvalan: neko drugi ti ga sigurno ne bi vratio.

GUNĐALO

98. Dobro, dosta si terao šegu, sad ga daj, pa da se uverimo u tvoje poštenje. (*komšiji*) Bogu hvala pa će sve dobro ispasti.

STARI MANDA

Ne rekoh li malopre da to nije mogao učiniti neko nepoznat?

<GUNĐALO>

Svaka čast!

[GUNĐALO]

Manda, sad si me stvarno oduševio: ostao si veran i mom pokojnom ocu i meni, pravi si prijatelj. Nego, gde si beše zadenuo onu urnu? Da obavimo sve kako je stari zamislio... Donesi blago pa da obavimo svečanu podelu dok nam je tu komšija Sudić.⁷⁸

STARI MANDA

Pošto sam objasnio moju stranu priče, jasno je da sada ti treba da ispoštuješ dogovor i doneseš blago.

GUNĐALO

Čekaj, Manda: jel' nas zamlaćuješ ili si ozbiljan?

STARI MANDA

Vrlo sam ozbiljan, a i vrlo častan: vratio sam tovar ceo, a sad tražim jedan deo.

GUNĐALO

99. Hoćeš da kažeš da je zlato bilo kod tebe?

STARI MANDA

Bilo.

GUNĐALO

Nigde da nisi mrdnuo dok ne vratiš šta si ukrao: sam si priznao, nema vrdanja. Čuješ kad kažem, vraćaj šta si ukrao.

STARI MANDA

Vratio sam.

GUNĐALO

Kome? Kad? Kako?

STARI MANDA

Danas, kroz prozor.

GUNĐALO

He he, a tako, aha... A gde si našao zlato?

STARI MANDA

U svetim odajama.

GUNĐALO

A kuda si ga izneo?

STARI MANDA

Na ova vrata.

GUNĐALO

A zašto si ga posle ubacio kroz prozor?

STARI MANDA

Ma, ti si ga sam izneo napolje.⁷⁹

GUNĐALO

Pa lepo si ti održao svoje obećanje da ćeš mi pošteno pokazati blago. Čak i da mi sad vratiš blago, neću iskoristiti pravo pomilovanja.⁸⁰ Uzalud se mi objašnjavamo, kad nema zlata. Vraćaj već jednom.

STARI MANDA

O dobri Dobrivoje, o sramote, o bruke!⁸¹ I ovo ti je kuća kojoj sam se ja obavezao na vernost!? Kunem se bogom da sam vratio blago celo celcato, ubacio sam ti ga kroz prozor.

GUNĐALO (*komšiji*)

100. Ču li ti ovo, dobri moj komšija? Priznade čovek i ono što nismo ni slutili. Ma, jel' moguće da je to onaj što mi je ubacio urnu sa posmrtnim ostacima u kuću?

STARI MANDA

Hvala bogu da je konačno istina izašla na videlo! Ja sam ubacio, naravno da sam ja.

GUNĐALO

A je li, Manda, dal' bi slučajno mogao da prepoznaš tu urnu, ali u komadima?

STARI MANDA

I da ih sastavim, ako treba.

GUNĐALO

Ej, Panto, ajde donesi ono što sam ti rekao.

KOMŠIJA SUDIĆ

Evo onih komada gde je bio natpis.

GUNĐALO

101. I, Manda, jel' ti ovo poznato?

Goran Vidović

STARI MANDA

Naravno da mi je poznato... Najzad da se sklope delovi i razreši ova zabuna.

GUNĐALO

Ako stvarno govoriš istinu, pročitaj brzo šta je tu pisalo.

STARI MANDA

Pročitao sam već, pročitacu i sad; Panto, daj te komade. *OVDE LEŽI SAHRANJEN I UPOKOJEN TRIFUN TRIGLAVČIĆ.*

GUNĐALO

I šta sad kažeš, barabo? Nije te sramota što si izneverio poverenje prijatelja za života, sad ni pokojniku ne daš mira od svojih bezprizornih šala! Nije ti dosta što si pepeo iz groba iskopao, nego si mi posmrtnu ostatke kroz prozor ubacio! I šta ćemo sad? Propalice jedna, ukrao si zlato i oskrnavio grob; kuća mi nije samo opljačkana, već i osramoćena. Zar nije tako?

STARI MANDA

102. Vidim da se sve okrenulo protiv mene; odustajem, ništa mi više ne treba. Zbogom.

GUNĐALO

Ali treba meni, razbojnice, jer si mi život zagorčao. Panto, ne daj mu da makne... Odoh ja do načelnika da te prijavim, pa ćemo lepo sve da razrešimo kako nalažu zakoni i propisi.

STARI MANDA (*komšiji*)

Molim te, Sudiću, stani u moju odbranu; tražim samo da mi oprostite, ništa više.

KOMŠIJA SUDIĆ

Gundalo, druže, nemoj nikad tako preko tražiti osvetu; pređi preko toga, oprost mu: to je prava pobeda.

GUNĐALO

103. Ajde da sakupimo prvo ove posmrtnu ostatke. A šta ćemo sa blagom?

KOMŠIJA SUDIĆ

Manda, šta ti imaš da kažeš?

STARI MANDA

Nikakvo zlato ni blago nije kod mene, zakletve mi pogažene: bog mi je svedok.

GUNĐALO

Pusti ta naklapanja... zamisli da smo na sudu: uzeo si urnu, jel' tako?

STARI MANDA

Tako je.

GUNĐALO

A sad moraš da se odlučiš da li je u njoj bilo zlato ili pepeo, da vidimo zbog čega se pokreće parnica.

STARI MANDA

Sad tek nisam pametan šta da radim;⁸² nit' znam kako da poreknem, niti kako da priznam. Ne znam šta je gore... ajde nek bude zlato.

GUNĐALO

104. Onda ga vrati.

STARI MANDA

Pa već sam vratio.

GUNĐALO

Dokaži.

STARI MANDA

Prepoznao si urnu?

GUNĐALO

Šta bi ti da čuješ? Kao prvo: ne, nisam prepoznao urnu, prvi put je vidim. Jel' to nije dovoljno?

STARI MANDA

Molim? I natpis isto prvi put vidiš?

GUNĐALO

Isto kao i tebe što danas prvi put vidim. Ali, ajde, recimo čak i da jesam prepoznao natpis i urnu: vrati ono što je u njoj bilo.

STARI MANDA

A šta ti tvrdiš da je u njoj bilo?

GUNĐALO

Ništa ja još ne tvrdim, ti treba da kažeš šta imaš.

Goran Vidović

STARI MANDA

Kako možete od mene da tražite zlato kad je očigledno da se u njoj sad nalazi pepeo pokojnika?

GUNĐALO

Sad se slažeš da je ipak to bio pepeo?

STARI MANDA

Pa slažem se kad je očigledno. (*za sebe*) Uh, neće moći ovako, moraću drugačije.⁸³

GUNĐALO

Vidiš kako si glup: ako porekneš krađu ispašćeš kriv za svetogrđe.

STARI MANDA

A šta ako je urna bila prazna?

GUNĐALO

Šta ti ustvari hoćeš? Ako je zlata bilo, ukrao si ga; ako ga nisi ukrao — nije ga ni bilo.

STARI MANDA

105. Ajde sad vi recite šta je to bilo u urni.

GUNĐALO

Pusti ti nas; ti si napao, mi se samo branimo i opovrgavamo te. Ako mi krenemo u napad, onda ćemo morati drugačije...

STARI MANDA

Kakva ludnica... Ja sam sve izveo, a ni sam ne znam šta se dogodilo. Kad sam već ostao i bez zlata i bez osnova za odbranu recite najzad da li sam ukrao ili sam oskrnavio; da ne ispadne ovako da sam optužen za oba, jer da oskrnavim nisam nameravao, a da ukradem nisam mogao.

GUNĐALO

Šta sad vrdaš? Optužba se svodi upravo na to da si na prevaru ukrao moje blago i iz čiste podlosti podmetnuo umesto njega pepeo. Ne misliš valjda da bi neko poverovao da si odneo pepeo a vratio zlato!?

STARI MANDA

Tako se sve poklopilo da bi i mene ubedilo, ali veruj mi da nije tako.

GUNĐALO

106. Ne brini se, glavu gore: pošto zlata nije bilo, samo si oskrnavio grob.

STARI MANDA

Bogu hvala, samo kad nisam lopov... Dobro sam prošao, trenutno mi je draže da mi odrede kaznu nego da mi uteraju dug. Nego, ajde mi objasni otkud beše onaj sanduk onako težak?

GUNĐALO

Šta je, veštac, zar ne znaš koliko je prokletstvo teško?

STARI MANDA

A da, zaboravio sam.

GUNĐALO

Sećaš se još koliki je bio onaj olovni poklopac?... još se čudiš otkud težina.

STARI MANDA

Da, da, sad je sve jasno, sve se poklapa. Kakva su se samo čudesa izdešavala, čak i iskusan čarobnjak bi se morao zbuniti.

KOMŠIJA SUDIĆ

107. Gde su ti klikeri? Znaš valjda kakav je bio tvoj drugar: on nam je namestio. Jer, odakle njemu uopšte blago kad je jedva sastavljao kraj sa krajem? Da je i imao zlato, valjda bi njegov sin to saznao; i zar bi tebi odao tajnu koju je krio od rođenog sina? A pritom, da je gazda⁸⁴ znao za blago, zašto bi ga ostavio baš tamo i tebi dozvolio da mu prideš?

STARI MANDA

Sad stvarno ne znam šta da kažem...

KOMŠIJA SUDIĆ

Ih, ti kô da ne znaš starog Dobrivoja. Imao je stari brdo takvih nestašluka... sad sigurno i u grobu umire od smeha.

STARI MANDA

Ma da, sad mi je sve jasno: to su tačno oni njegovi fazoni... koliko je samo puta mene tako namazao. Nego, ne zamerite mi što sam odneo onaj pepeo, mislio sam da je zlato.

KOMŠIJA SUDIĆ

Dobar ti izgovor, Manda. Baš si veseljak, nema šta; vidi se da si se družio sa Dobrivojem, takvi su baš po njegovom ukusu.

STARI MANDA

108. Pustite me da odem.

KOMŠIJA SUDIĆ

Gunđo dragi, uvek si bio dobronameran i saosećajan; zar da ovako prefinjenog gospodina pustiš da ide? Imaćeš uz sebe čoveka vičnog mnogim poslovima: čarobnjaka i astrologa; a što je najvažnije, vidiš da je nesposoban za krađu. Prihvati novog-starog prijatelja, njega ti je pokojni Dobrivoje jedinog ostavio.

GUNĐALO

Ali strepim od krađe.

KOMŠIJA SUDIĆ

Ma kakva krađa, taj je već pokrao sve što se može pokrasti..

STARI MANDA

Gunđo prijatelju, bio sam se obavezao tvom ocu; pošto si se danas smilovao na mene, sad bih rado služio tebi. Dao si mi da živim, sad daj mi i od čega ću.

GUNĐALO

109. Ako ste obojica za to, pristajem. Bi li ti mogao da primenjuješ neke aktuelne zakone?

STARI MANDA

Da ih promenjujem? Ha, ha! Pa ja sam jednim delom i zaslužan za njih.

GUNĐALO

Mislio sam konkretno na ovaj paket zakona o kulučenju i grebaturi.

STARI MANDA

Mogu sad da ti izdeklamujem po paragrafima ukaze iz kompletnog Krmonjić–Paščićevog ustava, sa sve amandmanima Ljuše Ljutića iz vremena vlade Torokalo–Volovski.⁸⁵

GUNĐALO

A možeš li sve da ih primenjuješ?

STARI MANDA

Ništa lakše. Ti tražiš da učim, a ja bih da podučavam.

KOMŠIJA SUDIĆ

Hm, čovek od iskustva i karijere.⁸⁶ Moraš ga primiti u službu, vidiš da je neprevaziđeni pravni stručnjak — takvi zlata vrede.

GUNĐALO

Ako ste tako rešili, dogovoreno. A gde su oni tvoji pomoćnici?

SCENA ČETRNAESTA

Gundalo, Stari Manda, Žika Fantom, Saladin

ŽIKA FANTOM

110. Evo i nas, oče i dobrotvore.

GUNĐALO

Crni Sale, crni Žiko, zar je to vaša religija? Ovde je već sve rečeno i rešeno, vi slobodno idite.

ŽIKA FANTOM

Gundalo, i sami smo svesni da je troje gladnih previše za jednu kuću... nego, pošto smo sad ostali bez ičega, nešto smo mislili da nam udeliš ponešto, čisto onako za put.

GUNĐALO

Da vam dam za put? A čime ste to zaslužili?

ŽIKA FANTOM

Time što smo sa Mandom došli ovde.

GUNĐALO

Pošteno... (*vadi novac*)

.....

*(kraj komedije je izgubljen)*⁸⁷

Napomene

¹ Za prevod su korišćena dva izdanja: G. RANSTRAND, *Querolus sive Aulularia, incerti auctoris comoedia* (Göteborg 1951) i C. JACQUEMARD-LE SAOS, *Querolus*, « *Le Grincheux* » (Paris 1994). Originalni tekst je dat gotovo u potpunosti prema čitanju pouzdanijeg i konzervativnijeg švedskog izdanja, u kojem, međutim, nema numeracije, pa se ova morala preuzeti iz francuskog izdanja. Francuska izdavačica ne objašnjava poreklo svog neravnomernog numerisanja po odeljcima; ono je ovde prihvaćeno takvo kakvo je. Francusko relativno novo izdanje s predgovorom i obimnim komentarom bilo je od pomoći, mada je u ponečem glomazno, a prevod, budući doslovan, na kritičnim mestima ne pomaže. Od ključnog je značaja bio s mukom stečeni F. CORSARO, *Querolus: Studio introduttivo e commentario* (Bologna 1965), premda mi je pristigao tek kada sam već bio odmakao u poslu. Ta studija je strogo naučno zasnovana, pisana koncizno i konkretno, bez odviše smelih pretpostavki (kakve su karakteristične za Jacquemard-Le Saos). Corsaro pak u komentaru referiše na vlastito izdanje, meni nedostupno; u njemu je i numeracija drukčija. Iz Corsarove studije saznaje se da je tom svom izdanju i on, poput nekih starijih izdavača, dramu podelio na činove. – Iako *Querolus* obiluje navodima i pozajmicama iz klasičnih pisaca (Corsaro ukazuje na više od pedeset takvih mesta), ja sam pobeležio samo najočiglednije i najneposrednije. Pored svojih zapažanja, u napomene uz prevod unosim i zaključke pomenutih izdavača, s poimeničnim referencama.

² Ime naslovnog junaka Gundala, *Querolus*, u vezi je sa glagolom *queri* “žaliti se”, “gundati”, i pripada tradicionalnoj komičkoj nomenklaturi, kao npr. *Pseudolus* ili *Poenulus*. – Ime antagoniste Starog Mande (*Mandrogerus*) nešto je zagonetnije, i postoji nekoliko predloženih rešenja: dovodi se u vezu sa biljkom mandragorom (*Mandragora officinalis*) kojoj se pripisivalo magijsko dejstvo; po drugoj etimologiji nastavak imena sigurno potiče od grčkog γέρον (na osnovu padežnih oblika *-geronte* i *-gerontem*), dok bi prvi deo bio izveden ili od glagola *mandere* “žvakati” (što bi se opravdalo ulogom parazita) ili od grčkog μάνδρα, lat. *mandra*, “obor” ili “krdo”; najzad, oblik *mandrogerontes* javiće se kod Liutpranda iz Kremone (*Relatio de legatione Constantinopolitana* 55), objašnjen kao *monachi vetuli*. – Upotreba imena asirskog kralja Sardanapala (*Sardanapallus*) za drugog parazita nije potpuno jasna i možda podrazumeva neku komičnu asocijaciju razumljivu tadašnjoj publici; zvučno ime svakako je namerno odabrano kao kontrast poniznoj ulozi parazita, a kraljevsko-orientalni prizvuk pokušao sam u prevodu da dočaram imenom Saladin. – Poslednji parazit Sikofanta (*Sycophanta*) kršten je poznatom zajedničkom imenicom kao i njegov prethodnik iz Plautovog *Trogrošnog dana*. – Dvokomponentno ime Gundalovog roba Pante Malera (*Pantomalus*) ima dva moguća objašnjenja: ili mixobarbarum παντο-malus, »Skroz-loš«, ili grčku kombinaciju παντ- + όμαλός (uz gubljenje aspiracije) »Skroz-ispravan«, što bi se, shvaćeno ironično, svelo na isto. – Gundalov komšija je

nazvan prosto Sudija (*Arbiter*) ali se ne može odgonetnuti sa kojim ciljem (v. u Predgovoru). – U komediji se još pominju (ali se ne pojavljuju) Gundalov otac Dobrivoje (*Euclio*), i robovi Boža (*Theocles*) i Željko (*Zeta*, možda rukopisna verzija čestog komičkog imena *Geta*).

³ Objašnjenje ove posvete v. u Predgovoru.

⁴ Tekst je oštećen, značenje sumnjivo. Jacquemard-Le Saos i Ranstrand ostavljaju problem otvoren; od mnogih emendacija prihvatio sam Corsarovo čitanje: *cum lateret perdidit, cum perisset reddidit*.

⁵ *Graecorum disciplinas*: po jednim komedija, po drugima filozofija (Corsaro).

⁶ Po svoj prilici reč je o rimskoj palijati, koju autor načelno smatra svojim uzorom, ili bar želi da ostavi takav utisak.

⁷ Budući da nije jasno šta ovde tačno znači *lectio*, smisao bi mogao biti i drugačiji.

⁸ v. u Predgovoru.

⁹ v. u Predgovoru.

¹⁰ Upor. Pl. *Rud.* 1044 *etsi ignotust, notus*.

¹¹ Pošto bi čitanje *sic ille prospexit senex* protivurečilo ranijoj replici da je Dobrivoje ili zaboravio ili smatrao za nebitno da detaljnije objasni ćup, prihvatio sam jednu od ponuđenih ispravki: umesto potvrdnog *sic ille* (Ranstrand, Jacquemard-Le Saos), upitno: *sicine?*

¹² Doslovno iz Pl. *Cist.* 194.

¹³ *Hamigerum*: poetska kovanica, samo ovde potvrđena.

¹⁴ Doslovno iz Ter. *Phorm.* 841.

¹⁵ *Iam istud ad uim pertinet*: upor. Pl. *Capt.* 759 *vis haec quidem hercle est* i Ter. *Ad.* 943 *vis est haec quidem*.

¹⁶ *Scin tu quam ob causam tridentem istum gestito?* — jedan od mnogih primera indikativa u zavisno-upitnoj rečenici.

¹⁷ Tekst je oštećen, značenje nesigurno.

¹⁸ Parodiranje sudske i pozorišne terminologije (*explodere* „izviždati“).

¹⁹ Up. Men. frg. 694 φρόνησιν ἀσκῶν ἄφροσιν μὴ χροῶ φίλοις, ἐπεὶ κεκλήσει καὶ σὺ παντελῶς ἄφρων.

²⁰ Ranstrand: *nemo <non> ad censum* „svi gledaju koliko imaš“.

²¹ Za imena likova v. nap. 2.

²² Smisao je potpuno nejasan, možda nešto poput „šta je tražio to je i dobio“ ili „dabogda imao pa nema“; naročito nije jasno kakva bi to nesreća bila posredi. Neke od pretpostavki su bankrot ili „una disavventura coniugale“ (Corsaro); prema Ranstrandovom izdanju *segue* je stavljeno *inter cruces*.

- ²³ Lari parafrazira raniju Gundalovu repliku, v. napomenu 15.
- ²⁴ Zapravo „u oblasti Loare“ – v. u Predgovoru.
- ²⁵ Iako smisao nije sasvim odgonetnut, najverovatnije je reč o konkretnom primitivnom postupku iz lokalnog običajnog prava (Corsaro).
- ²⁶ *Patus*: samo na ovom mestu. Upor. DU CANGE 1883, s.v.: „gaza, thesaurus, πάτος in cod. Barbaro-Graeco Nicetae in Alexio Duca, ubi exponitur πλοῦτος, divitiae. Auctor Queroli: *Si dives fueris, Patus appellaberis...*“
- ²⁷ Pravo značenje je nejasno; po svemu sudeći, misli na Galiju.
- ²⁸ *Togatus* može biti državni službenik ili advokat; termin je naročito omiljen u doba kada toga više nije uobičajena garderoba rimskih građana (Corsaro).
- ²⁹ *Qui chartas agunt*: može se shvatiti i u širem značenju.
- ³⁰ Posredi je narodna izreka ili aluzija na određenu basnu (Corsaro).
- ³¹ *Capsae Titi*: nejasno i nekomentarisano. *Capsae* su, između ostalog, kutije za svitke. Ne može se ni naslutiti ko je *Titus* ili *Titius* (ovo drugo znači »Pera Perić« – ali s kojom poentom?).
- ³² Za ženska imena simbolično su izabrani, između ostalih, Venerini epiteti; da li je pak pomenuti Nestor čuveni starac iz Ilijade, nije sigurno, kao ni šta tačno označava *pondus*: kilažu, kilu ili staračku slabost. (Corsaro); svakako asociira na Juvenala 6,326 *quibus incendi iam frigidus aevo Laomedontiades et Nestoris hirnea possit*.
- ³³ Gotovo doslovno iz Ter. *Heaut.* 325.
- ³⁴ *Uti foro*, baviti se biznisom; up. Ter. *Phorm.* 79 *scisti uti foro*.
- ³⁵ Korsaro na ovom mestu vidi parodiju Jevanđelja (Corsaro).
- ³⁶ Up. Verg. *Aen.* 6,100 *obscuris vera involvens*.
- ³⁷ *Iuris conditores*: posredi je najpre plautovska igra rečju *ius* („pravo“ i „čorba“), koja bi se mogla koliko-toliko dočarati igrom rečju „sud“; stoga *iuris conditores* ovde znači istovremeno i „pravnici“ i „kuvari“; sa druge strane, poređenje blaga i hrane služi i da Manda opravda svoju ulogu parazita, čiji je osnovni cilj pun želudac.
- ³⁸ *Ollae condimentum*: nastavlja se »gastro-metafora« kroz igru rečju *condimentum*, koja može značiti „skrovište“ (od *condere*) i „začin“ (od *condire*). Precizno prepričano, „Samo Dobrivoje zna kakva je aroma ovog jela i samo on zna gde je sakrio posudu.“
- ³⁹ Konkretna moneta daje skroman doprinos dataciji komedije: *solidus* je u upotrebi od vremena Dioklecijana (OCD³, s.v. *solidus*).
- ⁴⁰ Vešto upotrebjeni termini koji od prvog ka poslednjem sve manje znače nakit a sve više lance i okove.
- ⁴¹ Verovatno je u to parodija konvencionalnog komičkog tipa, proždrljivog parazita.
- ⁴² *Cynicus magister* može značiti i „dreser pasa“ i „kinički filozof“; izgleda da je upravo ta neodređenost bila namera, shodno polemičkoj noti koju prema kinicima

ispoljava ova komedija bliska stoičkoj dijatribi (Corsaro).

⁴³ Zapravo *cubilia* „jazbina“, u skladu sa Mandinom najavom svoje delatnosti, lova na ljude.

⁴⁴ Vrlo je moguće da Gundalo aludira na konkretan kolegijum sveštenika kulta Nemeze pod nazivom *Nemesiaci* (Jacquemard-Le Saos).

⁴⁵ *Mandrogerus*: vokativ na - *us*, čest u celoj komediji, kod ovog imena dolazi uvek.

⁴⁶ Mandino izlaganje i cela ova scena predstavljaju velik problem, što prevodiocima, što komentatorima; taj, kako će se videti, tečaj iz magijsko-religijske prakse stoji potpuno van radnje i pun je nejasnih mesta. Mitološke alegorije koje će uslediti najverovatnije su satirično upravljene protiv vlasti i, po svoj prilici, hrišćanskog sveštenstva, a ko se tačno krije pod maskom određenih mitoloških bića i čudovišta, ostaje u domenu pretpostavki. Od odeljka 52 do 62 gotovo svaka rečenica predstavlja problem za sebe. Da nam je malo jasnija, ovu epizodu bismo mogli nazvati remek-delom.

⁴⁷ Up. Verg. *Aen.* 3,621 *nec uisu facilis nec dictu affabilis*.

⁴⁸ Iako je o njemu zapravo sve saznao od Dobrivoja, Manda još uvek mora da opšti sa Gundalom kao sa strancem (ime će mu »pogoditi« tek malo kasnije), pa bi se ovo moglo shvatiti ili kao autorov lapsus ili kao izvesna provokacija prevaranta koji je dobio krila; predložena je i emendacija *Quid plura, Querole?* u *Quid plura quaeris*, „šta te još zanima?“, ili pak prosto brisanje.

⁴⁹ Za Corsara je ovo očigledna aluzija na hrišćansko sveštenstvo i bogoslužjenje.

⁵⁰ Doslovan citat iz Cic. *Rosc. Amer.* 56 *anseribus cibaria publice locantur et canes aluntur in Capitolio*.

⁵¹ Kirka i Protej: mitološke ličnosti vične pretvaranju i samopretvaranju.

⁵² Ne baš jasna izjava; tumačenje daje Corsaro: „Manda govori iz pozicije sveta koji opisuje; smisao njegovih reči je ovaj: »kod vas je još gore«“.

⁵³ Tekst je oštećen, ponuđenih čitanja ima skoro deset.

⁵⁴ Up. Verg. *Aen.* 6,405-407 *si te nulla mouet tantae pietatis imago, | at ramum hunc, aperit ramum qui ueste latebat, | agnoscas*.

⁵⁵ Majmuni simbolišu istoričare ili pisare (Corsaro).

⁵⁶ *Panem deum*: hleb, sa asocijacijom na boga Pana.

⁵⁷ V. nap. 2.

⁵⁸ *Iam istud nobis sufficit*: namerno dvosmisleno: „dovoljno mi je to što uzimam od drugih“ i „dovoljno sam čuo od tebe.“

⁵⁹ U stvari *inter sextam et tertiam*, na razne načine emendirano da bi se postigao kakav takav smisao. Možda pak pitanje i odgovor podrazumevaju nešto drugo, u vezi s tumačenjem horoskopa koje će uslediti.

⁶⁰ Vrlo sporno mesto: *pauillum argenti leuibus tensum tympanis...* gde najveći problem

predstavlja imenica *tympanum* (pokušalo se dovođenje u vezu sa τύπτω), dok se za particip *tensum* predlažu mnoga različita čitanja (Corsaro).

⁶¹ *Mutare multa facimus et hoc mutari non potest*: isti glagol u dva konteksta, što sam pokušao da prenesem pomoću dva glagola suprotnog značenja.

⁶² *Litteratura* i *grauitas* su upotrebljeni dvosmisleno: *litteratura* bi za čoveka predstavljala obrazovanost, a za novčić natpis; *grauitas* za čoveka ozbiljnost, za novčić težinu (Corsaro).

⁶³ Up. Juv. 14,126 *seruorum uentres modio castigat iniquo*.

⁶⁴ Jedno od mesta za koje se pretpostavlja da imaju izvesnu metričku šemu; većtim ritmovanjem gotovo da se postiže efekat razbrajalice (CORSARO 1965: 59-60):

*Vivat ámbitor togátus,
cónvívator iúdicúm,
óbservátor iánuárum,
sérvulórum sérvulús,
rimatór circúmforánus,
circúmspectátor cállidús,
spéculátor cáptatórque
hórarúm et témporúm
mátutínus, méridiánus,
uéspertínus. Ínpudéns
sálutét fastidiéntes,
occúrrat nón ueniéntibús
útatúrque in áestu túbulis
ángustís et nóvis.*

⁶⁵ Up. Verg. *Ecl.* 3,54 *sensibus haec imis (res est non parua) cape*.

⁶⁶ Up. Cic. *Pis.* 33 *unam tibi illam viam ac perpetuam esse*.

⁶⁷ Up. Cic. *Cat.* 1,10 *dummodo inter me atque te murus intersit*.

⁶⁸ *Pseudothyrum*: redak grčki kalk.

⁶⁹ U prevodu sam pokušao da prenesem efekat koji je u originalu postignut izborom prostog glagola i njegove složenice: *claudi, non intercludi potest*.

⁷⁰ Doslovno: „ova više ne greje“.

⁷¹ *Trierinus Tricipitini filius*: svi komentatori se slažu da natpis predstavlja prevod s grčkog; oblik *Tricipitinus* bi po tome, uz aluziju na poznato rimsko gentilno ime, nastao od grčkog prideva Τρικέφαλος, koji se, prema Jacquemard-Le Saos, javlja kao Hermesov epitet; ona zatim ime *trierinus* čita kao *trieriunius*, koje dovodi u vezu sa drugim Hermesovim epitetom εριούνιος „dobročinitelj“ (čije je pak značenje prema LSJ neizvesno), koji bi s dodatim brojevnim prefiksom glasio Τριεριούνιος (poput Τρισμέγιστος). LOCKWOOD (1913: 226 i 232) rekonstruiše Τριεριούνιος Τρικεφαλαίου, uzimajući to kao dokaz da je *Querolus* potekao od izgubljene grčke komedije, koja bi bila nastala od Ezopove priče o Hermesovom kipu punom zlata.

⁷² Up. Pl. *Aul.* 216 *aurum huic olet.*

⁷³ Doslovno „ne bih upao u zamku (u obliku omče)“.

⁷⁴ *Agelastus*: redak grčki kalk.

⁷⁵ U stvari prosto „idi kamo te je vrač oterao“.

⁷⁶ Očigledno do nekih drugih vrata, pošto je Saladin na glavnim (Corsaro).

⁷⁷ Up. Pl. *Amph.* 683 *sic salutas atque appellas quasi dudum non videris.*

⁷⁸ Tj. kao svedok.

⁷⁹ Izgleda kao da je poslednjih nekoliko replika ispremeštano.

⁸⁰ *Perscriptionem* iz rukopisa je već u prvom izdanju emendirano u *praescriptionem*, „izuzeće“, u pravnoj terminologiji, inače dosta korišćenoj u celoj komediji (Corsaro: „*eccezione in giudizio, παραγραφή*“).

⁸¹ Još jedan u nizu citata iz Cicerona.

⁸² Doslovno „držim vuka za uši“: očigledno narodna izreka, javlja se i kod Terencija, *Phorm.* 506-7.

⁸³ Identičan izraz kao ranije, 45, i niže, 105.

⁸⁴ Tj. Dobrivoje.

⁸⁵ Pored nekih postojećih naziva zakona, autor je u komične svrhe nabacao i neke izmišljene, i sve zajedno uklopio aliteracijom i »životinjskom« etimologijom.

⁸⁶ Up. Cic. *Rosc. Amer.* 17 *plurimarum palmarum.*

⁸⁷ Jacquemard-Le Saos po završetku komedije donosi tzv. *Lex conuiualis* ili *Decretum parasiticum*, tekst koji očigledno predstavlja parodiju na neki postojeći zakon, budući da određuje koja su prava parazita u slučaju raznih povreda ličnosti:

<SCAENA XV> – 111. Mercedem uulnerum uictus accipiat parasitus. In conuiuiio si fuerit ueste discussus, a rege conuiuii duplam mercedem reparationis accipiat. De liuoribus in quadrantem solidi unius, de tumoribus in trientem poena transibit, quod si et tumor fuerit et liuor solidi unius bessem iure optimo consequetur. Vnam uero unciam aporiae, hoc est excoctionis, contemplationi concedimus. — 112. Placuit autem ut etiam de plagis et uulneribus infixis, summoto strepitu criminali, amicorum praestetur inspectio ita ut dodrantem solidi nec inspicientum gratia nec largientis excedat humanitas. In luxu autem et ossibus loco motis usque ad deuncem solidi iniuriarum commodum placuit extendi. Iam porro de ossibus fractis placuit conuenitque ut in minutalibus solidus, in principalibus uero ossibus argenti libra protenus traderetur. Quae autem uel principalia uideri ossa debeant uel minuta medicorum tractatus inueniat. Si autem parasitus amplius quam praefinitum est, uoluerit postulare plus petiti periculo stranguletur. Rex conuiuii iniuriarum merita etiam uoluntariis decertationibus cogatur exsoluere: ita ut praemium criminosi in mercedem transeat uulnerati. — 113. In tantum autem parasitis consuli iura uoluerunt ut si uulneribus adflictus, contestata lite defecerit, heredibus eius paterni laboris ac meriti praemia non negentur. Quod si parasitus, quamuis tractatus incommode, tamen de malis suis intestatus occiderit, unde auctor non egerit, heres agere non poterit. Qui causas mortis non reddiderit, inseputus abicia-

Goran Vidović

tur. Et haec omnia sic constituimus quasi inter hominum liberorum et aequalium lasciuens turba desaeuiat, nam si a patrono uel seruo patroni parasitus contra leges pertulerit iniuriam, habebit fugiendi liberam potestatem.

Nije sigurno da taj opskurni tekst, koji donose rukopisi, zaista pripada komediji; jedina veza bile bi početne reči *Mercedem uulnerum uictus accipiat parasitus...*, nadovezane na poslednju Gundalovu repliku. Po Jacquemard-Le Saos, tri izdavača su taj tekst umetnula u trinaestu scenu, ali svaki na različito mesto. Moguće je, naravno, pretpostaviti i lakunu između Gundalove replike i »dekreta«. Ranstrand je sumnjivi tekst prosto izbacio; rešenje se čini opravdanim, pošto bi taj pasaż, koji se ne može nazvati ni epizodom, bio previše čak i za *Gundala*.

Sadržaj sveske 33–34 (1–2/2006)

GORAN VIDOVIĆ Novo lice komedije: Menandrovi <i>Parničari</i>	5
GORAN VIDOVIĆ Poslednja antička komedija	71